

PROFESOR

TADEUSZ

MARSZAŁ

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

PROFESOR

TADEUSZ

MARSZAŁ

PÓŁWIECZE Z UNIWERSYTETEM ŁÓDZKIM

pod redakcją
Elżbiety Kobjek

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO
Łódź 2022

Tadeusz Marszał (ORCID: 0000-0002-6388-1867)
Elżbieta Kobjek (ORCID: 0000-0002-9004-2241)
– Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych
Instytut Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej
90-142 Łódź, ul. Kopcińskiego 31

REDAKTOR INICJUJĄCY
Katarzyna Włodarczyk-Gil

REDAKCJA TECHNICZNA I SKŁAD KOMPUTEROWY
Aleksandra Retkiewicz

KOREKTA TECHNICZNA
Anna Jakubczyk

PROJEKT OKŁADKI
Monika Rawska

Zdjęcie wykorzystane na okładce
Zbiory Polona.pl

Wydrukowano z gotowych materiałów dostarczonych do Wydawnictwa UŁ

© Copyright by Authors, Łódź 2022
© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2022

<https://doi.org/10.18778/8331-010-7>

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I.W.01844.22.0.K

Ark. druk. 7,375

ISBN 978-83-8331-010-7
e-ISBN 978-83-8331-011-4

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-237 Łódź, ul. Jana Matejki 34A
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. 42 635 55 77

Prof. dr hab. Tadeusz Marszał

Spis treści

Słowo wstępne od uczniów i współpracowników	9
--	----------

Szkoła i uniwersytet. Moje półwiecze z Uniwersytetem Łódzkim

Przedśłowie	15
Lata szkolne (1958–1969)	16
Studia (1969–1974)	21
Początki pracy w Uniwersytecie (1974–1981)	25
Po doktoracie (1982–1990)	35
Lata 1991–2002	41
Ostatnie dwudziestolecie (2002–2021)	56
Posłowie	80

Curriculum Vitae profesora Tadeusza Marszała	83
---	-----------

Spis publikacji i opracowań niepublikowanych	89
---	-----------

Słowo wstępne od uczniów i współpracowników

W bieżącym roku mija 48 lat od momentu gdy Profesor Tadeusz Marszał rozpoczął pracę w Uniwersytecie Łódzkim w Instytucie Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi. Decyzja o podjęciu pracy w jednostce geograficznej była odważna, zważywszy na niegeograficzne wykształcenie Jubilata. Odwaga w podejmowaniu trudnych decyzji towarzyszyła Profesorowi przez całe zawodowe życie. Potrafił podejmować działania, niekiedy ryzykowne i niepopularne, wbrew utartym schematom. Początkowo Tadeusz Marszał pracował w Instytucie kierowanym przez prof. Ludwika Straszewicza. Szybko jednak zdobywał kolejne stopnie naukowe, co pozwoliło mu osiągnąć formalną samodzielność i rozpocząć budowanie własnego zespołu. Stopniowo gromadził zespół współpracowników, a z czasem także uczniów, gotowych realizować kolejne cele naukowe, dydaktyczne, a także zadania praktyczne. Zbudowany od podstaw Instytut Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej jest dumą Profesora.

Profesor Tadeusz Marszał, podobnie jak wszyscy nauczyciele akademicy, prowadzi badania, publikuje, realizuje pracę dydaktyczną i podejmuje różnorodną działalność organizacyjną. Jednak pierwsze skojarzenia uczniów i współpracowników z osobą Profesora to inicjator i doskonały organizator wielu przedsięwzięć. Lista funkcji pełnionych przez Profesora w uczelni i na forum krajowym świadczy o Jego dużych zdolnościach, odpowiedzialności i ogromnym zaangażowaniu. Najważniejszym osiągnięciem jest z pewnością rozbudowanie własnego, interdyscyplinarnego zespołu zajmującego się problematyką szeroko rozumianej gospodarki przestrzennej. W skład tego zespołu wchodzi: geografowie, ekonomiści, architekci, geomorfolodzy, absolwenci kierunku „gospodarka przestrzenna”, a w pewnym okresie był także socjolog. Należy podkreślić, że przez dłuższy czas w jednostce zatrudniony był badacz z Uniwersytetu w Pretorii oraz dwaj nauczyciele z Politechniki Lwowskiej. Profesor potrafił stworzyć warunki do rozwoju naukowego i dydaktycznego pracownikom o różnych doświadczeniach i preferencjach, co jest godne

podziwu. Niektórzy pracownicy Instytutu Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej należą do najprężniej publikujących badaczy w ramach Wydziału Nauk Geograficznych, a inni prowadzą ożywioną współpracę z otoczeniem społeczno-gospodarczym. Tak różnorodny skład osobowy jednostki kształtowanej przez Profesora związany był z następną jego inicjatywą, czyli utworzeniem interdyscyplinarnego kierunku studiów „gospodarka przestrzenna”. Kierunek ten był nie tylko interdyscyplinarny, ale także przez wiele lat międzywydziałowy, ponieważ był współprowadzony przez Wydział Nauk Geograficznych i Wydział Zarządzania. Utworzenie tego kierunku należy uznać za wyjątkowo owocne działanie. Obecnie kierunek studiów „gospodarka przestrzenna” jest jednym z dwóch najbardziej popularnych na Wydziale Nauk Geograficznych.

Profesor Tadeusz Marszał przez dwie kadencje był kompetentnym i odpowiedzialnym dziekanem na Wydziale Nauk Geograficznych, który sprawnie rozwiązywał na pozór sprzeczne interesy. Potrafił rozmawiać i przekonywać używając rzeczowych, merytorycznych argumentów. W swojej misji dziekańskiej dużą wagę przykładął do uporządkowania wewnętrznej struktury i promowania wydziału. Podejmował działania służące wsparciu sfery publikacyjnej pracowników w celu wzrostu znaczenia Wydziału. Rozwiązania większości problemów i spraw zawsze rozważał w skali korzyści krótkoterminowych i długoterminowych, przy czym przeważały zwykle decyzje służące strategii długoterminowej. Dlatego niektóre decyzje mogły wydawać się niezrozumiałe i potrzeba było upływu kilku lat, aby docenić ich trafność. Największą materialną spuścizną dziekana Marszała jest piękna aula Wydziału Nauk Geograficznych, która powstała tylko dzięki Jego wizji i uporowi.

Ogromne zasługi ma Profesor Tadeusz Marszał w pozyskiwaniu współpracy z samorządami, co pozwalało pracownikom skonfrontować założenia naukowe z możliwościami praktycznymi, a tym samym bardzo dobrze służyło jakości dydaktyki na kierunku „gospodarka przestrzenna”. Efektem współpracy, m.in. z Urzędem w Szadku czy Uniejowie, są wydawane czasopisma o tematyce lokalnej.

Jako badacz, Profesor Tadeusz Marszał podejmował różnorodne tematy i problemy, bardzo często związane z praktyką i regionem. Większość prac naukowych z pierwszej dekady pracy zawodowej dotyczyła rozwoju przemysłu włókienniczego w Łodzi i na świecie. Ważnym osiągnięciem były wyniki badań Polonii we Francji. W ostatnich latach szczególnie cenne były badania poświęcone mniejszości niemieckiej w Polsce Środkowej. Temat ten zainspirowany był losami rodziny Profesora. Zdecy-

dowanie największa część opracowań samodzielnych lub wieloautor-
skich dotyczy jednak tematyki szeroko pojętej gospodarki przestrzennej.
W tym przypadku prace mają duże walory aplikacyjne, co jest ich war-
tością dodaną. Profesor często powtarzał, że bardziej niż rozważania
metodyczne i teoretyczne, interesują Go rozwiązania konkretnych prob-
lemów. Zawsze okazywał zainteresowanie i gotowość prowadzenia rze-
czowej dyskusji na praktyczne tematy. Czasem tematyka podejmowa-
na przez Profesora inspirowała innych badaczy. Przykładowo książka
*Metropolie, obszary metropolitalne, metropolizacja: problemy i po-
jęcia podstawowe* (2006), gdzie jednym z dwóch współautorów był
Profesor Tadeusz Marszał, zainspirowała kolegów ze Lwowa i Kijo-
wa do badań nad metropolizacją w Ukrainie. Dodatkowo książka ta,
z ich inicjatywy, została przetłumaczona na język ukraiński. Przez wie-
le lat Profesor był współorganizatorem konferencji i redaktorem tomów
dotyczących problematyki małych miast. Profesor Tadeusz Marszał był
inicjatorem i redaktorem bardzo wielu książek oraz tomów tematycz-
nych. Potrafił wyjątkowo trafnie zdefiniować problem i określić zakres
opracowania. Współautorzy szczególnie cenili sobie dyskusje dotyczące
sformułowania wniosków.

Należy podkreślić także wyjątkowy stosunek Profesora Tadeusza
Marszała do czasopisma jakim jest „Biuletyn Szadkowski”. Profesor
jest założycielem i redaktorem naczelnym tego czasopisma. Trzeba jed-
nak wyraźnie zaznaczyć, że żadne oficjalne określenie relacji jaka łączy
Profesora z „Biuletynem” nie jest w stanie odzwierciedlić istoty tego
związku. „Biuletyn Szadkowski” to interdyscyplinarny rocznik, wyda-
wany w Uniwersytecie Łódzkim (przy współpracy z Urzędem Miasta
i Gminy Szadek), który tworzony jest w dużej mierze dla społeczno-
ści lokalnej i przy udziale jej reprezentantów. Taka formuła czasopis-
ma wymaga dyskusji naukowców z różnych dziedzin z praktykami. Jak
w przypadku każdej pracy w grupie, także tutaj uwidaczniają się różni-
ce charakterów i oczekiwań, które przy niesprawnym zarządzaniu mogą
stanowić poważną barierę, lecz przy odpowiednim kierowaniu przeło-
żyć można na interesujący eklektyzm. Profesor doskonale opanował ową
zdolność, czego świadectwem jest bogaty zasób publikacji zawartych na
łamach „Biuletynu”. Konsekwencja z jaką Profesor prowadzi „Biuletyn
Szadkowski” pozwoliła przetrwać periodykowi liczne zmiany dotyczą-
ce zarówno prawodawstwa w zakresie wydawania i oceniania czaso-
pism naukowych, jak i w postrzeganiu roli wydawnictw lokalnych czy
regionalnych w funkcjonowaniu struktur akademickich.

Proces rozwoju uniwersyteckiego wymaga współpracy i naukowych kontaktów międzynarodowych. Na tym polu Profesor Tadeusz Marszał ma rozległe osiągnięcia. Wielu starszych pracowników pamięta przygotowania i udział w kongresie Association of European Schools of Planning (AESOP) w 1993 roku w Łodzi, którego współorganizatorem był Profesor Tadeusz Marszał. Przez wiele kolejnych lat angażował się On w działania AESOP jako oficjalny reprezentant polskich szkół planowania. W trakcie swojej aktywności zawodowej Profesor odbył także ponad 100 wyjazdów zagranicznych, łącząc udział w konferencjach czy wizytach o różnym charakterze z wycieczkami krajoznawczymi. Nawiązane przez Profesora kontakty wykorzystywali Jego uczniowie realizujący międzynarodowe projekty badawcze. Także na Wydziale Nauk Geograficznych odbywały się liczne konferencje międzynarodowe, których inicjatorem był Profesor.

W dorobku Profesora szczególną pozycję zajmuje angielskojęzyczne czasopismo naukowe „European Spatial Research and Policy” (ESR&P), wydawane przez Uniwersytet Łódzki. Jego współwydawcami są zagraniczne instytucje – Uniwersytet w Groningen, Uniwersytet Komeńskiego w Bratysławie, Państwowy Uniwersytet im. Iwane Dżawachiszwili w Tbilisi oraz federalny Urząd Budownictwa i Planowania Regionalnego w Bonn. Czasopismo publikuje teksty poświęcone zarówno teoretycznym, jak i praktycznym aspektom analizy przestrzennej, a adresowane jest do środowiska naukowego, praktyków oraz polityków. Dzięki wieloletnim staraniom Profesora, w publikację ESR&P aktywnie zaangażowało się dotąd kilkadziesiąt osób z kilkunastu krajów, w tym pozaeuropejskich. Rada redakcyjna czasopisma odbywa cykliczne spotkania, podczas których Redaktor Naczelny – Profesor Tadeusz Marszał dba nie tylko o kwestie jego rozwoju, ale stara się także zacieśniać relacje między jej członkami i reprezentowanymi przez nich instytucjami, sprzyjając nieustannemu podnoszeniu rangi Uniwersytetu Łódzkiego i Wydziału Nauk Geograficznych w międzynarodowej sieci naukowej. Pod kierunkiem Profesora „European Spatial Research and Policy” stało się czasopismem rozpoznawalnym i uznanym nie tylko w kraju, na co wskazuje systematyczna poprawa jego pozycji w rankingach MNiSW. O rosnącym prestiżu świadczą także coraz wyższe wskaźniki jego cytowalności i indeksowanie w prestiżowych bazach, przede wszystkim Scopus oraz Web of Science.

Profesor jest również założycielem Ośrodka Badawczego Europejskiej Polityki Przestrzennej i Rozwoju Lokalnego, który powstał dzięki Jego współpracy na polu międzynarodowym i praktycznym.

Obowiązki dydaktyczne Profesor Tadeusz Marszał uważał za oczywiste, związane z pracą w uczelni. Jednak praca dydaktyczna raczej Go nie fascynowała. Lubił seminaria magisterskie stwarzające możliwości dyskusji ze studentami nad konkretnym tematem, za to starał się stronić od wykładów kursowych, które wymuszały przekazywanie konkretnej, usystematyzowanej wiedzy. Był wymagającym promotorem. Oczekiwał od studentów sumiennej pracy i klarownego tekstu, ale zawsze, gdy zaszła potrzeba, gotów był do rozmowy porządkującej wnioski.

Profesor Tadeusz Marszał jest wyjątkowo wymagającym przełożonym. Oczekuje zaangażowania, rzetelności i odpowiedzialności zarówno w pracy badawczej, jak i w zakresie zadań natury organizacyjnej. Czasem podwładni odnosili wrażenie, że dobro Katedry/Instytutu bywało nadrzędne względem ich indywidualnych priorytetów zawodowych. Prawo do stawiania tak wysokich wymagań znajduje uzasadnienie w postawie własnej Profesora – jego osobistym zaangażowaniu w intensywną działalność organizacyjną i poczuciu odpowiedzialności za jednostkę. Należy jednak dodać, że stara się on dbać o pracownika, wspierać i wspomagać w zależności od indywidualnych potrzeb. Profesor posiada ważną zdolność zachęcania i motywowania podwładnych do pracy. Pod opieką Profesora Tadeusza Marszała dziesięć osób ukończyło doktorat. Profesor angażował się w dyskusje nad kolejnymi częściami pracy doktorskiej, ale szczególnie interesowały Go wnioski końcowe.

Uczniowie Profesora Tadeusza Marszała są niezmiernie wdzięczni za możliwość skorzystania z Jego różnorodnego, bogatego dorobku i wsparcie jakiego doświadczyli. Współpracownicy są radzi, że mają w swoim gronie wyjątkowo skutecznego organizatora oraz człowieka odpowiedzialnego.

Tadeusz Marszał

SZKOŁA I UNIWERSYTET

Moje półwiecze z Uniwersytetem Łódzkim

Przedśłowie

W 2022 roku mijają 53 lata od momentu mojego pierwszego kontaktu z Uniwersytetem Łódzkim. W lipcu 1969 roku na wywiezionej przy ul. Lindleya liście osób, które zdały egzaminy wstępne i uzyskały wystarczająco dobry wynik, aby zostać zakwalifikowane na pierwszy rok studiów, znalazło się także moje nazwisko. Pięć lat później podjąłem zatrudnienie na macierzystej uczelni. Wraz z przekroczeniem wieku 70-ciu lat, po 48 latach pracy, zamyka się pewien okres życia zawodowego, które tak ściśle związałem z Uniwersytetem.

To, kim się jest i co się osiąga w życiu nigdy nie jest wyłącznie osobistą zasługą. W moim przypadku wpływ na to miały osoby, które otaczały mnie przez te wszystkie lata – rodzice, babcia, bliższa i dalsza rodzina, nauczyciele, koledzy, bliżsi i dalsi znajomi, także Ci, których spotkałem na Uniwersytecie.

Najpierw rodzice. Miałem szczęście urodzić się w całkiem zwyczajnej (jak na powojenne lata PRL-u) rodzinie, a jednak dla mnie wyjątkowej. W naszej tradycyjnie funkcjonującej rodzinie kluczową postacią był mój tata – niezwykle pracowity, mądry i dobry człowiek. Zawodowo pracowała także mama, więc w codziennej trosce o mnie i brata wspomagała ją babcia Aleksandra, dla której wnuki stanowiły najważniejszą część życia.

W latach młodości, przede wszystkim w okresie liceum, duże znaczenie miały kontakty towarzyskie z rówieśnikami. Miałem szczęście znaleźć się w dobrym, żeby nie powiedzieć doborowym, towarzystwie kolegów szkolnych. Także ich środowisko miało na mnie niemały wpływ. Do dziś z niektórymi utrzymuję stały i serdeczny kontakt.

Pod koniec liceum pojawiła się Elżbieta i już jako żona pozostała ze mną na stałe. Wiele jej zawdzięczam i to ona w jakiś sposób ustawiła moje życie. Trudna do przecenienia jest jej codzienna troska o nasz dom i dzieci. Wielkim dobrem są dzieci – cztery córki, każda inna.

Ważną postacią był profesor Ludwik Straszewicz. Poznałem go w 1974 roku, kiedy przyjmował mnie do pracy w Uniwersytecie Łódzkim. Przez następne trzynaście lat był moim bezpośrednim szefem. Była to osoba niezwykle przyjazna i reprezentująca szereg godnych naśladowania wartości. Pełen życzliwości, darzył mnie ogromnym zaufaniem. Pełnił również rolę mentora w moich zawodowych poczynaniach. Czułem jego wsparcie, ufałem mu i szanowałem go. W życiu akademickim, a i poza nim, wielokrotnie korzystałem z doświadczeń przekazanych mi przez Profesora.

Zestaw postaci, które zapisały się w pamięci i które wspominam z życzliwością, jest o wiele szerszy. Po latach przyszedł czas na przywołanie niektórych z nich na tle wydarzeń, które miały związek z edukacją szkolną, studiami i pracą na Uniwersytecie.

Lata szkolne (1958–1969)

Na rozpoczęcie nauki w szkole czekałem z dużą niecierpliwością. Doskonale pamiętam pierwszy tornister – jakże różny od tych dzisiejszych: duży, czarny, twardy i ciężki – z którego byłem niezwykle dumny. Rodzice zdecydowali, że ponieważ urodziłem się w lutym, spróbują mnie posłać do szkoły rok wcześniej niż wynikało to z obowiązku ustawowego. Starania te zakończyły się powodzeniem i w wieku sześciu lat we wrześniu 1958 roku znalazłem się w pierwszej klasie Szkoły Podstawowej nr 20 przy ulicy Jaracza w Łodzi. Byłem dzieckiem raczej nieśmiałym, więc pierwsze dni, a może nawet miesiące, w szkole były dość stresujące. Moją pierwszą nauczycielką i wychowawczynią była pani Maria Kowalczyk, której obraz (młodej osoby prawdopodobnie dopiero zaczynającej pracę w szkole) mam przed oczyma do dziś. Podobnie jak kilku bliskich wówczas kolegów, z którymi później całkowicie utraciłem kontakt, m.in. Tolka Barańskiego – obecnie lekarza ginekologa i Waldka Wiśniewskiego – późniejszego koszykarza pierwszoligowej Wisły Kraków (zmarłego w 2002 r.). O wiele trwalsze okazały się więzi z poznanymi w ostatnich latach szkoły podstawowej bliźniakami Stasiem i Andrzejem Jeszkami (później byli-

śmy także w tym samym liceum) – pierwszy z nich zawodowo związał się z Politechniką Warszawską, a drugi obrał zawód leśnika.

Wspomnień ze szkoły podstawowej pozostało niewiele, może poza lekcjami języka rosyjskiego, którego znajomość po dwóch czy trzech latach obowiązkowej nauki wśród uczniów była zerowa, a do czego w moim przypadku w jednakowym stopniu przyczyniło się wyniesione z domu negatywne nastawienie do komunistycznej i prorosyjskiej indoktrynacji, jak i sposób realizacji zajęć przez nauczyciela, który na lekcjach próbował przekazać jak najwięcej treści ideologicznych.

Siedmioklasową szkołę powszechną ukończyłem w 1965 roku. Kolejny rocznik uczniów obowiązywała już wydłużona o rok nauka w ośmioklasowej szkole podstawowej. Tak więc dzięki decyzji rodziców o wcześniejszym posłaniu mnie do szkoły, w porównaniu z rówieśnikami z edukacją byłem w sumie dwa lata do przodu. Byłem i jestem do dziś im za to wdzięczny.

Okres liceum – niezależnie od stresów, które towarzyszą szkole – to bodaj najbardziej beztroski i najmilej wspominany w życiu czas. Po podstawówce trafiłem do IV Liceum Ogólnokształcącego im E. Szczanieckiej przy ulicy Nowotki (obecnie Pomorska) 16. W nowej szkole dość szybko odnalazłem się w niewielkim kręgu zaprzyjaźnionych osób, z którymi w kolejnych licealnych latach spędzałem większość wolnego czasu. Wśród najbliższych kolegów byli Krystian Ostrowski i Paweł Wojciechowski, Wacek Mielicki, Leszek Woźniczko i Stasiu Jeszka. Tworzyliśmy dość elitarną i zamkniętą grupę, którą łączyły bliskie i serdeczne stosunki. Mieliśmy wspólne zainteresowania. Wszyscy garnęliśmy się, choć w różnym stopniu, do sportu. Grałem w reprezentacji szkoły w siatkówkę, a przez jakiś czas także w klubie „Resursa” w siatkarskiej lidze okręgowej. Poza boiskiem siatkarskim sporo czasu spędzaliśmy na stadionie lekkoatletycznym. Z czasem pojawiło się zainteresowanie brydżem. Koniec liceum i początkowy okres studiów to czas studiowania różnych systemów gry i analizowania rozdań publikowanych w specjalistycznych wydawnictwach brydżowych, wielu godzin spędzanych przy stoliku, a nawet udział w turniejach brydża sportowego. Wieczorami prywatki z muzyką tamtych czasów (Jimmy Hendrix i „Hey Joe”, Animals i „The house of the rising sun” oraz oczywiście Beatlesi i Rolling Stones).

Jedną z atrakcji, na którą co roku niecierpliwie czekaliśmy, były organizowane w początkach maja wyjazdy na rajdy świętokrzyskie. Był to czas wędrowania po górach – spania po stodolach, wspólnie spędzanych dni i wieczorów przy winie. W zaprzyjaźnionym szkolnym gronie

spędzaliśmy letnie wakacje, organizując wyjazdy z reguły autostopem i „pod namiot”. Przez pewien czas ulubioną bazą wakacyjną był Augustów i nadmorskie Mielno. Szczególnym był wyjazd tuż po maturze – w lipcu rozbiliśmy namioty nad jednym z jezior augustowskich. Byliśmy radośni i na pełnym luzie – wszyscy zdaliśmy maturę i zakwalifikowaliśmy się na wymarzone studia, na które w tamtych czasach nie tak łatwo było się dostać – do jednego miejsca z reguły aspirowało kilku kandydatów. Wrzesień (ale to już na studiach) spędzaliśmy w górach.

We wdzięcznej pamięci zachowałem nauczycieli z liceum, zwłaszcza wychowawczynię naszej klasy i nauczycielkę matematyki Irenę Sługocką, dobrego (choć może trochę bezbarwnego) pedagoga. Z jej postacią wiąże się wspomnienie lekcji wychowawczej z wiosny 1966 roku, kiedy trwała nagonka na Kościół katolicki z powodu listu biskupów polskich do biskupów niemieckich, w którym w nawiązaniu do wydarzeń II wojny światowej padły słowa „wybaczamy i prosimy o wybaczenie”. Najpewniej realizując wytyczne „z góry” nasza wychowawczyni przekazała krytyczne stanowisko wobec deklaracji biskupów, co skłoniło mnie do wystąpienia z obroną treści zawartych w liście biskupów. Sądzę, że pani Sługocka w duchu się ze mną zgadzała, bo nie spotkały mnie żadne sankcje z tego powodu. Po maturze nigdy jej nie spotkałem, a kiedy kilkanaście lat temu dowiedziałem się o jej o śmierci, poszedłem na pogrzeb – na cmentarzu oprócz mnie był skromny szkolny poczet sztandarowy z trójką uczniów, ksiądz, kościelny i kilka osób.

Respekt, ale też i sympatię, przynajmniej moją, budziła pani Joanna Załęska, nauczycielka geografii. Miała specyficzny sposób prowadzenia zajęć i odpytywania uczniów – przeważnie na początku lekcji brała jakąś piątkę lub dziesiątkę (pierwszą, drugą, trzecią lub inną) z dziennika do tablicy i kolejno zadawała krótkie pytania oczekując równie krótkich konkretnych odpowiedzi. Antidotum na tak masowe odpytywanie było wciąganie pani profesor na początku lekcji do jakiejś dyskusji geograficznej (często z powodzeniem). W drugiej części zajęć padało hasło „wyciągamy zeszyty” i następowało dyktowanie tego co powinniśmy się nauczyć. System ten wydaje się mało efektywny, ale mnie odpowiadał – geografię lubiłem i całkiem nieźle znałem.

Dobre notowania wśród uczniów miała pani od angielskiego, młoda nauczycielka tuż po studiach – Jadwiga Duszyńska. Po wielu latach spotkaliśmy się raz czy dwa na Uniwersytecie (gdzie była zatrudniona jako lektor) i choć ja świetnie ją pamiętałem, to ona mnie nie za bardzo kojarzyła. Ale to normalne – ja swoich studentów po latach też często nie poznaję.

Ważną postacią, która stanowiła dla nas autorytet, był pan od wychowania fizycznego – Grochowski. Fajny nauczyciel oddany swojej pracy, który poświęcał uczniom wiele uwagi organizując zajęcia także w godzinach pozalekcyjnych, przede wszystkim treningi w ramach SKS-u (Szkolnego Klubu Sportowego). Jeździł z nami na międzyszkolne zawody lekkoatletyczne, a prowadzona przez niego drużyna siatkarska naszego liceum była jedną z najlepszych w Łodzi.

Dyrektorem szkoły była Albina Krucińska – chuda, wysoka i apodyktyczna, nieznosząca sprzeciwu kobieta. Postać raczej niezbyt ciekawa, choć oddana sprawom szkoły. Objęła funkcję dyrektora w czasach stalinowskich na początku lat 50. i przetrwała na niej blisko ćwierć wieku (do 1974 roku). Na szczęście kontakt z nią mieliśmy okazjonalny, przy okazji zastępstw na lekcjach języka polskiego, akademii i uroczystości szkolnych.

Mój stosunek do IV LO tamtych czasów jest więcej niż pozytywny. Nauczyciele byli różni. Ale szkoła była niezła, chyba obok I LO i III LO, najlepsza wówczas w Łodzi. Maturę zdałem w maju 1969 roku. Polski zaliczyłem na trójkę, geografię i matematykę już znacznie lepiej.

Na czas nauki w liceum przypada jeszcze jedno doświadczenie życiowe – marzec '68 roku, czas rozruchów studenckich w obronie wolności słowa, ataków na inteligencję, obrzydliwych przemówień Gomułki i nagonki antysemickiej. Wszystko zaczęło się od wystawienia „Dziadów” A. Mickiewicza w Teatrze Narodowym w reżyserii Kazimierza Dejmka, szybko zdjętych z afisza z uwagi na towarzyszące przedstawieniu „antyradzieckie prowokacje”. W proteście przeciwko działaniom władzy i w poczuciu solidarności z manifestującymi studentami na szkolnej tablicy ogłoszeń wywieszałem przygotowane w domu antysystemowe hasła nawiązujące do wydarzeń i atmosfery tamtych dni. Oczywiście te pisane na kartonie „wywrotowe treści” szybko znikwały z tablicy, ale miałem wewnętrzne poczucie dobrze spełnionego obowiązku. Z manifestacji pod Biblioteką Uniwersytecką utkwiał mi obraz tzw. „milicji robotniczej” (cywile z opaskami na rękawie) towarzyszącej protestującym studentom.

Poważniejsze rozruchy miały miejsce w Łodzi w grudniu 1970 roku, kiedy byłem już na studiach. Wiece i manifestacje odbywały się przed pałacem Poznańskiego i na placu Wolności. Manifestantów brutalnie wyłapywała milicja – złapanych biła pałkami pod kolanami i wlokła do samochodów zwanych „sukami”. Na placu Wolności na skwerku przed budynkiem z podcieniami kilku policjantów lało pałami gdzie popadnie kilkuletniego chłopca. Na ulicy Jaracza przy Wschodniej na chodnik upadł uciekający mężczyzna, którego pałką trafił goniący go milicjant.

Na ulicy Piotrkowskiej tłum ludzi zdążający w kierunku placu Wolności na manifestację został zaatakowany przez zomowców z długimi pałkami, którzy nagle wyskoczyli z kilku nadjeżdżających samochodów. Każdy chował się gdzie mógł, jedni wskakiwali do sklepów, inni do pobliskich bram. Pałkę milicjanta na własnych plecach poczułem tylko raz, na ulicy Nowotki (obecnie Pomorska) przy Wschodniej. Ślad po tym bolesnym bezpośrednim kontakcie z przedstawicielem „władzy ludowej” nosiłem jeszcze wiele dni.

Dzięki najbliższym, a zwłaszcza tacie, zawsze, praktycznie od dziecka, miałem krytyczny stosunek do PRL-owskiego systemu politycznego. Takie wychowanie ułatwiało w miarę przyzwoite zachowanie przy podejmowaniu wielu życiowych decyzji, w niesprzyjającym światopoglądowo otoczeniu. Kiedy skończyłem 18 lat, stanąłem przed dylematem co zrobić z udziałem w „wyborach” – ostatecznie wybrałem rozwiązanie najbardziej pragmatyczne. Na wybory poszedłem, ale kartę do głosowania zabrałem do domu, a do urny wrzuciłem pustą kopertę. Aż do roku 1990 w żadnych wyborach już nigdy nie oddałem głosu na „jedynie słusznych” kandydatów narzuconej władzy.

Losy najbliższych kolegów z czasów liceum potoczyły się różnie. Najbliższy z nich (a także partner brydżowy) Krystian Ostrowski tuż przed wprowadzeniem stanu wojennego wraz z żoną i dwiema córkami wyjechał z Polski i osiadł w Kalifornii. Pomimo odległości i upływu lat przyjacielskie więzy łączą nas do dziś. Wacek Mielicki, zawsze pełen pomysłów (czasem nieco szalonych), po studiach na Politechnice Łódzkiej przeniósł się do Gdańska, gdzie pracował w stoczni, ale i on wyemigrował do Francji, aby ostatecznie osiąść na wschodnim wybrzeżu USA. Także z Wackiem utrzymujemy rzadki, ale regularny i serdeczny kontakt. Leszek Woźniczko, absolwent wydziału aktorskiego na łódzkiej „filmówce”, który kilka lat pracował w teatrach warszawskich („Nowym” i „Syrenie”), w marcu 1980 roku zginął w wypadku samochodowym. Z naszej kilkuosobowej szkolnej paczki w Łodzi zostałem tylko ja i Paweł Wojciechowski, który po ukończeniu studiów na Politechnice Łódzkiej przez pewien czas pracował w Instytucie Włókiennictwa, a później założył własną firmę.

Były to czasy, w których działo się wiele rzeczy barwnych, obok tych mało istotnych, także takich, które miały kluczowe znaczenie dla naszych dalszych życiowych losów.

Studia (1969–1974)

Po maturze pozostawał wybór kierunku i na tyle pomyślne zdanie egzaminów wstępnych, żeby dostać się na wybrane studia. Ponieważ w siermiężnej i odizolowanej od świata Polsce lat 60. kontakt z zagranicą był trudny do zrealizowania, moim marzeniem stała się praca w handlu zagranicznym. W Uniwersytecie Łódzkim nie było wówczas naboru na tego typu kierunek bezpośrednio po maturze. Studia na „handlu zagranicznym” można było podjąć po zaliczeniu dwóch pierwszych lat na innym pokrewnym kierunku ekonomii. Mój wybór padł na „ekonomikę budownictwa”.

W przygotowaniach na studia bardzo wspierali mnie rodzice. Egzaminy wstępne z matematyki i geografii poszły mi nieźle, ale to jeszcze nic nie znaczyło, gdyż na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego na jedno miejsce było ponad czterech kandydatów. Nie czekając na ogłoszenie wyników i wywieszenie listy osób przyjętych na studia wyjechałem z kolegami na wakacje do Augustowa. Po jakimś czasie na *poste restante* przyszedł od rodziców zwykły list (nie telegram, ani list ekspresowy) z wiadomością, że zdałem egzaminy wstępne i zostałem zakwalifikowany na studia. Radość ogromna.

Pierwszy kontakt ze studiami, a raczej z kolegami ze studiów, miałem w czasie praktyk robotniczych, które w wymiarze jednego miesiąca należało odbyć przed rozpoczęciem zajęć. Wrzesień spędziłem na budowie zakładów „Prexer” przy zbiegu ulic Armii Czerwonej (obecnie Piłsudskiego) i Niciarnianej. Podobne praktyki robotnicze odbywaliśmy także po pierwszym roku studiów, ale już w innym miejscu też na budowie (a właściwie rozbiórce) budynku przy ulicy Piotrkowskiej 245/247.

Na studiach miałem nowe towarzystwo, ale prawdę mówiąc nadal bardziej czułem się związany z kolegami z liceum. Zawarte w szkole średniej przyjaźnie przetrwały i choć studiując na różnych kierunkach widywaliśmy się już rzadziej, to często spędzaliśmy wolny czas wspólnie.

Pierwszy egzamin (do którego byłem kiepsko przygotowany, pisemny na szczęście) ze ‘wstępu do socjologii’ zdałem na „3”, a potem już jakoś poszło. Z grona wykładowców z początkowego okresu studiów najbardziej utkwił mi w pamięci dr Wiesław Bednarek wykładający w efektywny sposób ekonomię polityczną kapitalizmu oraz doc. dr Cezary Józefiak, u którego po drugim roku udało mi się zdać za pierwszym podejściem niezwykle trudny i materiałowo obszerny egzamin z ekonomii

politycznej socjalizmu. Niezależnie od tego ile przykładałem się do nauki, pierwsze dwa lata studiów dały mi solidne podstawy wiedzy ekonomicznej.

Drugi rok zaliczyłem bez poprawek, więc dalsze studia mogłem kontynuować na wymarzonym „handlu zagranicznym”. Zajęcia na tym kierunku były ciekawe, a ja stałem się w miarę dobrym studentem. Wśród wykładowców postacią najbardziej znaczącą był dojeżdżający z Warszawy profesor Witold Trzeciakowski, znakomity specjalista z zakresu ekonomiki handlu zagranicznego, człowiek o ogromnej kulturze i bogatym życiorysie. Niestety, mieliśmy z nim tylko dwa wykłady: z ekonomiki handlu zagranicznego oraz na ostatnim roku studiów wykład monograficzny. Lektorat z języka angielskiego solidnie i z ogromnym zaangażowaniem prowadził bardzo lubiany przez studentów, niewiele od nas starszy, Leszek Podbielski. Ciekawe były zajęcia z dr Wiesławą Wanatowską, która przekazywała wiedzę z zakresu prawa cywilnego i handlowego państw obcych oraz wykład docenta dr hab. Kazimierza Zabielskiego przybliżający problematykę rozliczeń międzynarodowych. Towaroznawstwo, przedmiot dopełniający wiedzę ekonomiczną, ale istotny z punktu widzenia ogólnego wykształcenia, wykładał sędziwy prof. Józef Iwiński. Inaczej sprawa wyglądała z zajęciami z marketingu – prowadzonymi przez docenta dr. Aleksandra Krzywińskiego i dr. Edwarda Karasińskiego – przedmiotu mało konkretnego i niewiele wnoszącego do „twardej” wiedzy ekonomicznej (zwłaszcza w systemie gospodarki centralnie planowanej).

Na seminarium magisterskie o profilu „międzynarodowe stosunki ekonomiczne” trafiłem do docenta Ziemowita Szczakowskiego. Był on jednym z tych nauczycieli akademickich, którzy przykładali większą wagę do formy niż do treści, a pracę na Uniwersytecie traktowali głównie w kategoriach prestiżu. Docent „marcowy”, który po doktoracie w Moskwie, usytuowany został na prestiżowym „odcinku” (jak to się wówczas mówiło) handlu zagranicznego. Na seminarium magisterskim widziałem go chyba tylko raz lub dwa na początku zajęć, kiedy przyniósł propozycje tematów prac dyplomowych i kazał nam jakoś się tymi tematami podzielić. Mnie przypadł temat o kryzysie walutowym (oczywiście świata kapitalistycznego). Ponieważ zawsze byłem osobą w miarę samodzielną i nie potrzebowałem, a nawet nie lubiłem „prowadzenia za rączkę”, taki luźny kontakt (a właściwie jego brak) z promotorem całkiem mi odpowiadał.

Obraz studiów na przełomie lat 60. i 70. nie byłby pełny bez wspomnienia funkcjonującego w Uniwersytecie Łódzkim studium wojskowego, które upominało się o studentów płci męskiej już na początku pierwszego roku. Wszystkich mężczyzn obowiązywało uczestnictwo w zajęciach z przysposobienia wojskowego (jeden dzień w tygodniu),

a dodatkowo po studiach kilkumiesięczne szkolenie wojskowe. Mój stosunek do „socjalistycznego” wojska był zdecydowanie negatywny („nie matura, lecz chęć szczerą robi z ciebie oficera”, inwazja wojsk Układu Warszawskiego na Czechosłowację itp.).

Na początku pierwszego roku studiów rozdano nam mundury wojskowe. W przydzielonym uniformie zrobiłem sobie pamiątkowe zdjęcie i był to mój pierwszy, a jednocześnie ostatni kontakt z mundurem. Wkrótce trafiłem na komisję wojskową, którą udało mi się przekonać, że mam spory niedosłuch – w ten sposób stałem się „niezdolny do służby wojskowej” (kat. D). Zwróciłem przydzielony mundur, a szkolenie w ograniczonym, głównie do pomocy medycznej, zakresie odbyłem z dziewczętami. Później jeszcze dwukrotnie stawałem przed komisją, ale ostatecznie unikałem półrocznego szkolenia po studiach i do wojska nigdy już nie trafiłem. Jediną ujemną stroną znikomego kontaktu z uniwersyteckim studium wojskowym był brak możliwości bliższego poznania kadry oficerskiej, o której niewiarygodnych poczynaniach wśród studentów krążyły barwne opowieści.

Początek lat 70. to okres wypełniony nie tylko nauką i życiem towarzyskim, ale także poszukiwaniem źródeł zarobkowania, zwłaszcza, że już pod koniec czwartego roku studiów byłem po ślubie z panną w liceum Elżbietą Czyżewską. Często korzystaliśmy z pośrednictwa studenckiej spółdzielni pracy „Puchatek” – było to z reguły kilkudniowe zatrudnienie, którego atrakcyjność zależała od charakteru pracy i wysokości stawki, a przede wszystkim „życzliwości” pracodawcy i jego zrozumienia dla potrzeb materialnych studenta. Brało się wszystko, od stemplowania papierków i metkowania, przez sprzątanie i mycie okien, do rozładowywania węgla z wagonów kolejowych. Dodatkową możliwość zarobkowania stwarzała znajomość języka angielskiego. Wraz ze studiującą na anglistyce żoną dawaliśmy korepetycje i prowadziliśmy kursy językowe, a pod koniec studiów podjęliśmy pracę na pełnych etatach w liceum w Konstantynowie.

Okres studiów to czas zaangażowania w prowadzone przez salezjanów duszpasterstwo akademickie „Węzeł” przy parafii p.w. św. Teresy, której proboszczem był energiczny ksiądz Antoni Gabrel, doskonały organizator tak oddany studentom, że jak sam mawiał już nie wiedział czy „Węzeł” jest przy parafii czy być może parafia przy „Węźle”. Zarówno ksiądz Antoni, jak i ks. Władysław Ciszewski, który przejął opiekę nad „Węzłem” w 1973 roku – duszpasterze z prawdziwego powołania, znakomicie odnajdujący się wśród młodzieży w tamtych komunistycznych czasach – na pewno pozostawili jakiś ślad w mojej osobowości.

Choć ze studiami wiąże się wiele miłych wspomnień, jednak największy sentyment pozostał do czasów szkoły średniej. Na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym miałem grupę bliższych znajomych, ale nie były już to te więzy, które łączyły mnie z kolegami z liceum. Spośród osób poznanych na studiach bliższy kontakt utrzymywałem jedynie z Tadeuszem Markowskim, późniejszym profesorem Uniwersytetu Łódzkiego, z którym realizowaliśmy szereg wspólnych projektów dydaktycznych i naukowych.

Studia ukończyłem w lutym 1974 roku. Egzamin magisterski (16 maja 1974 r.) był wydarzeniem właściwie bezbolesnym – przyjemnym uwieńczeniem cztero- i półrocznej edukacji.

Ostatni rok studiów był czasem zastanawiania się co dalej robić w życiu zawodowym. Wśród absolwentów mojego kierunku naturalne było zatrudnienie w centralach handlu zagranicznego. Także i ja na wszelki wypadek podpisałem umowę przedwstępną ze „Skórimpexem”, choć miałem świadomość, że praca w takiej firmie groziła uwikłaniem w różnego rodzaju układy, decydujące o dalszej karierze zawodowej. Rozważałem też podjęcie dwuletnich studiów w Wyższej Szkole Teatralnej, Filmowej i Telewizyjnej w Łodzi na kierunku kształcącym kierowników produkcji. Równocześnie złożyłem papiery na studia doktoranckie na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym UŁ.

Niespodziewanie w końcu czerwca dotarła do mnie wiadomość (za pośrednictwem Krystiana Ostrowskiego, mojego najbliższego kolegi z liceum), że pojawiła się możliwość uzyskania etatu w Zakładzie Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni UŁ, którym kierował profesor Ludwik Straszewicz. Wkrótce zostałem zaproszony na rozmowę z profesorem, która miała charakter bardzo ogólny i dotyczyła szerokiego wachlarza spraw, także rodzinnych. Widocznie nieźle wypadłem, bo ostatecznie dostałem propozycję asystentury, którą z radością przyjąłem.

Umowę ze „Skórimpexem” rozwiązałem i wycofałem złożone wcześniej papiery ze studiów doktoranckich na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym. Z dniem 1 października 1974 roku podjąłem trwającą już blisko półwieku pracę w Uniwersytecie Łódzkim na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi w Zakładzie Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni. I była to bardzo dobra decyzja.

Początki pracy w Uniwersytecie (1974–1981)

Zakład Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni UŁ w połowie lat 70. XX wieku liczył kilkanaście osób. Miałem ogromne szczęście, że trafiłem do tego zespołu i pod opiekę profesora Ludwika Straszewicza. Był to człowiek o ogromnej kulturze, dużej wiedzy, wyrobionym i bliskim mojemu światopoglądzie, wyczuciu i pragmatycznym podejściu do spraw życia codziennego. Życzliwy i dbający o swoich pracowników. Nie pozbawiony pewnych słabości – nikłych w zestawieniu z pozytywnymi cechami charakteru. Czuję się jego uczniem i wychowankiem, a i on zawsze darzył mnie zaufaniem, którego starałem się nie zawieść.

Fot. 1. Profesor Ludwik Straszewicz
(ok. 1975)

Generalnie środowisko, w którym się znalazłem było bardzo przyjazne. Sporo młodych ludzi. W zakładzie zaznaczała się wyraźna hierarchia – szczebel niżej od profesora było trzech doktorów: Stanisław Pączka, Marek Koter i Stanisław Liszewski. Resztę stanowili magistrowie, w tym troje nieco starszych – Elżbieta Dziegieć, Jerzy Dzieciuchowicz i Andrzej

Suliborski – którzy wkrótce obronili doktoraty. Mniej więcej połowę zespołu stanowili świeżo upieczeni absolwenci studiów magisterskich, w większości po studiach geograficznych. Tylko Krystian Ostrowski i ja byliśmy absolwentami Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego UŁ. Wkrótce z dużą częścią tego zespołu połączyła mnie więź nie tylko zawodowa, ale również towarzyska. Wśród osób, z którymi łączyło mnie najwięcej, obok zaprzyjaźnionego od lat szkolnych Krystiana, byli Janusz Jaworowski oraz Jola i Sławek Gryszkiewiczowie.

Fot. 2. W pracy z Januszem Jaworowskim (ok. 1978)

W budynku przy Al. Kościuszki 21 (ówczesnej siedzibie geografii społeczno-ekonomicznej), oprócz zakładu kierowanego przez profesora L. Straszewicza, znajdowały się również niektóre jednostki geografii fizycznej. Także wśród geografów fizycznych było wielu młodych ludzi, z którymi z czasem nawiązałem bliższe koleżeńskie kontakty, między innymi z Wieśkiem Jóźwikiem (który w 1977 roku utonął w Ocie w czasie ćwiczeń terenowych ze studentami), Grzegorzem Wasiakiem i Krzysztofem Kożuchowskim.

Zatrudniony z początkiem roku akademickiego 1974/1975 od razu przystąpiłem do prowadzenia zajęć ze studentami, co w moim przypadku stanowiło o tyle poważne wyzwanie, że tematyka przedmiotów, które miałem realizować nie do końca korespondowała z tym, czego uczyłem się na studiach. Były to ćwiczenia z geografii przemysłu, transportu i usług, na szczęście jednak, jak się okazało, mające wiele punktów stycznych z ekonomiką tych gałęzi gospodarki. Całkiem nową dla mnie, absolwenta ekonomii, formą zajęć były ćwiczenia terenowe. Te tygodniowe lub dwutygodniowe wyjazdy ze studentami stwarzały możliwość zacieśnienia więzi zarówno ze studentami, jak i współprowadzącymi

zajęcia członkami kadry. W kolejnych latach na ćwiczenia terenowe wyjeżdżałem wielokrotnie, ale najbardziej zapadły mi w pamięć te pierwsze w Krzeczowie, które zmieniły moje postrzeganie geografii jako nauki i uzmysłowiły znaczenie badań terenowych w tej dyscyplinie wiedzy. To, co czekało mnie w pierwszych latach pracy, to właśnie uzupełnienie wiedzy z zakresu obcych mi dotychczas badań terenowych, a także pogłębienie wyniesionej ze szkoły dość powierzchownej znajomości problematyki fizycznogeograficznej.

Z punktu widzenia rozwoju naukowego, kluczowe znaczenie miały sugestie i pomoc profesora L. Straszewicza, który ukierunkował moją działalność naukową – uwieńczoną kilka lat później doktoratem – na problematykę geografii włókiennictwa. Profesor uważał, że z racji usytuowania w centrum włókienniczym, jakim w tamtym czasie była Łódzka Aglomeracja Przemysłowa, konieczne jest zaangażowanie naszego zespołu w badania gałęzi przetwórczości decydującej o specyfice gospodarczej regionu. W połowie lat 70., wykorzystując swoje kontakty, nasz szef załatwił w Ministerstwie Przemysłu Lekkiego zlecenie na wykonanie opracowań poświęconych włókiennictwu w NRD, Czechosłowacji i na Węgrzech. Każdy z tych krajów został przydzielony jednemu z młodych asystentów. Mnie przypadły Węgry i dzięki temu już po roku pracy wyjechałem w pierwszą zagraniczną tygodniową podróż służbową do Budapesztu. Efektem tego zaangażowania było przygotowanie opasłego tomu maszynopisu przekazanego zleciennodawcy oraz artykuł poświęcony Budapesztowi jako ośrodkowi włókienniczemu.

Prawie wszystkie moje teksty publikowane w tamtym czasie dotyczyły problematyki włókienniczej i były takie, jak można się spodziewać po początkującym pracowniku naukowo-dydaktycznym – nie oceniając ich merytorycznej wartości – na pewno kiepskie od strony redakcyjnej i językowej (nie bez przyczyny zdałem maturę z języka polskiego na „trzy”).

Zakład Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni na tle wielu innych jednostek uniwersyteckich wyróżniał się pozytywnie w zakresie współpracy międzynarodowej z krajami zza „żelaznej kurtyny” – rzecz warta podkreślenia, zwłaszcza realiach PRL-u. Szeroko rozbudowana sieć powiązań z zagranicznymi uczelniami, głównie z frankofońskiej części Europy, była zasługą posiadającego liczne kontakty zagraniczne profesora L. Straszewicza. Możliwość korzystania z tych kontaktów zależała od znajomości języków obcych – angielskiego i francuskiego. Tymczasem większość kadry akademickiej, także w naszym Zakładzie, biegłością w tym zakresie raczej się nie wykazywała. Przydatna okazała się tu moja znajomość języka angielskiego, a także decyzja o podjęciu nauki francuskiego.

Okazję do nawiązania bezpośrednich kontaktów z przedstawicielami innych ośrodków naukowych stwarzały organizowane w Łodzi styczniowe konferencje naukowe, z udziałem gości z zagranicy. Przez szereg lat, pełniąc funkcję sekretarza konferencji, zajmowałem się techniczną stroną ich organizacji, co w erze przedkomputerowej i przedinternetowej było zajęciem bardzo pracochłonnym. Jednak dzięki temu zaangażowaniu nawiązywałem liczne kontakty, które w kolejnych latach ułatwiały sprawne funkcjonowanie w środowisku akademickim. Często opiekowałem się cudzoziemcami w czasie ich pobytu w Polsce (pierwszym cudzoziemcem, którego oprowadzałem po Łodzi był znakomity francuski geograf Pierre George). Nawiązałem także wiele bliższych, czasem przyjacielskich relacji z osobami z mojego pokolenia. Na jednej z pierwszych konferencji styczniowych poznałem Jean Paula Bravarda z Uniwersytetu Lyon III Jean-Moulin, z którym w kolejnych latach wielokrotnie się spotykaliśmy, i z którego gościnności korzystałem w czasie licznych pobytów we Francji. Bliskie kontakty łączyły mnie z poznanymi przy tej samej okazji Carlesem Carreras i Verdaquer z Uniwersytetu w Barcelonie oraz Stanisławem Kozłowskim, który wiele lat później podjął pracę w kierowanej przeze mnie Katedrze.

Fot. 3. W pracy
z Carlesem Carrerasem
i Verdaquer z Uniwersytetu
w Barcelonie (ok. 1978)

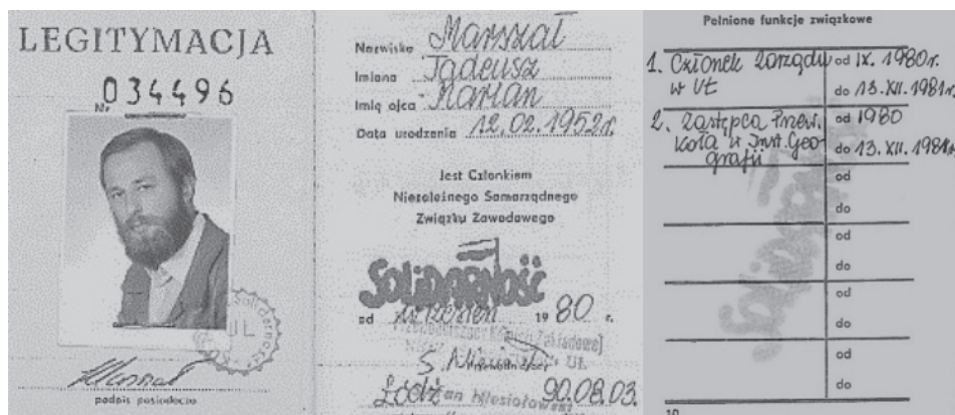
Ten pierwszy okres pracy zawodowej pokrywał się z założeniem rodziny, narodzinami najpierw jednej, a później kolejnej córki i urządzaniem „na swoim”. A to oznaczało potrzebę zabezpieczenia bytu materialnego i poszukania źródeł dochodów uzupełniających kiepską pensję asystenta. Na szczęście przypadający na miesiące letnie okres urlopowy stwarzał ku temu okazję, skrupulatnie przeze mnie wykorzystywaną. W drugiej

połowie lat 70. każdy wolny wakacyjny czas spędzałem „na saksach” – najpierw w Szwecji, a później we Francji – zasilając w ten sposób budżet rodzinny, a jednocześnie gromadząc wrażenia z pobytów w krajach zza ciągle „żelaznej”, choć coraz bardziej dziurawej, kurtyny.

Z potrzeb materialnych asystentów podejmujących pracę na Uniwersytecie zdawał sobie sprawę profesor L. Straszewicz – doskonale orientujący się w ówczesnych realiach życia i trzeźwo oceniający otaczającą rzeczywistość – który odwiedzając uniwersytety francuskie starał się, aby z nawiązywanych przez niego kontaktów mogli korzystać także jego współpracownicy. A że był człowiekiem życzliwym, po jednym z pobytów we Francji przekazał nam, jego młodym asystentom, informację o możliwości podjęcia wakacyjnej pracy w sadzie pod Lyonem. Bez wahania zdecydowałem się skorzystać z nadarzającej się okazji i w 1978 roku z zaprzyjaźnionym Januszem Jaworowskim trafiliśmy do sadu w St. Symphorien d'Ozon, niewielkiej miejscowości pod Lyonem. Ten pierwszy pobyt we Francji dał mi nie tylko możliwość niezłego zarobku, ale także zwiedzenia Lyonu oraz Paryża. Latem 1979 roku wybrałem się do St. Syphorien d'Ozon po raz kolejny, tym razem już pierwszym własnym samochodem kupionym za wcześniej zarobione pieniądze.

Szczególny charakter miał wakacyjny wyjazd w 1980 roku – był to czas, kiedy w Polsce rodził się ruch „Solidarność”. Po pracy na plantacji brzoskwiń koło Romans-sur-Isère całe wieczory spędzałem przy małym tranzystorowym radyku nadsluchując wiadomości podawanych przez niemiłosiernie zagłuszaną „Wolną Europę”. Wtedy też po raz pierwszy usłyszałem nazwisko Lecha Wałęsy. Zaraz po powrocie z wakacji, na początku roku akademickiego 1980/1981 zaangażowałem się w organizowanie „Solidarności” w Uniwersytecie Łódzkim i w macierzystym Instytucie Geografii. Do swojego pokoju na ostatnim piętrze budynku przy Alei Kościuszki 21 zaprosiłem kilka osób i utworzyliśmy instytutowe koło „Solidarności”. Jego przewodniczącym został Grzegorz Wasiak, ja objąłem funkcję jego zastępcy. Włączyłem się także w organizację struktur ruchu solidarnościowego na szczeblu całej uczelni wchodząc w skład zarządu uczelnianego, którego przewodniczącym został Stefan Niesiołowski.

Środowisko geografów na naszym wydziale, a zwłaszcza geografów ekonomicznych, było zdominowane przez osoby zdecydowanie niechętne ustrojowi komunistycznemu. W Zakładzie (a od 1981 roku Instytucie) Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni upartyjnienie było właściwie żadne, na co wpływ miał również dobór ludzi przyjmowanych przez profesora L. Straszewicza do pracy.

Fot. 4. Legitymacja NSZZ „Solidarność”

Jedynym członkiem PZPR był dr Stanisław Pączka (w latach 50. przeszedł na Uniwersytet Łódzki z Wyższej Szkoły Pedagogicznej) pochodzący z podkarpackiej wsi, o poglądach marksistowskich raczej nie z wyrachowania, a z pobudek ideowych (swój awans społeczny zawdzięczał zachodzącym po wojnie przemianom społecznym i politycznym). Był osobą bardzo oddaną uniwersytetowi, a będąc kawalerem i nie mając żadnej rodziny w Łodzi, całe dnie od rana do wieczora spędzał w pracy. W trosce o dobro uniwersyteckiej organizacji partyjnej dr S. Pączka delikatnie namawiał mnie do wstąpienia w jej szeregi, a ja równie delikatnie odmówiłem.

Fot. 5. Z docentem Stanisławem Pączką w Katalonii (VI.1983)

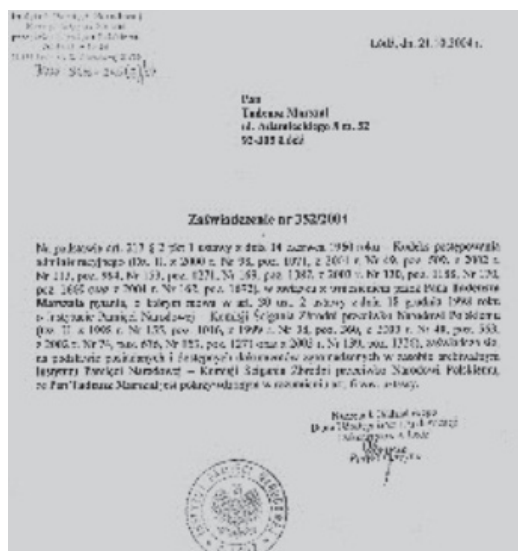
Zdecydowanie krytycznie do PRL-owskiego ustroju był nastwiony profesor L. Straszewicz – rozważny zwolennik zmian, ale bez rewolucyjnego zacięcia. Będąc osobą bardzo pragmatyczną, starał się racjonalnie funkcjonować w warunkach narzuconego systemu politycznego, ale nigdy nie akceptował zbyt daleko posuniętych i przekraczających granice przyzwoitości kompromisów. Na prośbę profesora zorganizowałem mu spotkanie ze Stefanem Niesiołowskim – upewniwszy się, że szef uniwersyteckiej „Solidarności” nie jest nawiedzonym radykałem, profesor wyraził pełne poparcie dla naszych działań na gruncie uniwersyteckim.

W budowanie solidarnościowych struktur organizacyjnych w środowisku geograficznym szczególnie mocno byli zaangażowani m.in. Grzegorz Wasiak, Joanna Kotlicka i Zbigniew Klajnert. Liczne spotkania (m.in. ze znanymi opozycjonistami) odbywały się na uczelni i w domach prywatnych. Okazją do „policzenia się” były manifestacje i obchody wcześniej „zabronionych” świąt, rocznic itp. Na uniwersytecie, podobnie jak w całym kraju, zaznaczyły się procesy demokratyzacji i decentralizacji władzy. Przy mianowaniu na stanowiska przestała mieć znaczenie rekomendacja uczelnianej organizacji partyjnej. Także w naszym Instytucie (taką rangę organizacyjną uzyskał w 1981 roku dotychczasowy Zakład Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni po raz pierwszy odbyły się tajne wybory dyrektora, w których profesor L. Straszewicz otrzymał 100% głosów, co potwierdzało jego niekwestionowany autorytet w naszym środowisku. Sukcesem „Solidarności” na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi było przeforsowanie w tajnym głosowaniu na dziekana docenta Zbigniewa Klajnerta.

Ten okres wolności, ale i nieuniknionego w takiej sytuacji bałaganu, zakończył się wprowadzeniem stanu wojennego. Po 13 grudnia do naszego mieszkania na Widzewie przyszło dwóch tajniaków, ale nie zastali mnie w domu. Wkrótce na szczęście okazało się, że chodzi tylko o wezwanie na komendę. Kilka dni później stawilem się na Lutomierskiej, gdzie najpierw trafiłem do poczekalni, w której spotkałem wezwaną, podobnie jak ja, Annę Fornalczyk z Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego. W końcu esbek zabrał mnie do pokoju na piętrze i zaczął przesłuchanie, uprzejmie wypytując się o działalność „Solidarności” w UŁ. Niewiele mógł wyciągnąć, więc co jakiś czas pojawiał się drugi, ten „zły” tajniak, którego zadaniem było straszenie delikwenta. Po kilku godzinach obydwaj panowie ostatecznie zrezygnowali i zostając z niczym, wypuścili mnie do domu. Na tym ten kolejny mój kontakt z SB się skończył.

Przez jakiś czas wstrzymywano rozpatrzenie mojego wniosku o paszport, który w końcu jednak mi wydano licząc na to, że później złożę

stosowne sprawozdanie z wyjazdu. Dali mi spokój, kiedy po powrocie do kraju wezwany na Lutomierską ostatecznie pozbawiłem SB nadziei na uwikłanie mnie w jakąkolwiek współpracę. To, że SB interesowało się moją osobą z tytułu zatrudnienia w Uniwersytecie Łódzkim, wiele lat później potwierdził Instytut Pamięi Narodowej, po sprawdzeniu zachowanej dokumentacji, wydając stosowne zaświadczenie jako osobie pokrzywdzonej w okresie PRL-u.

Fot. 6. Zaświadczenie z Instytutu Pamięi Narodowej poświadczające status osoby pokrzywdzonej w okresie PRL-u

Po wprowadzeniu stanu wojennego razem z Krzysztofem Kożuchowskim przez krótki czas – przy zastosowaniu chałupniczej techniki (taca, kalka, wałek, żel) – powielaliśmy redagowane przez nas ulotki. Zaniechaliśmy tej amatorskiej działalności, kiedy zaczęły się ukazywać liczne, bardziej profesjonalnie wykonane, materiały. W środowisku geograficznym w tym trudnym czasie wiele osób, z których należy wspomnieć przede wszystkim Joannę Kotlicką, włączyło się w organizowanie pomocy osobom internowanym – zebrane pieniądze i rzeczy przekazywaliśmy rodzinom osadzonych.

To zaangażowanie w działalność antysystemową, poza wspomnianymi relatywnie drobnymi nękaniami przez SB, nie odbiło się w żaden odczuwalny negatywny sposób na moim życiu zawodowym. O tym, że figurowałem na jakiejś liście przekonałem się jeszcze raz, już w połowie lat 80., przy okazji służbowego wyjazdu zagranicznego, kiedy na przejściu granicznym funkcjonariusz po zerknięciu do notatnika dokładnie sprawdził mój samochód, a później skierował na rewizję osobistą.

W końcu lat 70. pojawiła się atrakcyjna możliwość otrzymania stypendium rządu francuskiego i wyjazdu na kilkumiesięczny staż. Warunkiem było zdanie w ambasadzie egzaminu poświadczającego znajomość języka – tymczasem ja, zachęcony frankofońskimi kontaktami naszego Zakładu, dopiero co zacząłem się uczyć francuskiego. Pomimo jego słabej znajomości w ambasadzie uznano, że dam sobie radę i stypendium otrzymałem. W lutym 1981 roku wyjechałem na czteromiesięczny pobyt w Uniwersytecie Lyon III. Była to znakomita okazja do nawiązania kolejnych znajomości i dalszej nauki francuskiego. Języka nauczyłem się „na ulicy”, intuicyjnie i w kontaktach z Francuzami – metoda ta okazała się na tyle skuteczna, że wkrótce całkiem nieźle potrafiłem mówić i czytać po francusku, choć nigdy nie poznałem dobrze zasad gramatyki i nie umiałem pisać w tym języku.

Pobyt we Francji wykorzystałem bardzo efektywnie, dzięki życzliwości i wsparciu wielu osób, przede wszystkim wspomnianego już Jean Paula Bravarda, a także jowialnego profesora Paula Mingreta, profesora Michela Laferrère (późniejszego rektora Uniwersytetu Lyon III) i profesora Louisa Chaberta z Uniwersytetu Lyon II. Przez kolejne tygodnie w urzędach, archiwach i w terenie zbierałem materiały dotyczące Polonii francuskiej w regionie Rhône-Alpes, głównie w górniczym regionie pobliskiego St. Etienne. W Beaulieu, najbardziej „polskiej” osadzie górniczej, przy życzliwym poparciu polskiego księdza Tadeusza Nowika i rodzin emerytowanych górników, zgromadziłem masę informacji i przeprowadziłem liczne wywiady.

Taki, a nie inny profil badań realizowanych w trakcie pobytu we Francji wynikał z nawiązanej na przełomie lat 70. i 80. przez profesora L. Straszewicza współpracy z Instytutem Badań Polonijnych w Krakowie, której efektem miał być przygotowany przez łódzki zespół „Atlas Polonii francuskiej”. Wyjazd w 1980 roku stanowił również okazję do podjęcia, z upoważnienia zarządu uczelnianej „Solidarności”, kontaktów z francuskimi związkami zawodowymi (w jednym z numerów „Biuletynu Solidarności UŁ” pojawił się krótki tekst poświęcony tej wizycie).

W sferze aktywności naukowej priorytetem w pierwszym okresie zatrudnienia w UŁ było przygotowanie rozprawy doktorskiej. Realizowany przeze mnie temat był nietypowy o tyle, że dotyczył włókiennictwa w ujęciu globalnym, podczas gdy pozostałe prace geograficzne „na stopień” zasadniczo odnosiły się do zagadnień analizowanych w wymiarze lokalnym lub regionalnym, z reguły z dużym udziałem badań terenowych. Tymczasem moja rozprawa bazowała na danych statystycznych publikowanych przez FAO (Organizacja ds. Wyżywienia i Rolnictwa

ONZ) oraz literaturze przedmiotu. Pracę przygotowałem właściwie sam, przy niewielkim zaangażowaniu profesora (promotora mojej pracy), który pomógł mi przede wszystkim doprecyzować temat. Po zapoznaniu się z pierwszą wersją tekstu profesor nie zgłosił żadnych większych zastrzeżeń, zalecił jedynie dopisanie jeszcze jednego domykającego rozprawę rozdziału.

W połowie 1982 roku przystąpiłem do działań finalizujących przewód doktorski. Na recenzentów rozprawy powołano profesora Bronisława Kortusa z Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz docenta Stanisława Pączkę z Uniwersytetu Łódzkiego. Wyznaczony na 17 grudnia 1982 roku termin obrony z kilku powodów okazał się wyjątkowo niefortunny. Po pierwsze, cztery dni wcześniej mijała pierwsza rocznica wprowadzenia stanu wojennego, a na dodatek mój promotor przebywał w tym czasie za granicą. Ostatecznie obrona odbyła się jednak bez przeszkód i zakończyła pomyślnym dla mnie rezultatem.

Fot. 7./8. Obrona pracy (17.XII.1982) i promocja doktorska
(na zdjęciu także m.in. Grażyna Bezkowska i Roman Domachowski, V.1983)

Z grona geografów, z którymi byłem zaprzyjaźniony w początkowym okresie pracy na Uniwersytecie, dwoje wkrótce rozstało się z uczelnią. Jedną z nich był Krystian Ostrowski, mój najbliższy kolega z liceum, któremu zawdzięczałem podjęcie zatrudnienia na uczelni (to właśnie on poinformował mnie o możliwości starania się o etat asystenta na geografii). Przed wakacjami w 1981 roku Krystian złożył profesorowi L. Straszewiczowi pierwszą wersję swojej gotowej już pracy doktorskiej, po czym wyjechał na urlop za granicę. Lato '81 było czasem szczególnym, w którym narastało napięcie między potężnym, choć bardzo zróżnicowanym, ruchem „Solidarność” i ciągle dysponującą nie mniejszą siłą władzą

komunistyczną. Krystian, który wyjechał na wakacje z Polski z całą rodziną, do kraju już nie wrócił – ostatecznie osiadł w Kalifornii, gdzie mieszka do dziś.

Bliską osobą był też Janusz Jaworowski, z którym dzieliłem pokój pracowniczy. Miał dużą wiedzę, zwłaszcza historyczną, ale nie potrafił wystarczająco się zmobilizować, aby przygotować pracę doktorską. A brak doktoratu po ośmiu latach zatrudnienia na stanowisku naukowo-dydaktycznym, w tamtym systemie prawnym oznaczał konieczność rozstania się z uczelnią i tak też się stało w przypadku Janusza.

Lata 70. były czasem zbierania pierwszych doświadczeń akademickich oraz budowania podwalin pod dalsze życie zawodowe – wyboru ścieżki kariery, rozpoznania środowiska i nawiązywania kontaktów. Z dzisiejszej perspektywy wydaje się, że czas ten dobrze wykorzystałem. Nie bez znaczenia było otoczenie wielu życzliwych i przyjaznych osób, a zwłaszcza postać profesora Ludwika Straszewicza, który miał istotny wpływ na moją dalszą drogę zawodową jako nauczyciela akademickiego.

Po doktoracie (1982–1990)

Na początku lat 80. włączyłem się w realizację kolejnych przedsięwzięć inicjowanych przez profesora Ludwika Straszewicza. Jedną z nich było powołanie do życia Międzynarodowej Stałej Grupy Roboczej Geografii Włókiennictwa, w której objąłem funkcję sekretarza. W 1981 roku w Łodzi odbyło się pierwsze spotkanie Grupy. Była to okazja do poznania wielu osób z zagranicy zajmujących się pokrewną tematyką badawczą. W kolejnych latach bliskie więzi akademickie, a często także towarzyskie, połączyły mnie m.in. z Solange Montagne-Villette z Uniwersytetu w Poitiers, Michelelem Battiau z Uniwersytetu w Lille, Anną Segre z Uniwersytetu w Turynie, Irene Hardill z Uniwersytetu Trent w Nottingham oraz Lluisem Casassasem z Uniwersytetu w Barcelonie. W pracach Międzynarodowej Stałej Grupy Roboczej brali udział przedstawiciele także kilku innych krajów europejskich oraz Japonii, Indii i USA – spotykaliśmy się regularnie na organizowanych co dwa lata konferencjach, najpierw w Łodzi (1981), a później w Lille (1983), Barcelonie (1985), Liblicach pod Pragą czeską (1987), Turynie (1989) i Lyonie (1991). Efektem tych spotkań były kolejne publikacje.

Fot. 9. Spotkanie Międzynarodowej Stałej Grupy Roboczej Geografii Włókiennictwa w Łodzi – na zdjęciu (od lewej): M. Laferrer, J. Kotlicka, H. Rochnowski, L. Casassas, T. Lijewski, L. Straszewicz, T. Marszał, A. Niżnik, M. Battiau, M. Popovics, A. Wada, V. Prevot, S. Pączka i L. Chabert (VI.1981)

Fot. 10. Spotkanie Międzynarodowej Stałej Grupy Roboczej Geografii Włókiennictwa w Barcelonie – na zdjęciu m.in. M. Laferrer z żoną, F. Cunat, L. Casassas, L. Straszewicz z żoną, M. Battiau, J.-C. Rabier, S. Pączka, S. Montagne-Villette, Carles Carreras i Verdaquer, B. Dezert, J. Pinard, M. Střida, Ph. Scranton i T. Marszał (pierwszy od prawej, VI.1985)

Powodzenie tej inicjatywy zaowocowało nowym pomysłem profesora, którym było uruchomienie dwujęzycznego (angielsko-francuskiego) czasopisma poświęconego problematyce włókienniczej. Również w tym przypadku przypadła mi rola głównego wykonawcy, a formalnie sekretarza redakcji. Po wielu staraniach i zabiegach (w systemie wszechobecnej cenzury konieczne było uzyskanie zgody Głównego Urzędu Kontroli Publikacji i Widowisk w Warszawie). W 1985 roku ukazał się pierwszy tom rocznika „Problems in Textile Geography – Problèmes de Géographie des Textiles”.

W pierwszej połowie lat 80., oprócz geografii przemysłu, kluczową problematyką, wokół której koncentrowały się moje zainteresowania naukowe były badania Polonii francuskiej realizowane na zlecenie Instytutu Badań Polonijnych w Krakowie. Materiały do opracowywanego „Atlasu Polonii francuskiej” zbierałem w trakcie kolejnych pobytów w regionie Rhône-Alpes, Nord-Pas-de-Calais i Paryżu. Jednym z rezultatów tych działań, oprócz niepublikowanej wersji atlasu i artykułów zamieszczonych w „Przeglądzie Polonijnym”, była konferencja naukowa zorganizowana w Łodzi w 1985 roku poświęcona rozmieszczeniu ludności pochodzenia polskiego we Francji. Problematyka ta tak bardzo mnie zainteresowała, że początkowo miałem zamiar poświęcić jej rozprawę habilitacyjną. Ostatecznie pomysł ten wybił mi z głowy profesor L. Straszewicz, radząc abym w kolejnej pracy na stopień kontynuował tematykę włókienniczą. Z czasem więc badania Polonii zeszły na dalszy plan, a ich efektem końcowym była publikacja w 2002 roku drukowanej wersji „Atlasu Polonii francuskiej”.

Wszystkie te przedsięwzięcia ułatwiały mi stopniowe wejście w obieg szerokich kontaktów międzynarodowych i nawiązanie współpracy z geografami (oraz przedstawicielami pokrewnych dyscyplin) z innych krajów, a także stwarzały możliwość publikowania prac w zagranicznych wydawnictwach.

W 1981 roku zmianie uległa dotychczas jednolita wewnętrzna struktura jednostki, której szefował profesor Ludwik Straszewicz. Zakład Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni został podniesiony do rangi Instytutu i pojawiły się trzy jednostki wewnątrzinstytutowe, kierowane przez docentów, którzy niedawno uzyskali habilitacje: Stanisława Liszewskiego, Marka Kotera i Stanisława Pączkę. Ja z racji tematyki badawczej i realizowanych zajęć dydaktycznych trafiłem do Zakładu Lokalizacji Produkcji i Gospodarki Przestrzennej, którego kierownikiem został docent S. Pączka. W tej samej jednostce znaleźli się: Jerzy Dzieciuchowicz, Ewa Marczyńska-Witczak i Anna Niżnik.

W 1982 roku na ostatnich latach studiów pojawiły się odrębne specjalizacje geograficzno-ekonomiczne koordynowane przez poszczególne zakłady – nasz prowadził specjalizację „gospodarka przestrzenna i planowanie”. Z mojego punktu widzenia przynależność organizacyjna do Zakładu Lokalizacji Produkcji i Gospodarki Przestrzennej stwarzała znaczne możliwości podejmowania samodzielnych inicjatyw i realizacji indywidualnych zamierzeń. Przewodzenie własnych pomysłów często było jednak okupione wielogodzinnymi rozmowami z docentem S. Pączką (kierownikiem Zakładu, po odejściu profesora L. Straszewicza pełniącym także funkcję dyrektora Instytutu) i dużą liczbą wspólnie wypalanych papierosów. W ramach działalności Zakładu organizowałem kolejne konferencje naukowe i angażowałem się w rozwijanie programu specjalizacji dydaktycznej.

Osiem lat dzielących uzyskanie doktoratu i habilitacji były czasem intensyfikowania kontaktów międzynarodowych i częstych pobytów w zagranicznych ośrodkach geograficznych. Na krótkie jedno-, dwutygodniowe pobyty przeważnie wyjeżdżałem do Francji – najczęściej do Lyonu, a także Lille. Szczególnie wiele wspomnień pozostawił jednak pobyt na stypendium w Jesus College na Uniwersytecie w Oxfordzie w 1990 roku. Stypendium to otrzymałem dzięki rekomendacji profesora tej prestiżowej uczelni – Kennetha Warrena. Jesus College, podobnie jak inne oksfordzkie college, odbiegał od tego co widziałem na dotychczas odwiedzanych uniwersytetach, przede wszystkim atmosferą i architekturą. Zamieszkałem na terenie college’u, w urządzonym po spartańsku pokoju. W każdą środę miały miejsce uroczyste kolacje (jak na filmach z czasów wiktoriańskich), które zawsze rozpoczynała wspólna modlitwa. W *senior common room* – miejscu spotkań kadry naukowej, także towarzyskich – na ścianie wśród obrazów z XIX wieku był jeden przedstawiający wnętrze tego pomieszczenia sprzed ponad stu lat – te same meble, ten sam wystrój. Na stoliku znajdowała się niewielka książeczka *betting book*, w której na kolejnych stronach były odręczne wpisy (typu: „pan X zakłada się z panem Y o butelkę wina, że...” – najstarsze pochodziły gdzieś z połowy XIX wieku i ostatnie całkiem współczesne).

Lata 80. można podzielić na dwa podokresy. Pierwszy to ten, w którym czułem silne wsparcie ze strony profesora L. Straszewicza. Dużo rozmawialiśmy – ceniłem jego wiedzę, doświadczenie, podzielałem jego system wartości, a on miał do mnie ogromne zaufanie, także w sprawach pozazawodowych. W przedsięwzięciach inicjowanych przez Profesora z reguły pełniłem rolę głównego wykonawcy. Przełomem był rok 1987, kiedy profesor przeszedł na emeryturę i wyprowadził się do rodzinnej

Warszawy. W historii łódzkiej geografii społeczno-ekonomicznej skończyła się pewna epoka, trwająca od końca lat 50. Pod koniec grudnia 1987 już w Warszawie profesor niespodziewanie zmarł. Był to szok dla naszego środowiska, które tak wiele mu zawdzięczało, czego wyraz dał Marek Koter we wzruszającej, zaczynającej się od słów „Runął filar...”, mowie pogrzebowej wygłoszonej na cmentarzu powązkowskim w Warszawie.

Koniec przedostatniej dekady XX wieku to czas kontynuowania aktywności akademickiej realizowanej z inspiracji profesora. Jednocześnie, pozbawiony wcześniejszego wsparcia i jeszcze bez habilitacji, wybiłem się na „niepodległość zawodową”. Był to okres, w którym w sferze badań naukowych ciągle dominowała problematyka włókiennicza, a głównym ich celem było możliwie szybkie przygotowanie rozprawy habilitacyjnej. Praca wraz z upływem lat stanowiła coraz ważniejszy składnik mojej aktywności życiowej. Możliwości awansu i samorealizacji, zdobywania stopni i tytułów naukowych, a także po prostu satysfakcja z dokonań stanowiły bodziec do podejmowania kolejnych działań.

Istotnym wydarzeniem w karierze każdego pracownika naukowo-dydaktycznego jest uzyskanie stopnia doktora habilitowanego oznaczające dołączenie do grona tzw. „samodzielnych pracowników nauki”. O habilitacji zacząłem myśleć zaraz po zrobieniu doktoratu w 1981 roku. Zgodnie z sugestią profesora L. Straszewicza postanowiłem, że będę nadal rozwijał problematykę włókiennictwa, koncentrując uwagę na uwarunkowaniach lokalizacji tej gałęzi przemysłu w skali globalnej. Wkrótce opracowałem wstępną koncepcję pracy i przystąpiłem do zbierania materiałów. Przygotowując referat na konferencję Międzynarodowej Stałej Grupy Roboczej w Barcelonie w 1985 roku, zająłem się zagadnieniem konsumpcji jako czynnika lokalizacji produkcji tekstylnej, co miało stanowić jeden z rozdziałów rozprawy. W miarę coraz głębszego wchodzenia w temat pojawiały się nowe pomysły i tekst się rozrastał. Skończyło się tym, że z planowanego jednego rozdziału powstała cała praca habilitacyjna.

Kolokwium habilitacyjne, w czerwcu 1990 roku, odbywało się na ówczesnym Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi UŁ. Stres był duży, choć zdawałem sobie sprawę, że większość głosujących członków Rady Wydziału stanowili biologowie i geografowie fizyczni, których zainteresowania naukowe były bardzo odległe od tematyki prowadzonych przeze mnie badań. Recenzentami pracy byli profesor Bronisław Kortus z Uniwersytetu Jagiellońskiego, profesor Stanisław Dziadek z Akademii Ekonomicznej w Katowicach i docent Stanisław Pączka,

kierownik Zakładu, w którym byłem zatrudniony. Na kolokwium nie przyjechał profesor Bronisław Kortus, który swoje pytania przesłał pocztą. Po pozytywnym wyniku głosowania w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego na Radzie Wydziału BNZ, całą procedurę kończyło zatwierdzenie podjętej uchwały przez Centralną Komisję ds. Stopni i Tytułów Naukowych. Zatwierdzenie – w niektórych przypadkach trwające wiele miesięcy – tym razem przyszło wyjątkowo szybko, bo już we wrześniu, zaledwie trzy miesiące po kolokwium. W niecałe osiem lat po doktoracie, w wieku 38 lat byłem po habilitacji. Niestety, tego momentu nie doczekał profesor Ludwik Straszewicz, mój szef przez pierwszych 14 lat pracy na uczelni, któremu tak wiele zawdzięczałem i za którego ucznia zawsze się uważałem. Wraz z uzyskaniem habilitacji otwierały się przede mną nowe możliwości samorealizacji w życiu zawodowym.

Fot. 11. Promocja habilitacyjna – na zdjęciu
z Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi UŁ
m.in. Maria Bryszewska i Tadeusz Marszał (V.1991)

Lata 1991–2002

Po habilitacji w krótkim czasie udało mi się osiągnąć kilka rzeczy, które miały istotny wpływ na moje dalsze życie zawodowe. Przede wszystkim jeszcze w 1990 roku otrzymałem propozycję objęcia funkcji prodziekana Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi (do spraw dydaktyki). Moją kandydaturę, desygnowanej na dziekana wydziału prof. Marii Kwiatkowskiej, zgłosił docent S. Pączka.

To usytuowanie w administracji uniwersyteckiej było tym istotniejsze, że w tym czasie byłem jedynym geografem we władzach wydziału (funkcje pozostałych prodziekanów pełnili biologowie – Maciej Zalewski, Barbara Wachowicz i Antoni Różalski – późniejszy dziekan tego Wydziału i Rektor UŁ) i całej uczelni. Funkcja prodziekana umożliwiała lepsze rozeznanie w funkcjonowaniu administracji uniwersyteckiej, a także sprzyjała poszerzeniu uczelnianych kontaktów.

Fot. 12. Promocja magistrantów
– na zdjęciu także Stanisław Liszewski i Stanisław Pączka (1992)

Rok później pojawiła się kolejna nieoczekiwana i zarazem interesująca propozycja. W początku lat 90. pojawiła się moda na kształcenie i rozwijanie badań w zakresie ochrony środowiska. Część biologów, przy poparciu ówczesnego rektora Michała Seweryńskiego, wysunęła propozycję wydzielenia z Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi odrębnego Wydziału Ochrony Środowiska. Jak zwykle w sytuacji projektowanych zmian organizacyjnych interesy różnych grup były rozbieżne – jedni byli za takim podziałem, inni przeciw. Władze rektorskie postanowiły więc

wzmocnić frakcję „pro-środowiskową” poprzez dołączenie do biologów komponentu geograficznego. W sytuacji biernej postawy geografii fizycznej pojawił się pomysł utworzenia nowej jednostki zajmującej się ochroną środowiska „z geograficznego punktu widzenia”. Postawiono również na jeszcze „nie zagospodarowanego organizacyjnie” geografa, świeżo po habilitacji – otrzymałem propozycję utworzenia samodzielnego Zakładu, który miał wejść w strukturę nowego wydziału.

Pomimo iż tematyka ochrony środowiska niezbyt mnie interesowała, trudno było nie skorzystać z pojawiającej się szansy organizacyjnego usamodzielnienia w „ustabilizowanym” i nieskorym do zmian układzie struktur uniwersyteckich (w tamtym czasie geografia społeczno-ekonomiczna funkcjonowała w układzie trzech zakładów kierowanych przez starszych, bardziej zasłużonych i wyżej pozycjonowanych w uczelnianej hierarchii profesorów). Wśród czterech geografów społeczno-ekonomicznych z habilitacją, ja byłem jedynym bez własnej jednostki, nadal wpisany w strukturę zakładu kierowanego przez docenta S. Pączkę, któremu, jak mi się wydaje, moje odejście było również na rękę.

Propozycję utworzenia nowego zakładu oczywiście przyjąłem, choć wiązało się to z pewnym ryzykiem. Bardzo chciałem uniknąć odłączenia od reszty geografii i miałem nadzieję (do pewnego stopnia uzasadnioną), że ostatecznie do podziału Wydziału BNZ jednak nie dojdzie. Decyzja Rektora UŁ o powołaniu kolejnego zakładu geograficznego wiązała się z przyznaniem jednostce nowych etatów (trzech naukowo-dydaktycznych i jednego administracyjnego) oraz kilku pomieszczeń w budynku przy Alei Kościuszki 21.

Ważną sprawą – także ze strategicznego punktu widzenia – była nazwa nowo tworzonego zakładu, która powinna nawiązywać do problematyki środowiskowej, a jednocześnie nie budzić sprzeciwu innych już istniejących jednostek geograficznych. Zakładałem, że profil badawczy zakładu, uwzględniając wymiar środowiskowy, będzie obejmował również tematykę przestrzeni ekonomicznej, również z uwzględnieniem praktycznego aspektu badań (co było zdecydowanie bliższe moim zainteresowaniom naukowym). Ostatecznie stanęło na nazwie, która do pewnego stopnia stanowiła synonim gospodarki przestrzennej – „Zakładzie Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej”.

Z dniem 1 października 1991 roku objąłem kierownictwo niewielkiej, ale samodzielnej jednostki naukowo-dydaktycznej, na bazie której udało się zbudować silny zespół, po latach przekształcony w Katedrę, a później w Instytut. Co ważne, odrębny Wydział Ochrony Środowiska nigdy nie został utworzony, nadal więc funkcjonowałem w bliskim mi środowisku

geografów społeczno-ekonomicznych. Nowo powołany zakład stanowił w pewnym stopniu emanację Zakładu Lokalizacji Produkcji i Gospodarki Przestrzennej, z którego się wywodziłem, toteż profil zainteresowań naukowych oraz zakres zajęć dydaktycznych prowadzonych przez obydwie jednostki przez wiele lat był dość zbieżny i obejmował zagadnienia z zakresu geografii gospodarczej i gospodarki przestrzennej.

Pierwszą obsadę kadrową Zakładu stanowili świeżo zatrudnieni asystenci: mgr Dorota Grzegorzczuk, mgr Jolanta Gierach i mgr Stanisław Mordwa. Ten ostatni wkrótce przeszedł do Zakładu Lokalizacji Produkcji i Gospodarki Przestrzennej, z którego został przeniesiony mgr Jerzy Stejskał. Istotne wzmocnienie jednostki stanowiło pozyskanie z początkiem 1992 roku z Zakładu Badań Czwartorzędu UŁ doktora Jacka Nalewajko. Po uzyskaniu kolejnego etatu w 1992 roku do zespołu dołączyła mgr Anna Rogaczewska. W pierwszej dekadzie funkcjonowania Zakładu rotacja pracowników była znaczna – pojawiały się kolejne nowe osoby zajmujące miejsce tych odchodzących z pracy lub nowo pozyskane etaty. W sumie do 2002 roku na stanowiskach asystenckich, przez krótszy lub dłuższy okres, było zatrudnionych dwanaście osób. Niestety, żadna z nich nie jest już pracownikiem naukowym Uniwersytetu Łódzkiego, co w większości przypadków wynikało z braku wystarczających postępów w realizacji rozprawy doktorskiej¹.

Lata 90. były czasem, w którym stosunkowo nieliczna i młoda kadra, pomimo dużej rotacji, miała znaczący wpływ na dookreślenie miejsca Zakładu Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej w ukształtowanej w minionych dziesięcioleciach strukturze badań naukowych oraz działalności dydaktycznej realizowanej w łódzkim ośrodku geograficznym. Wypracowany w tamtym czasie dorobek naukowy i ugruntowanie pozycji w zakresie kształcenia studentów stanowiło podwalinę pod dalszy, szybszy już rozwój kadrowy, który zarysował się w ostatnim dwudziestoleciu funkcjonowania jednostki².

¹ Spośród osób zatrudnionych w Zakładzie do 2002 r. cztery uzyskały doktóraty: dr J. Ferenc (od 2016 r. prezydent Radomska), dr M. Pirvelli i dr K. Milewska-Osiecka (obecnie poza UŁ) oraz dr M. Turczyn (obecnie zatrudniony w Pracowni Technik Komputerowych i Graficznych na Wydziale Nauk Geograficznych UŁ). Pełniący niegdyś obowiązki asystenta naukowo-dydaktycznego mgr Andrzej Nowak dziś jest zatrudniony w Instytucie Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej na stanowisku technicznym.

² Na temat funkcjonowania Zakładu Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej z czasem podniesionego do rangi Katedry, a później Instytutu zob. T. Marszał (red.), 1997, *Geografia społeczno-ekonomiczna w Uniwersytecie*

Kierowanie samodzielną jednostką organizacyjną i pełnienie funkcji prodziekana jednego z największych wydziałów UŁ nie tylko zapewniało znaczny stopień autonomii i decyzyjności w zakresie realizacji bieżących zadań dydaktycznych i naukowych, ale także umożliwiało realizację kolejnych zamierzeń. Lata 90. to okres szczególnej aktywności akademickiej, czas budowania, w którym rodziło się wiele, w większości konsekwentnie realizowanych, pomysłów.

W zmieniającej się pokomunistycznej rzeczywistości pojawiały się nowe możliwości, zmiany zachodziły także w Uniwersytecie. Polska otwierała się na świat, co ułatwiało rozwijanie kontaktów międzynarodowych. Przedsięwzięciem na dużą skalę była organizacja w Łodzi w 1993 roku kongresu „Association of European Schools of Planning” (AESOP). Był to okres, w którym nawiązałem bliższą współpracę z Tadeuszem Markowskim, zatrudnionym na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym UŁ w Instytucie Ekonomiki Rozwoju Miast. Ówczesny szef tego Instytutu profesor Jerzy Regulski zachęcił nas do włączenia się w prace prężnie rozwijającego się „Association of European Schools of Planning” (AESOP). Razem z T. Markowskim wzięliśmy udział w kongresach tej organizacji w Oxfordzie (1991) i Sztokholmie (1992), gdzie została zaakceptowana nasza propozycja organizacji kolejnego VII kongresu AESOP w Łodzi. W tamtym czasie początków pokomunistycznej transformacji była to impreza o dużym znaczeniu, nie tylko w skali miasta.

Ciężar organizacji kongresu spoczywał na kierowanym przeze mnie zakładzie, przy wsparciu zakładu kierowanego przez profesora T. Markowskiego, innych jednostek geograficzno-ekonomicznych, a także urzędu miasta oraz wielu zainteresowanych tym wydarzeniem instytucji. W łódzkim kongresie wzięło udział trzysta pięćdziesiąt osób z ponad trzydziestu krajów, przedstawiciele władz miasta i regionu oraz władz centralnych. Rezultatem tego spotkania było m.in. szereg propozycji współpracy, poszerzających zakres zagranicznych kontaktów naukowych. Przez wiele kolejnych lat razem z profesorem T. Markowskim byliśmy przedstawicielami polskich uczelni w Radzie Reprezentantów AESOP, uczestniczyliśmy w kolejnych kongresach, a w latach 1994–1996, pełniąc

Łódzkim. Informator Instytutu Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 25–29; T. Marszał (oprac.), 2017, *Zakład–Katedra–Instytut Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej UŁ (1991–2016)*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź; oraz T. Marszał (oprac.), 2022, *Zakład–Katedra–Instytut Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej UŁ (1991–2021)*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

funkcję vice-prezydenta, znalazłem się w ścisłym gronie kierowniczym tej międzynarodowej organizacji zrzeszającej sto kilkadziesiąt europejskich uczelni.

Fot. 13. Otwarcie obrad Kongresu AESOP w Łodzi
– na zdjęciu również prezydent AESOP profesor Giorgio Piccinato
z Uniwersytetu w Rzymie i prorektor Uniwersytetu Łódzkiego
profesor Waldemar Michowicz (VII.1993)

W 1994 roku z rekomendacji profesora Ryszarda Domańskiego zostałem włączony w skład Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju przy prezydium PAN. Efektem coraz ściślejszej współpracy Zakładu Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej z Zakładem Zarządzania Miastem i Regionem (kierowanym przez T. Markowskiego) była m.in. organizacja corocznych międzynarodowych konferencji naukowych poświęconych gospodarce przestrzennej. W późniejszych latach coraz bliższe współdziałanie obydwu jednostek – pomimo usytuowania na różnych wydziałach – miało zaowocować szeregiem wspólnie podejmowanych przedsięwzięć, tak w sferze naukowej, jak i dydaktycznej.

Nie mniej istotną, z dzisiejszej perspektywy, inicjatywą było uruchomienie nowego międzynarodowego czasopisma naukowego „European Spatial Research and Policy”, co zbieгло się w czasie z zakończeniem publikacji redagowanego przeze mnie rocznika „Problems in Textile Geography”. Decyzja o wygaszeniu czasopisma poświęconego problematyce włókienniczej była pokłosiem zachodzących w gospodarce zmian skutkujących zanikiem przetwórstwa tekstylnego oraz poszerzeniem moich zainteresowań naukowych, w których tematyka ściśle przemysłowa zeszła na dalszy plan. O powodzeniu tej inicjatywy zadecydowało

zarówno jej wsparcie przez ówczesnego prorektora UŁ profesora Krzysztofa Jażdżewskiego, jak i zaangażowanie trzech zaprzyjaźnionych partnerów zagranicznych: Pieta H. Pellenbarga z Uniwersytetu w Groningen, Vladimira Slavika z Uniwersytetu Komeńskiego w Bratysławie oraz Antony Walkera z Uniwersytetu Zachodniej Anglii w Bristolu, którzy weszli w skład zespołu redakcyjnego, a ich uczelnie stały się współwydawcami nowego czasopisma.

W okresie minionego ćwierćwiecza w publikację „European Spatial Research and Policy”, oprócz wyżej wspomnianych uczelni, zaangażowany był także Uniwersytet Karola w Pradze oraz Federalne Biuro Budownictwa i Planowania Regionalnego w Bonn, a funkcję współredaktorów pełnili również: Chad Staddon (Uniwersytet Zachodniej Anglii w Bristolu), Jiří Blažek (Uniwersytet Karola w Pradze), Wendelin Strubelt, Karl Peter Schön i Markus Eltges (Federalne Biuro Budownictwa i Planowania Regionalnego w Bonn) oraz Aleid Brouwer (Uniwersytet w Groningen). Zespół redakcyjny i licząca kilkanaście osób rada redakcyjna czasopisma spotykała się regularnie co dwa lata w jednym ze współpracujących ośrodków akademickich.

Fot. 14. Spotkanie rady redakcyjnej „European Spatial Research and Policy” w Bratysławie – na zdjęciu m.in. M. Sobczyński, G. Barta, V. Slavik, T. Marszał, Z. Rykiel, O. Kultalahti, A. Okten i J. Blažek (V.1995)

Fot. 15. Spotkanie rady redakcyjnej „European Spatial Research and Policy” w Groningen – na zdjęciu m.in. J. Błażek, G. Barta, O. Kultalahti, P. Pellenbarg, D. Amborski i T. Marszał (1996)

W połowie lat 90. otrzymałem od profesora Bernarda Marchanda z Uniwersytetu Paryż VIII propozycję podjęcia działań mających na celu uzyskanie dużego grantu finansowanego przez Unię Europejską, ukie-runowanego na kształcenie kadr na potrzeby samorządu terytorialnego w Polsce. Projekt został zaakceptowany (z imponującym jak na tamten czas budżetem sięgającym 0,5 mln Ecu). W latach 1994–1997 podjęliśmy się jego realizacji we współpracy z Uniwersytetem Paryż VIII, Ecole Nationale des Travaux Publics de l'État w Lyonie, Politechniką Berlińską, Uniwersytetem Karola III w Madrycie oraz Politechniką w Bari. Zakład Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej był nie tylko wykonawcą, ale i głównym beneficjentem tego, ze strony polskiej przeze mnie koordynowanego, grantu.

Efektem projektu były publikacje i wizyty zagranicznych specjalistów w Łodzi, a także liczne staże i pobyty szkoleniowe przedstawicieli łódzkiego środowiska naukowego, studentów i pracowników administracji terenowej we Francji, Niemczech, Hiszpanii i Włoszech. Nie mniej ważny był zakup sprzętu i możliwość urządzenia dobrze wyposażonych pracowni komputerowych (jednych z pierwszych w Uniwersytecie Łódzkim). Działania te zostały uwieńczone powołaniem w 1995 roku Ośrodka Badawczego Europejskiej Polityki Przestrzennej i Rozwoju Lokalnego

(do dziś działającego na Uniwersytecie Łódzkim), co ułatwiało mi realizację wielu następnych przedsięwzięć, zwłaszcza w zakresie współpracy z jednostkami administracji terytorialnej.

Z punktu widzenia funkcjonowania całego naszego zespołu, przy tak szeroko zakrojonej działalności, niezwykle ważną sprawą było efektywne wsparcie organizacyjne ze strony personelu techniczno-administracyjnego. Tymczasem kolejne osoby zatrudniane w sekretariacie Zakładu w latach 90. z różnych powodów nie sprawdzały się. W tej sytuacji zmuszony byłem korzystać ze wsparcia osób spoza Zakładu. Ogromne znaczenie miało korzystanie z pomocy Anny Araszkiewicz, zatrudnionej w sekretariacie zaprzyjaźnionego Zakładu Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych. Była to osoba nie tylko niezwykle sprawna organizacyjnie, ale także godna zaufania, z którą z czasem połączyły mnie przyjacielskie więzi. Szereg podejmowanych w tamtym czasie przedsięwzięć bez jej udziału byłoby o wiele trudniej zorganizować.

W sferze działalności dydaktycznej ważnym wydarzeniem było uruchomienie w 1992 roku specjalizacji magisterskiej „kształtowanie i ochrona środowiska” współprowadzonej przez Zakład Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej (wspólnie z Pracownią Kształtowania i Ochrony Środowiska). W 1999 roku po wprowadzeniu dwustopniowego systemu studiów (3-letnie licencjackie i 2-letnie magisterskie) pojawiła się nowa specjalizacja „zagospodarowanie środowiska i samorząd terytorialny”, prowadzona już tylko przez nasz Zakład. W realizację zadań dydaktycznych (i nie tylko) trudny do przecenienia wkład miał doktor Jacek Nalewajko (geomorfolog zainteresowany również problematyką ochrony środowiska), świetny dydaktyk, doskonale wpisujący się w profil działalności Zakładu i na którego wsparcie w każdej sprawie zawsze mogłem liczyć. Z punktu widzenia rozwoju jednostki korzystne było pozyskanie w 1995 roku profesora Bohdana Posatsky’ego z Politechniki Lwowskiej. Zatrudniony na pół etatu ten wybitny znawca i miłośnik architektury lwowskiej, specjalista z zakresu urbanistyki, do 2003 roku dojeżdżał do Łodzi przekazując swoją wiedzę studentom specjalizacji, także podczas corocznie organizowanych ćwiczeń terenowych na Ukrainie.

Zajęcia dydaktyczne prowadziłem także poza macierzystą uczelnię. W 1995 roku z inicjatywy zaprzyjaźnionej Solange Montagne-Villette otrzymałem propozycję objęcia stanowiska „*visiting profesor*” i poprowadzenia wykładów w zimowym semestrze w Uniwersytecie w Poitiers. Bez chwili wahania zdecydowałem się na jej przyjęcie i kolejne

jesiennie-zimowe miesiące spędziłem na tej francuskiej uczelni. Pobyt ten nie tylko wzbogacił moją wiedzę o systemie edukacji we Francji, ale także potwierdził krytyczną opinię na temat funkcjonowania francuskiej administracji (wszystkie formalności związane z podjęciem przeze mnie zatrudnienia zostały ostatecznie załatwione dopiero na kilka dni przed moim powrotem do kraju).

Przez jeden rok akademicki (1994/95) byłem zatrudniony na pół etatu na Wydziale Zarządzania Politechniki Łódzkiej. W 1997 roku podjąłem dodatkową pracę w Wyższej Szkole Ekonomiczno-Humanistycznej w Skierniewicach, gdzie dojeżdżając na zajęcia w soboty i niedziele przepracowałem w sumie 10 lat. Poziom kształcenia w tej prywatnej uczelni w okresie boomu edukacyjnego lat 90. bardzo jednak odbiegał od tego na macierzystym uniwersytecie.

Okres dwunastu lat między habilitacją a profesurą tytułarną był czasem szczególnie intensywnych kontaktów zagranicznych. Przy okazji konferencji naukowych, bądź też korzystając z indywidualnych zaproszeń, odwiedziłem wiele zagranicznych, europejskich i pozaeuropejskich, uczelni. Utrzymywałem intensywne kontakty z uniwersytetami francuskimi. Nie mniej owocna była współpraca z geografami holenderskimi z Uniwersytetów w Utrechcie i Groningen (profesorami Egberem Weaverem, Pietem Glasbergenem i przede wszystkim Pieterem Pellenbargiem).

Pobyt w Japonii w 1993 roku, oprócz uczestnictwa w konferencji, uświadomił mi głębokie różnice kulturowe dzielące ten kraj i Europę. Udział w konferencji w Pekinie w tym samym roku, pomijając znaczenie naukowe, stanowił okazję do poznania wybitnych przedstawicieli *regional science*, m.in. Waltera Isarda, Williama Alonso i Stana Czamańskiego. Z tym ostatnim przez kolejne lata utrzymywałem bliski kontakt, czego efektem była m.in. jego wizyta w naszym Uniwersytecie i kolejne spotkania już w Izraelu. W pamięci zachował się obraz Pekinu połowy lat 90., jakże różnego od tego dzisiejszego – jeszcze z pustymi sklepami, masą rowerów na ulicach i łatwo dostrzegalną atmosferą państwa policyjnego, ale jednocześnie z wyczuwalnym już duchem rodzącego się kapitalizmu.

W 1994 roku, przy okazji konferencji w Seattle w czasie kolejnego pobytu w USA (2002) na zaproszenie Uniwersytetu San Jose, miałem okazję spędzić sporo czasu w podróży po Kalifornii i sąsiednich stanach. Uczestnictwo w kongresie „Association of European Schools of Planning” w Toronto w 1996 roku połączyłem z wizytą w Nowym Jorku.

Fot. 16. Konferencja Regional Science Association w Pekinie (1993)

W 1994 roku korzystając z zaproszenia i gościnności Louw van Biljona oraz profesora Marthinusa S. Badenhorsta z Uniwersytetu w Pretorii kilka tygodni spędziłem w RPA, gdzie po krótkim pobycie w Kapsztadzie przez kolejne dni, w drodze samochodem do Pretorii, po raz pierwszy doświadczyłem bliskiego spotkania z Afryką. W 1997 roku trafiłem do Australii i Nowej Zelandii uczestnicząc w konferencji zorganizowanej na Uniwersytecie w Wellington.

Fot. 17./18. W Nottingham z Irene Hardill (III.1993)
i w Kafarnaum z Franciszką i Stanem Czamanskim (III.2001)

Fot. 19./20. W Łodzi z Pieterem Pellenbargiem i Stanisławem Pączką (1992) i w RPA z Marthinusem Badenhorstem i Tadeuszem Gałęckim (IX.1994)

Z punktu widzenia długofalowej współpracy naukowej istotne znaczenie miała wizyta w São Paulo i czas spędzony z Aleksandrem Leszkiem Czartoryskim, działaczem tamtejszej Polonii i profesorem Witoldem Zmitrowiczem z Politechniki w São Paulo, z którym przez następne lata łączyły mnie nie tylko współpraca w zakresie publikacji i organizacji konferencji naukowych, ale także serdeczne stosunki towarzyskie.

Fot. 21./22. W São Paulo z Witoldem i Krystyną Zmitrowicz oraz z Aleksandrem Czartoryskim (X.1998)

Wizyty w Izraelu – tę pierwszą pod koniec lat 90., jak i późniejsze – zawsze łączyłem z pobytem w Jerozolimie, mieście jedynym w swoim rodzaju, z niepowtarzalną atmosferą starego centrum i dzielnicą ortodoksyjnych Żydów Mea Shearim, przywołującą na myśl żydowskie dziedzictwo przedwojennej Polski.

To poznawanie świata nie byłoby możliwe bez związania życia z Uniwersytetem i włączenia się w międzynarodowy obieg naukowy. Wszystkie wyjazdy służyły budowaniu dorobku naukowego, a ich rezultatem, oprócz prezentowania wyników badań na konferencjach, były liczne publikacje w zagranicznych wydawnictwach oraz kolejne przedsięwzięcia realizowane we współpracy z zagranicznymi ośrodkami akademickimi.

Obok rozbudowanych kontaktów międzynarodowych starałem się podejmować także inicjatywy w wymiarze lokalnym. Nawiązałem efektywną współpracę z doskonale mi znaną gminą Szadek, skąd pochodziła moja rodzina od strony mamy. Pierwszym pomysłem było zorganizowanie w tym niewielkim, położonym w pobliżu Łodzi miasteczku, ćwiczeń terenowych dla studentów geografii. Zainteresowanie współpracą wyrazili ówczesny burmistrz Henryk Tyluś i sekretarz miasta i gminy Seweryn Szewczyk. Z czasem kontakty z władzami samorządowymi zacieśniały się – w Szadku odbywały się kolejne praktyki i ćwiczenia terenowe, pojawiły się pierwsze prace magisterskie poświęcone problematyce szadkowskiej. W 1995 roku w rocznicę 700-lecia nadania Szadkowi praw miejskich przygotowałem monografię tego miasta pełniącego niegdyś ważne funkcje administracyjne i gospodarcze.

Po nagłej śmierci burmistrza Henryka Tylusia w 2000 roku jego następcą został Stanisław Mielczarek, również otwarty na kontynuowanie dotychczasowej współpracy, której kolejnym przejawem stały się corocznie ogłaszane konkursy na najlepsze prace dyplomowe o tematyce szadkowskiej. Ważnym wydarzeniem było uruchomienie w 2001 roku publikacji „Biuletyn Szadkowski”, interdyscyplinarnego rocznika regionalnego, współwydawanego przez miasto i gminę oraz Uniwersytet Łódzki. W uroczystej promocji pierwszego numeru czasopisma udział wziął Rektor i kilku profesorów UŁ, władze samorządowe i przedstawiciele społeczności lokalnej.

Z czasem w redagowanie rocznika włączały się kolejne osoby reprezentujące zarówno środowisko akademickie, jak i lokalne, a „Biuletyn Szadkowski” stał się solidnym czasopismem regionalnym, od ponad dwudziestu lat obecnym na rynku wydawniczym. W prace zespołu redakcyjnego zaangażowali się m.in. doktor Piotr Szkutnik z Instytutu Historii UŁ, Jarosław Stulczewski z Towarzystwa Przyjaciół Zduńskiej Woli, doktor Szymon Wiśniewski z Instytutu Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej oraz Katarzyna Kilian – wieloletni dyrektor Domu Kultury w Szadku. Moje zainteresowanie problematyką regionalną

znajdowało swój wyraz nie tylko w kolejnych artykułach publikowanych w „Biuletynie Szadkowskim”, ale także zaowocowało przygotowaniem dwóch opracowań książkowych o tematyce szadkowskiej³.

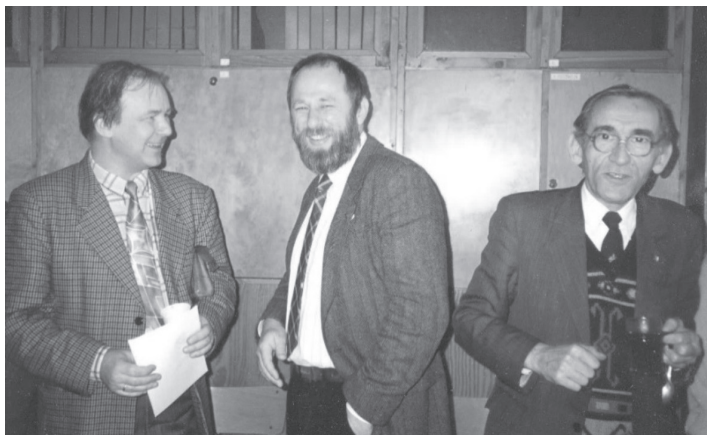
Fot. 23. Spotkanie w Szadku inaugurujące publikację „Biuletynu Szadkowskiego” – na zdjęciu przewodniczący rady miasta i gminy Marian Zabłocki, rektor UŁ Wiesław Puś oraz burmistrz Stanisław Mielczarek (XII.2001)

Lata 90. przyniosły szereg zmian w łódzkim środowisku geograficzno-ekonomicznym, także tych bolesnych, związanych z odejściem osób, które przez lata towarzyszyły mi w drodze akademickiej. Dwie z nich to osoby z mojego najbliższego otoczenia. Pierwszą był zmarły w 1995 roku, w wieku zaledwie 65 lat, docent Stanisław Pączka – recenzent w moich przewodach doktorskim i habilitacyjnym, a przez dekadę mój bezpośredni przełożony (kierownik Zakładu Lokalizacji Produkcji i Gospodarki Przestrzennej). Człowiek starszy ode mnie o ponad dwadzieścia lat, bardzo pracowity i oddany uniwersytetowi, szczególnie zaangażowany w sprawy organizacyjne. Różniły nas nie tylko poglądy polityczne, ale także koncepcje realizacji zadań związanych z pracą na uczelni, co wynikało zapewne z różnych doświadczeń życiowych i predyspozycji. Myślę, że te różnice powodowały, iż moje odejście z Zakładu Lokalizacji Produkcji i Gospodarki Przestrzennej było dla niego rzeczą naturalną. Był to człowiek bardzo życzliwy, dbający o sprawy Instytutu Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni, któremu szefował po śmierci profesora L. Straszewicza.

W 2000 roku w wieku 52 lat zmarła doktor Ewa Marczyńska-Witczak, z którą pracę w Uniwersytecie rozpoczynaliśmy mniej więcej w tym samym czasie. Choć nie utrzymywaliśmy bliskich kontaktów, to przecież łączyła nas zbliżona tematyka badawcza (geografia

³ *Leksykon sołectw gminy Szadkowskiej* (redakcja tomu wydanego w 2004 r.) i *Szadkowski słownik biograficzny. Średniowiecze i renesans* (2012).

włókiennictwa), przynależność organizacyjna do tego samego Zakładu, czy wreszcie wspólne wyjazdy na ćwiczenia terenowe. Niestety, odeszła zbyt wcześnie.

Fot. 24. Konferencja w Łodzi – z Krystianem Heffnerem i Stanisławem Pączką (IV.1994)

W końcu lat 90. geografia społeczno-ekonomiczna (i część geografii fizycznej) opuściła starą siedzibę przy Al. Kościuszki 21 i przeniosła się do pozyskanego, nowo wyremontowanego budynku przy ul. Kopcińskiego 31. Zmianą o jeszcze większym znaczeniu było wyodrębnienie w 2001 roku z Wydziału Biologii, Ochrony Środowiska i Nauk o Ziemi, jako odrębnej jednostki uniwersyteckiej, Wydziału Nauk Geograficznych. Kluczowy z punktu widzenia realizacji tych obydwu przedsięwzięć był fakt pełnienia funkcji Rektora UŁ przez profesora Stanisława Liszewskiego, geografa ekonomicznego.

Utworzenie wydziału geograficznego wymagało silnego wsparcia ze strony całego środowiska geograficznego. O ile z punktu widzenia geografii społeczno-ekonomicznej taki podział był logiczny i korzystny, to dla geografii fizycznej oznaczał odłączenie od wewnątrzuniwersyteckiej jednostki przypisanej do dziedziny nauk przyrodniczych. Uzyskanie poparcia dla podziału ze strony środowiska geografii fizycznej wiązało się z przekazaniem funkcji dziekana nowo powoływanego Wydziału Nauk Geograficznych klimatologowi – profesorowi Kazimierzowi Kłysikowi.

W nominowanym przez rektora UŁ pierwszym zespole dziekańskim znalazłem się również ja, obejmując funkcję prodziekana do spraw finansowych. Trafny okazał się podsunięty przeze mnie pomysł, aby kie-

rowanie dziekanatem nowego wydziału zaproponować Leonardzie Spertusiak (dotychczasowemu zastępcy kierownika dziekanatu na wydziale BNZ), która przez kolejne dwadzieścia lat doskonale sprawdzała się na tym stanowisku, wspierając kolejnych dziekanów i z wyczuciem kierując podległym jej zespołem.

Lata 90. były okresem intensywnej aktywności zawodowej, czasem budowania własnego zespołu i solidnych podstaw – tak w obszarze nauki, jak i dydaktyki oraz dalszego rozwoju utworzonego po uzyskaniu habilitacji Zakładu Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej. W ostatniej dekadzie XX wieku znacznie powiększyłem swój dorobek naukowy, zdobyłem doświadczenie dydaktyczne i miałem sporo dokonań organizacyjnych. Wszystko wskazywało, że dorobek ten w zupełności jest wystarczający do wystąpienia z wnioskiem o nominację profesorską. Pozostawała jedna, ale istotna przeszkoda. Warunkiem zasadniczo niezbędnym do uzyskania profesury było wypromowanie doktoratu. A to niekoniecznie było zależne od potencjalnego kandydata do tytułu profesora.

Faktem jest, że w początkowym okresie nie miałem „dobrej ręki” do zatrudniania na etatach asystenckich młodych osób (być może nie było lepszych kandydatów), spośród których żadna nie zrobiła doktoratu. Natomiast z niewielkiej liczby osób rekrutowanych na studia doktoranckie, większość trafiała pod opiekę starszej kadry profesorskiej, wśród której zdarzały się osoby starające się przejąć opiekę nad możliwie dużą liczbą doktorantów. Sądzę, że motywacją do takiego działania było traktowanie liczby wypromowanych doktoratów jako wyznacznika budowania własnej szkoły naukowej. Mnie przyszło czekać na swojego pierwszego doktora 12 lat od momentu uzyskania habilitacji.

Wiosną 2002 roku promocję uzyskał mój pierwszy doktorant Jarosław Ferenc i już w maju mogłem złożyć wniosek wraz z całą dokumentacją niezbędną do wszczęcia procedury o nadanie tytułu profesora. Recenzentami w postępowaniu zostali mający uznaną pozycję w środowisku akademickim profesorowie Ryszard Domański z Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Piotr Eberhardt z Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN oraz Stanisław Liszewski z Uniwersytetu Łódzkiego.

Kolejne etapy procedury, trwającej nieraz nawet dwa lata, w moim przypadku przebiegły nadspodziewanie sprawnie i szybko. Recenzje, wszystkie trzy pozytywne, nadeszły jeszcze przed wakacjami, a w końcu czerwca sprawa została pozytywnie przegłosowana na Radzie Wydziału Nauk Geograficznych UŁ. Pozostawało oczekiwanie na zatwierdzenie

profesury przez Centralną Komisję ds. Tytułu i Stopni Naukowych. Ale i tu czekało mnie miłe zaskoczenie – już we wrześniu otrzymałem telefoniczną wiadomość o pozytywnej decyzji Centralnej Komisji, potwierdzoną wkrótce oficjalnym pismem i zaproszeniem na uroczystość wręczenia nominacji profesorskiej w pałacu prezydenckim. I tak w wieku 50 lat zostałem jednym z młodszych w Uniwersytecie „pełnym” profesorem (tzw. „belwederskim”), co stanowiło domknięcie, przynajmniej od strony formalnej, pewnego etapu działalności akademickiej.

Osobny powód do satysfakcji stanowił zespół Zakładu Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej, który pod koniec pierwszego dziesięciolecia istnienia podwoił liczbę etatów oraz znacząco powiększył dorobek naukowy i umocnił pozycję dydaktyczną.

Fot. 25. Nominacja
profesorska
– na zdjęciu
z prezydentem
Aleksandrem
Kwaśniewskim
(2002)

Ostatnie dwudziestolecie (2002–2021)

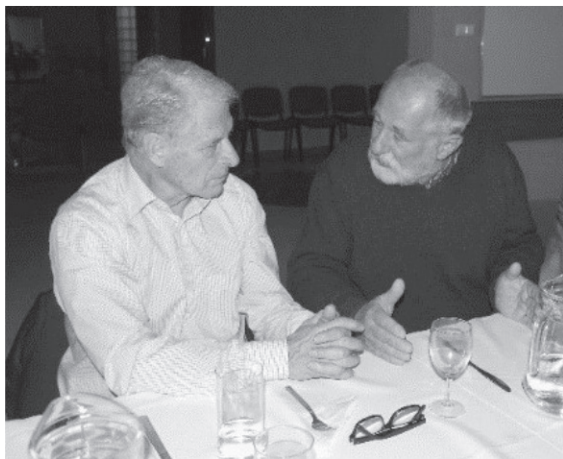
Ostatnie dwudziestolecie to przede wszystkim czas kontynuacji i rozwijania wcześniej zainicjowanych przedsięwzięć. Najważniejszą sprawą pozostawała budowa silnego zespołu zaangażowanego w realizację już podjętych, jak i nowych inicjatyw, tak w sferze działalności naukowej, jak i dydaktycznej. Towarzyszyło temu zatrudnianie kolejnych osób na nowo pozyskanych etatach, a także rotacja pracowników.

W 2002 roku dotychczasowy Zakład Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej zyskał rangę katedry. Wśród osób, które miały istotne znaczenie z punktu widzenia wzmocnienia zespołu, należy wymienić profesora Marthinusa Badenhorsta z Uniwersytetu w Pretorii, specjalistę z zakresu planowania przestrzennego, który związał się z naszą Katedrą w latach 2001–2003. Był to rezultat mojego wcześniejszego pobytu w RPA oraz późniejszych wielokrotnych spotkań przy okazji konferencji naukowych. Marthinus Badenhorst był człowiekiem o niezwykle kulturze, otwartym i życzliwym, który w czasie dwuletniego pobytu w Polsce zyskał sympatię wszystkich, którzy się z nim zetknęli. Miał nietypowe hobby – był zamiłowanym chodźcą. W RPA każdy dzień, niezależnie od pogody, zaczynał wczesnym świtem od mniej więcej 20-kilometrowego marszu – z czasem w prowadzonym przez niego rejestrze przebytego dystansu pojawiło się jedno okrażenie Ziemi, a później drugie. Z tym niezwykłym człowiekiem do dziś utrzymuję rzadki, ale serdeczny kontakt.

Fot. 26. W okolicach Łodzi z Markiem Oranje i Marthinusem Badenhorstem z Uniwersytetu w Pretorii (V.2003)

W 2003 roku do zespołu dołączył doktor Stanisław Kozłowski, kolejna osoba o ogromnych zaletach charakteru, z którym poznałem się na początku mojej pracy w Uniwersytecie. Staszek (zamieszkały w Warszawie i dojeżdżający do Łodzi) przez dziewięć lat, aż do momentu przejścia na emeryturę wnosił znaczący wkład w dorobek – głównie dydaktyczny, ale także naukowy – zespołu, którego większość w tamtym czasie stanowiły młode osoby na etatach asystenckich.

Fot. 27. W Spale
ze Stanisławem Kozłowskim
(XI.2016)

W 2003 roku z pracy w Uniwersytecie zrezygnował dojeżdżający ze Lwowa profesor Bohdan Posatsky. Nie oznaczało to jednak zerwania kontaktów z Ukrainą. Podjęcie zatrudnienia w Łodzi zaproponowałem profesorowi Mykole Habrelewi z Wydziału Architektury Politechniki Lwowskiej, który bez wahania tę propozycję przyjął i na blisko dwadzieścia lat związał się z naszym zespołem. Efektem pogłębiających się kontaktów ze Lwowem były wspólne konferencje naukowe i publikacje oraz wymiana pracowników i studentów. W rozwijanie tej współpracy szczególnie zaangażował się Jacek Nalewajko, przez kolejne lata organizujący na Ukrainie cieszące się dużym zainteresowaniem wyjazdy pracowników i studenckie ćwiczenia terenowe.

Fot. 28. W auli
Politechniki Lwowskiej
z Bohdanem Posatskyym
i Mykołą Habrelem
(X.2015)

Z czasem coraz bardziej istotny wpływ na potencjał kadrowy jednostki miała zwiększająca się liczba adiunktów – w grupie asystentów, którzy uzyskali doktoraty byli: Katarzyna Milewska-Osiecka (2008), Bartosz Bartosiewicz (2008), Mariusz Lamprecht (2010), Agnieszka Ogrodowczyk (2011), Iwona Pielesiak (2012), Szymon Wiśniewski (2014) i Marta Borowska (2014). W 2008 roku pracę w Katedrze na nowo pozyskanym etacie podjęła doktor Anna Wojnarowska, z wykształcenia architekt-urbanista, która z racji prezentowanej specjalności naukowej doskonale wpisowała się w profil działalności dydaktycznej Katedry.

Ważne zmiany personalne przyniósł rok 2011. Na emeryturę odszedł wówczas doktor Jacek Nalewajko, wieloletni najbliższy współpracownik, przez dwie dekady wspierający mnie we wszystkich sprawach związanych z funkcjonowaniem Zakładu (a później Katedry), na którym spoczywały przede wszystkim obowiązki związane z organizacją dydaktyki. Jego zaangażowanie w działalność jednostki trudne jest do przecenienia.

Fot. 29. Pożegnane odchodzącego na emeryturę Jacka Nalewajko – na zdjęciu także Aleksandra Wierucka (IX.2011)

Na szczęście w tym samym roku do Katedry dołączyła trójka geografów fizycznych, w tym profesor Elżbieta Kobojeck wraz z mężem Sławomirem. Był to nabytek niezwykle cenny, dzięki któremu udało się zappełnić lukę powstałą po odejściu Jacka Nalewajko. Elżbieta Kobojeck, doskonały dydaktyk, osoba godna zaufania, niezwykle obowiązkowa i powszechnie lubiana, wkrótce stała się podporą całego zespołu, przejmując na siebie wiele obowiązków dydaktycznych i organizacyjnych. Przez kolejne lata pełniła funkcję zastępcy dyrektora, a później także prodziekana Wydziału Nauk Geograficznych. To, jak kształtował się nasz zespół w ostatniej dekadzie w dużej mierze jest jej zasługą.

Fot. 30. Zespół Katedry Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej w 2011 r. – na zdjęciu: Agnieszka Ogródowczyk, Sylwia Kowara, Piotr Drzewiecki, Emilia Gorczycewska, Aleksandra Wierucka, Szymon Wiśniewski, Anna Wojnarowska, Marta Borowska-Stefańska, Katarzyna Milewska, Monika Mularska-Kucharek, Tadeusz Marszał, Andrzej Nowak, Jacek Nalewajko, Bartosz Bartosiewicz, Iwona Pielesiak, Mariusz Lamprecht, Mykoła Habrel, Elżbieta Kobjek, Marcin Turczyn i Sławomir Kobjek (IX.2011)

Fot. 31.
Elżbieta Kobjek
w terenie badań
(III.2015)

W 2014 roku do zespołu dołączyła doktor Katarzyna Leśniewska, a dwa lata później trójka samodzielnych pracowników nauki (po habilitacji) z likwidowanej Katedry Studiów Ludnościowych i Badań nad Usługami (przekształconej z kierowanego niegdyś przez docenta Stanisława Pączkę Zakładu, którego byłem członkiem): Lidia Groeger, Stanisław Mordwa i Agnieszka Rochmińska. To wszystko umożliwiło jeszcze w tym samym roku podniesienie Katedry Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej do rangi Instytutu o tej samej nazwie.

Wspomnienie tych, których zaangażowanie składało się na dorobek budowanego przez trzy dziesięciolecia zespołu nie byłoby pełne bez przywołania Aleksandry Wieruckiej. W latach 90. ciągle zmieniająca się obsada sekretariatu nie zawsze zabezpieczała właściwą obsługę administracyjną jednostki – po prostu nie miałem szczęśliwej ręki do zatrudniania osób na tym stanowisku. Wreszcie w 2001 roku pracę w sekretariacie podjęła Aleksandra Wierucka, wybrana pomimo braku przygotowania zawodowego predysponującego ją do objęcia tej funkcji, przede wszystkim ze względu na cechy charakterologiczne – spośród kilku kandydatów. Nowa pani sekretarka okazała się osobą godną zaufania, szybko oparowała rzeczy konieczne do efektywnego funkcjonowania i przez kolejne dwadzieścia lat z pełnym zaangażowaniem prowadziła sprawy administracyjne Katedry, a później Instytutu. Dziś obowiązki odchodzącej na emeryturę pani Oli z powodzeniem przejmuje Ania Żubrowska – nasza absolwentka, od kilku miesięcy zawodowo związana z Instytutem, jak się wydaje kolejna osoba na właściwym miejscu.

W ostatnich kilkunastu latach, wraz z rozwojem kadrowym zespołu i poszerzaniem zakresu działalności, coraz więcej obowiązków związanych z realizacją wcześniej zainicjowanych przedsięwzięć przekazywałem młodszemu pracownikom, w miarę zdobywania przez nich doświadczeń i stopni naukowych.

W organizację cyklu konferencji naukowych poświęconych ośrodkom lokalnym (zapoczątkowanego w 2004 roku, we współpracy z kierowaną przez profesora Krystiana Heffnera Katedrą Gospodarki Przestrzennej Akademii Ekonomicznej w Katowicach) po uzyskaniu doktoratu w 2008 roku zaangażował się doktor Bartosz Bartosiewicz, niezwykle pracowity i sprawny organizacyjnie, który z czasem z pełnym powodzeniem przejął na swoje barki całość spraw związanych z corocznymi spotkaniami geografów zainteresowanych problematyką małych miast.

Fot. 32. Otwarcie konferencji 'Małe miasta' w Uniejowie – na zdjęciu także Krystian Heffner (XI.2013)

Przez kilkanaście lat wiele uwagi poświęcałem redagowaniu (a także sprawom techniczno-administracyjnym) uruchomionego w połowie lat 90. międzynarodowego czasopisma „European Spatial Research and Policy”. Przygotowanie co roku dwóch numerów angielskojęzycznego czasopisma wiązało się m.in. z koniecznością prowadzenia korespondencji z autorami i recenzentami, utrzymywania kontaktu z zagranicznymi uniwersytetami (współwydawcami) i wydawnictwem UŁ oraz zabezpieczenia dystrybucji czasopisma. Co dwa lata organizowaliśmy spotkania rady redakcyjnej⁴. Wszystko to kosztem dużego (z czasem coraz większego) nakładu pracy. Nieocenione okazało się tu włączenie w 2010 roku do zespołu redakcyjnego Iwony Pieleśiak, która przejęła *gros* obowiązków związanych z publikacją czasopisma, wkładając w to dużo serca i z pieczołowitością realizując sprawy związane z redakcją kolejnych numerów „ESR&P”.

Rosnąca konkurencja sprawiła, iż utrzymanie rangi czasopisma z czasem wymagało coraz większego zaangażowania, toteż w 2016 roku do zespołu redakcyjnego dołączyła Katarzyna Leśniewska-Napierała. Obie panie, zdejmując ze mnie większość obowiązków, z powodzeniem kontynuują redagowanie uruchomionego 30 lat temu czasopisma, mającego silną pozycję na rynku wydawnictw naukowych podejmujących problematykę społeczno-ekonomiczną w wymiarze przestrzennym.

⁴ Spotkania rady redakcyjnej zostały zorganizowane w Łodzi, Bratysławie, Groningen, Pradze, Mersin, São Paulo, Bonn, Wiedniu i Tampere.

Fot. 33. Spotkanie zespołu redakcyjnego „European Spatial Research and Policy” w Tampere – na zdjęciu: J. Salukvadze, S. Montagne-Villette, I. Pielesiak, G. Barta, T. Gök, M. Czirfusz, K.P. Schön, O.Kultalahti, M. Sobczyński, B. Domański, A. Geppert, I. Karppi, G. Schimack, T. Marszał i D. Massey (IX.2014)

Innym wydawnictwem ciągłym, któremu od ponad dwóch dekad poświęcałem wiele uwagi był „Biuletyn Szadkowski”. Ten interdyscyplinarny rocznik o charakterze i zasięgu diametralnie różnym od „ESR&P” był mi szczególnie bliski ze względu na rodzinne powiązania z regionem szadkowskim oraz lokalizację mojego „drugiego letniego domu”. Funkcję sekretarza redakcji „Biuletynu Szadkowskiego” obejmowali kolejni młodzi pracownicy, jednak dopiero Szymon Wiśniewski dobrze sprawdził się w tej roli, przejmując w 2014 roku szereg obowiązków związanych z publikacją rocznika. „Biuletyn Szadkowski”, wydawany przy mniejszym lub większym wsparciu lokalnych władz samorządowych, stanowił powód do szczególnej satysfakcji, gdyż pomimo wybitnie lokalnego charakteru znajdował liczne grono odbiorców wśród osób zainteresowanych problematyką regionalną. W minionych dwudziestu latach około trzystu opublikowanych tekstów nie tylko wzbogaciło wiedzę o regionie, ale także budowało tożsamość lokalną, co potwierdzały organizowane z udziałem mieszkańców Szadku coroczne spotkania promocyjne.

Zachęcony sukcesem „Biuletynu Szadkowskiego”, jednocześnie korzystając z okazji jaką było nawiązanie kontaktu z władzami Uniejowa (zwłaszcza niezwykle operatywnym burmistrzem tego miasta), w 2011 roku wyszedłem z inicjatywą utworzenia bliźniaczego wydawnictwa – „Biuletynu Uniejowskiego”. Szybko zawarliśmy stosowne

porozumienie i wkrótce ukazał się pierwszy numer drugiego interdyscyplinarnego rocznika o tematyce regionalnej. Po dwóch latach, kiedy „Biuletyn Uniejowski” już nieco okrzepł, zrezygnowałem z funkcji redaktora naczelnego czasopisma, a obowiązki te przejęła Elżbieta Kobjek. W 2016 roku redakcja „Biuletynu Uniejowskiego” przeszła w ręce Marty Borowskiej-Stefańskiej. Nowa szefowa redakcji wraz z Edytą Masierek i Michałem Kowalskim utworzyli zgrany zespół, który wzbogacając dorobek naszego Instytutu, z powodzeniem kontynuuje redagowanie czasopisma, z korzyścią dla społeczności lokalnej regionu uniejowskiego.

Fot. 34./35. Spotkania promocyjne „Biuletynu Szadkowskiego” w Szadku – na zdjęciach także Katarzyna Kilian (XII.2010) oraz burmistrz miasta i gminy Artur Ławniczak i przewodnicząca rady Janina Ogińska (XII.2012)

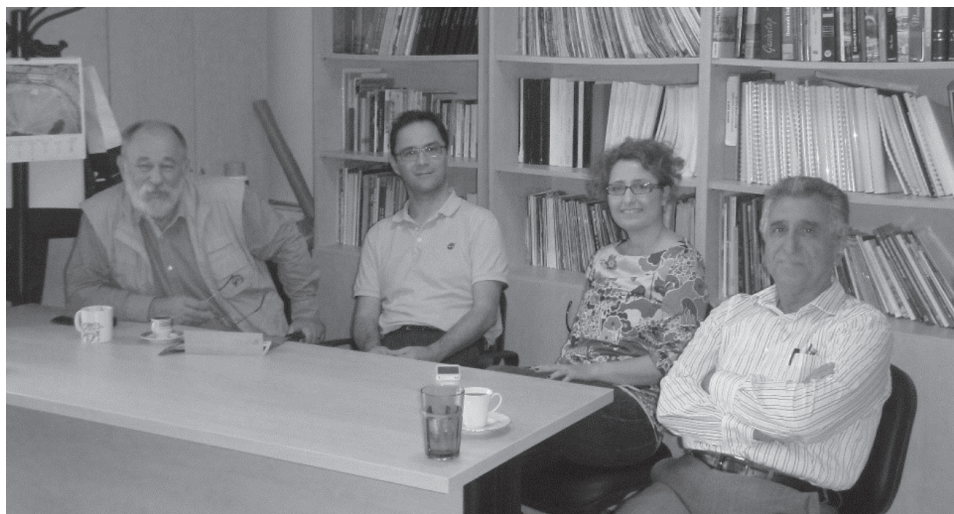

Fot. 36. Spotkanie promocyjne „Biuletynu Uniejowskiego” w Uniejowie – na zdjęciu Elżbieta Kobjek (XII.2014)

Publikacja wydawnictw ciągłych stanowi jedynie wycinek działalności naukowej Instytutu. Warte jest jednak wspomnienia zarówno z uwagi na długofalowy charakter, jak i współpracę z partnerami zewnętrznymi. Na redakcji spoczywa obowiązek nie tylko stałej troski o poziom naukowy i dopływ materiałów, ale także zabezpieczenia spraw organizacyjnych gwarantujących terminową publikację kolejnych numerów.

Podchodząc coraz bardziej selektywnie do rozlicznych obowiązków akademickich, z czasem stopniowo wycofywałem się z kolejnych czasochłonnych aktywności. Ograniczyłem zaangażowanie w „Association of European Schools of Planning”, przez pewien okres uczestnicząc jeszcze w spotkaniach rady reprezentantów tej organizacji. Skromniejszy był udział w pracach Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN (pomimo formalnego pełnienia funkcji członka prezydium komitetu), w którego wydawnictwach wcześniej ukazało się pod moją redakcją (bądź współredakcją) kilkanaście tomów opracowań naukowych.

Zmieniał się charakter pobytów na zagranicznych uniwersytetach i udziału w konferencjach naukowych. Mniej uwagi poświęcałem nawiązywaniu nowych kontaktów (i inicjowaniu kolejnych międzynarodowych przedsięwzięć) starając się ograniczać do podtrzymywania wcześniej zbudowanych relacji, których efektem były wcześniej uruchomione projekty, realizowane z udziałem naszego zespołu.

Fot. 37. Uniwersytet w Mersin – na zdjęciu także Tammer Gök (XI.2012)

U podstaw funkcjonowania każdej jednostki uniwersyteckiej, niezależnie od znaczenia prowadzonych badań naukowych, leży działalność dydaktyczna. Finansowanie szkół wyższych zależne jest od liczby studentów, w dużym stopniu determinującej liczbę etatów nauczycieli akademickich. Utrzymanie stanu kadrowego wymaga więc zapewnienia zatrudnionym pracownikom naukowo-dydaktycznym odpowiedniego pensum dydaktycznego. Mając świadomość tej zależności starałem się wypracować solidne podstawy dydaktyczne w kierowanej przeze mnie jednostce – początkowo służyło temu utworzenie własnej specjalizacji na kierunku geograficznym. Ostatecznym celem było jednak stworzenie odrębnego od geografii kierunku studiów, co umożliwiłoby realizację niezależnej i bardziej efektywnej polityki w zakresie kształcenia studentów. W podobnym kierunku wcześniej poszedł zespół kierowany przez profesora Stanisława Liszewskiego tworząc kierunek „turystyka i rekreacja”. W naszym przypadku miała to być „gospodarka przestrzenna”.

Utworzenie kierunku studiów (w obowiązującym wówczas stanie prawnym) wymagało zabezpieczenia minimum kadrowego – odpowiedniej liczby pracowników ze stopniem doktora habilitowanego i doktora przypisanych do kierunku. W naszej Katedrze spełnienie tego warunku nie było możliwe bez sięgnięcia do wsparcia zewnętrznego. Najlepszym rozwiązaniem było połączenie wysiłków z Katedrą Zarządzania Miastem i Regionem (usytuowaną na Wydziale Zarządzania UŁ), kierowaną przez Tadeusza Markowskiego, z którym łączyła mnie wieloletnia bliska współpraca, co istotne oparta na wzajemnym pełnym zaufaniu. W efekcie został powołany nowy międzywydziałowy kierunek „gospodarka przestrzenna” – od 2006 roku oferujący studia I stopnia, a od 2007 roku studia II stopnia.

Pomimo funkcjonowania konkurencyjnych kierunków o tej samej nazwie (na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym UŁ i na Wydziale Budownictwa i Architektury Politechniki Łódzkiej), uruchomione przez nas studia cieszyły się ogromną popularnością, a w pewnym okresie należały nawet do najbardziej „obleganych” kierunków w Uniwersytecie Łódzkim. Przez kolejne 10 lat funkcjonująca w formule międzywydziałowej „gospodarka przestrzenna”, przy zgodnej współpracy koordynujących kierunek jednostek, wносиła istotny wkład w działalność dydaktyczną Wydziału Nauk Geograficznych (zwłaszcza w sytuacji malejącego zainteresowania studiami na kierunku „geografia”), a jednocześnie zapewniała naszej Katedrze pełne obciążenia dydaktyczne. Kluczowe dla powodzenia tej inicjatywy było zaangażowanie Tadeusza Markowskiego i kierowanego przez niego zespołu, z którym współpraca przez te wszystkie lata układała się bezproblemowo.

Fot. 38. Otwarcie konferencji w UŁ – na zdjęciu także Tadeusz Markowski (II.2006)

W 2018 roku weszła w życie nowa ustawa o szkolnictwie wyższym, która wymuszała przypisanie pracowników do konkretnej dyscypliny (dyscyplin) naukowej i zmieniała zasady funkcjonowania kierunków studiów. W Katedrze Zarządzania Miastem i Regionem na Wydziale Zarządzania większość nauczycieli akademickich, niezależnie od profilu realizowanych badań, zdecydowała się na formalne przypisanie do nauk o zarządzaniu. Jednocześnie Tadeusz Markowski w związku z osiągnięciem wieku emerytalnego przestał pełnić funkcję kierownika jednostki. W tej sytuacji konieczne stało się przeorganizowanie międzywydziałowego kształcenia w zakresie gospodarki przestrzennej. Ostatecznie kierunek o nazwie „gospodarka przestrzenna” o profilu ogólnoakademickim na studiach I stopnia pozostał na Wydziale Nauk Geograficznych. Na studiach II stopnia pojawił się kierunek o nazwie „planowanie i organizacja przestrzeni” (*de facto* synonim gospodarki przestrzennej). Oba kierunki są koordynowane przez Instytut Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej.

To, co udało się osiągnąć na polu kształcenia w zakresie gospodarki przestrzennej, było efektem zarówno determinacji inicjatorów powołania kierunku, jak i wielu lat zaangażowania licznych osób mających swój udział w tworzeniu i wdrażaniu w życie programu studiów zgodnie z zapotrzebowaniem rynku pracy i oczekiwaniami studentów. Działania kierowników katedr uczestniczących w prowadzeniu kierunku wspierali bezpośrednio koordynujący proces dydaktyczny pełnomocnicy dziekana WNG UŁ ds. kierunku „gospodarka przestrzenna” – najpierw Jacek Nalewajko (2007–2011), a później Elżbieta Kobołek (2011–2016; prodziekan ds. dydaktyki od 2016 roku). W kolejnych latach obowiązki kierownika

kierunku pełniła Agnieszka Rochmińska (2016–2020), a od roku 2020 funkcję tę objęła Katarzyna Leśniewska-Napierała. Trudno przecenić wkład tych osób – wszystkie one przy dużym nakładzie pracy, sumiennie dbając o kształt programów studiów, obsadę zajęć i wiele innych, często drobnych, ale nie mniej ważnych z punktu widzenia studentów i pracowników spraw, przyczyniły się do tego, że dziś Instytut Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej, realizując kształcenie na koordynowanych kierunkach, w pełni osiągnął wyznaczony trzy dekady wcześniej cel zbudowania solidnych dydaktycznych podstaw funkcjonowania zespołu.

Zajęciem niezwykle absorbującym, któremu poświęcałem większość czasu przez kolejnych osiem lat, okazała się pełniona przez dwie kadencje (2008–2016) funkcja dziekana Wydziału Nauk Geograficznych. Decyzja o kandydowaniu na to stanowisko była motywowana między innymi chęcią zmiany dotychczasowego stylu zarządzania wydziałem – w moim głębokim przekonaniu nieprzejrzystym i nieefektywnym. Moja kandydatura, jako jedyna, wypłynęła ze środowiska geografów społeczno-ekonomicznych. Kontrkandydatem była klimatolog profesor Joanna Wibig. Wybory wygrałem dość wyraźnie.

Ważną sprawą był dobór prodziekanów, jednak tu nie miałem zbyt dużego pola manewru, zakładając, że skład zespołu dziekańskiego powinien odzwierciedlać strukturę wydziału. Z Instytutu Geografii Miast i Turystyki zaakceptowałem wysuniętą przez kierownika tej jednostki kandydaturę Jacka Kaczmarka. Objęcie funkcji prodziekana zaproponowałem także mojej konkurentce Joannie Wibig, licząc na dobrą współpracę z reprezentowanym przez nią środowiskiem geograficznofizycznym – spotkałem się jednak ze zdecydowaną odmową. W tej sytuacji do zespołu dziekańskiego włączyłem Elżbietę Papińską z Katedry Geografii Fizycznej Kompleksowej. Na trzeciego prodziekana zgłosiłem Elżbietę Szkurląt z Pracowni Dydaktyki Geografii.

Początki funkcjonowania w dziekanacie były dość trudne. Jakikolwiek działania naruszające *status quo* spotykały się ze sprzeciwem osób czy jednostek, które miały poczucie zagrożenia własnego partykularnego interesu. Zaskoczył mnie zdarzający się brak rozumienia zależności między interesem całego Wydziału i jednostek wchodzących w jego skład. Szybko dotarło do mnie, że działania dla dobra Wydziału nie da się pogodzić z próbą usatysfakcjonowania wszystkich, zaś unikanie za wszelką ceną konfliktów jest drogą donikąd.

Fot. 39. Zespół dziekański kadencji 2008–2012 – na zdjęciu także: Jacek Kaczmarek, Elżbieta Papińska i Elżbieta Szkurlat (X.2009)

Szansę na uporządkowanie spraw na Wydziale stwarzały głębokie zmiany organizacyjne zachodzące w Uniwersytecie Łódzkim związane z większym usamodzielnieniem wydziałów (także w zakresie polityki kadrowej) oraz decentralizacją gospodarki finansowej, a co za tym idzie większą odpowiedzialnością władz dziekańskich. Ważną determinantę przy podejmowaniu decyzji stanowił sposób finansowania wyższych uczelni, uzależniający prawie w całości wysokość dotacji budżetowej od liczby kształconych studentów. Uzdrawienie gospodarki finansowej na WNG wymagało podjęcia radykalnych kroków. Przede wszystkim należało odejść od stosowanej przez poprzedniego dziekana filozofii korzystania z uniwersyteckich zasobów na zasadzie „przecież to nie nasze”. Z punktu widzenia optymalizacji gospodarki finansowej Wydziału ważne było wdrożenie zdecentralizowanego i czytelnego modelu zarządzania – decentralizacja budżetu i przekazanie na szczebel kierowników jednostek wewnątrzwydziałowych wielu dotychczas podejmowanych uznanio-wo przez dziekana decyzji wraz z odpowiednimi środkami finansowymi, przydzielanymi jednostkom w zależności od wkładu w dorobek Wydziału.

Za kluczowe uznałem zreformowanie organizacji dydaktyki (w tym programu studiów) w celu ograniczenia sztucznie od lat zawyżanej liczby realizowanych godzin dydaktycznych. Przeładowanie programów studiów dużą liczbą godzin i nadmierna liczba grup, prowadziło do nieuzasadnionego przepensowania pracowników i generowało zbędne koszty.

Z punktu widzenia budżetu równie istotne jak cięcie nieracjonalnych wydatków był generujący przychody nabór możliwie dużej liczby studentów.

Zwiększenie naboru na prowadzone na WNG kierunki studiów wymagało przedstawienia oferty kształcenia, która nie tyle stanowiłaby wypadkową interesów poszczególnych pracowników i jednostek Wydziału, ile trafiała w zainteresowania potencjalnych kandydatów i odpowiadała na potrzeby rynku pracy.

Obciążeniem dla Wydziału były odziedziczone z przeszłości proporcje między geografią fizyczną a geografią społeczno-ekonomiczną. Do lat 70. XX wieku to właśnie geografia fizyczna stanowiła o sile łódzkiego ośrodka geograficznego. Z czasem, wraz z dynamicznym rozwojem geografii społeczno-ekonomicznej, najpierw dzięki wysiłkom profesora Ludwika Straszewicza, a później jego uczniów (przede wszystkim Stanisława Liszewskiego) stan ten stopniowo ulegał zmianie i pod koniec XX wieku dyscypliną wiodącą w łódzkim ośrodku stała się geografia człowieka.

Co nie mniej istotne, w czasie gdy obejmowałem funkcję dziekana geograficzno-ekonomiczne kierunki studiów i specjalizacje cieszyły się wyraźnie większym zainteresowaniem wśród rekrutowanych studentów. Ewolucja struktury potencjału naukowo-dydaktycznego i potrzeb rynku pracy wymagała więc racjonalnej alokacji zasobów pozostających w dyspozycji Wydziału, niezbędnych do realizacji zadań dydaktycznych. Argument, że w obowiązującym systemie prawnym to nie godziny dydaktyczne generują dochody, ale studenci i to właśnie ich liczba ma decydujące znaczenie dla Wydziału (a działania władz dziekańskich powinny to uwzględniać) nie przekonywał wszystkich. Najbardziej drażliwą sprawą było ograniczanie etatów w jednostkach, które przy mniejszym zainteresowaniu studentów, nie miały zabezpieczonego odpowiedniego pensum dydaktycznego, a więc nie generowały dochodów na poziomie zabezpieczającym pokrycie ich kosztów.

Polityka ukierunkowana na zwiększenie liczby studentów (i dochodów Wydziału) wymagała stosownych działań dostosowawczych. Zmienne zostały – unowocześnione, uelastycznione i odchudzone – przeładowane programy studiów, a studenci otrzymali większą możliwość wyboru ścieżki kształcenia (dzięki wprowadzeniu przedmiotów do wyboru). Kolejnym posunięciem było zwiększenie niedostatecznej liczby sal dydaktycznych (także pracowni komputerowych) poprzez adaptację nadwymiarowych pomieszczeń pracowniczych pozostających w dyspozycji niektórych jednostek wewnątrzwydziałowych.

Została urządzona nowa sala rady wydziału, co pozwoliło na wyprowadzenie „z podziemia” posiedzeń, do tej pory odbywających się w pomieszczeniu położonym w zagrzybionej suterenie budynku przy ul. Narutowicza. Konsekwentne wdrażanie tych wszystkich zmian (pomimo sprzeciwu ze strony niektórych jednostek) doprowadziło do poprawy warunków kształcenia i wypracowywania sporej nadwyżki budżetowej w kolejnych latach. W rezultacie możliwe stało się przekazanie znacznych kwot do dyspozycji jednostek wewnątrzwydziałowych oraz wprowadzenie systemu dodatkowych wynagrodzeń o charakterze motywacyjnym, zależnych od zaangażowania w dydaktykę i dorobku publikacyjnego. Na Wydziale uruchomiony został coroczny konkurs na najlepszych nauczycieli akademickich i najlepsze prace magisterskie.

Ponieważ WNG nie posiadał auli z prawdziwego zdarzenia, jedną z pierwszych moich decyzji było podjęcie działań mających na celu realizację takiej inwestycji. Szybko udało się doprowadzić do rozpisania i rozstrzygnięcia konkursu (sfinansowanego z wypracowanego przez Wydział zysku) na projekt nowego obiektu. Niestety, finalizacja tego przedsięwzięcia zajęła więcej czasu niż zakładałem – sprawy związane z budową ciągnęły się jeszcze przez kilka kolejnych lat, na co wpływ miały między innymi nie do końca uregulowane sprawy własnościowe użytkowanego przez Wydział gruntu (choć nie tylko).

Konieczne było uporządkowanie sprawy często nieefektywnie wykorzystywanych i w części zbędnych etatów administracyjno-technicznych. W miejsce uznaniowego przydziału tych etatów do jednostek wprowadziłem ich limity w zależności od liczby pracowników naukowo-dydaktycznych. Zmniejszona została liczba etatów pracowników obsługi. Usprawnieniu uległo funkcjonowanie biblioteki wydziałowej, pomimo redukcji generujących spore koszty kilku zbędnych etatów bibliotecznych (zaoszczędzone kwoty zostały zainwestowane w sprzęt ułatwiający korzystanie z zasobów bibliotecznych). Została utworzona nowa usługowa jednostka ogólnowydziałowa – Pracownia Technik Komputerowych i Graficznych. Miała ona za zadanie zabezpieczenie m.in. właściwej obsługi sieci i sprzętu komputerowego, sal dydaktycznych, a także co istotne sporządzanie planów zajęć dla wszystkich kierunków studiów (obowiązki przejęte przez Pracownię wcześniej były doraźnie powierzane pracownikom administracyjnym różnych jednostek, co budziło sporo kontrowersji).

W 2011 roku mijało dziesięć lat od utworzenia Wydziału Nauk Geograficznych jako samodzielnej jednostki organizacyjnej UŁ. Z tej okazji przygotowaliśmy kilka publikacji dokumentujących dorobek wydziału

i zorganizowaliśmy uroczystą sesję jubileuszową z udziałem władz uczelni, zakończoną wieczornym piknikiem na Rogach, który zgromadził ponad stuosobową społeczność WNG. Pomysł z piknikiem okazał się na tyle atrakcyjny, że czerwcowe spotkania plenerowe przy grillu i piwie w kolejnych latach weszły na stałe do kalendarza wydarzeń wydziałowych.

Fot. 40. Obchody X-lecia powołania Wydziału Nauk Geograficznych w Uniwersytecie Łódzkim (odsłonięcie tablicy pamiątkowej zmarłych geografów) – na zdjęciu także m.in. Marek Koter, Stanisław Kozłowski, Iwona Jażdżewska, Joanna Kotlicka, Stanisław Krysiak i Stanisław Liszewski (V.2011)

Fot. 41. Obchody X-lecia powołania Wydziału Nauk Geograficznych – na zdjęciu także rektor UŁ Włodzimierz Nykiel i Stanisław Liszewski (V.2011)

Prowadzenie polityki ingerującej w dotychczasową strukturę Wydziału wymagało zdecydowania i rodziło szereg napięć – na szczęście podejmowane inicjatywy ostatecznie znajdowały zrozumienie w przeważającej części społeczności geograficznej i uzyskiwały niezbędne w wielu przypadkach poparcie Rady Wydziału.

Potwierdzeniem słuszności obranego w pierwszej kadencji kierunku działań były wybory w 2012 roku przedłużające moje dziekaństwo na kolejne cztery lata. To, co udało się osiągnąć w tym pierwszym okresie pełnienia funkcji dziekana nie byłoby możliwe bez współpracy z całym zespołem prodziekańskim. Osobą wykazującą pełne zrozumienie dla podejmowanych działań i z przekonaniem angażującą się w ich realizację była Elżbieta Papińska. Jej wsparcie, na które zawsze mogłem liczyć, było o tyle istotne, że reprezentowała ona środowisko geografów fizycznych, w części negatywnie nastawionych do wprowadzanych zmian. Osobą bardzo sprawną i sumiennie realizującą zakres swoich obowiązków był Jacek Kaczmarek. Nieco trudniej układała się współpraca z Elżbietą Szkurląt, która często postrzegała stojące przed zespołem dziekańskim zadania przez pryzmat wąsko pojętego interesu szkolnej dydaktyki geografii. W ostatnim roku pierwszej kadencji w miejsce przechodzącej na emeryturę Elżbiety Szkurląt do zespołu dziekańskiego dołączyła Anita Wolaniuk.

Decyzja o ubieganie się o reelekcję w wyborach władz Wydziału w 2012 roku była naturalną konsekwencją pierwszej kadencji dziekańskiej. Tym razem moim kontrkandydatem był inny członek zespołu klimatologów – profesor Krzysztof Fortuniak. Pozytywny dla mnie wynik głosowania był o tyle ważny, że oznaczając aprobatę większości społeczności Wydziału dla moich dotychczasowych działań, umożliwiał dalsze wdrażanie wcześniej zapoczątkowanych zmian. W zespole dziekańskim nastąpiła jedna zmiana – miejsce Jacka Kaczmarka zajął Bogdan Włodarczyk, reprezentujący ten sam Instytut Geografii Miast i Turyzmu. Decyzję tę podjąłem – pomimo uznania dla dokonań ustępującego prodziekana – w celu wzmocnienia zespołu dziekańskiego (Bogdan Włodarczyk pełnił funkcję dyrektora Instytutu), a także z uwagi na długofalowe interesy WNG, postrzegane w kontekście przyszłych wyborów władz Wydziału.

Kadencja 2012–2016, choć nie mniej pracowita niż pierwsza, była znacznie łatwiejsza – po pierwsze byłem bogatszy o doświadczenia poprzednich lat, a po drugie sprawy najtrudniejsze zostały już w dużej części załatwione. Ponieważ zewnętrzne uwarunkowania funkcjonowania Wydziału zasadniczo się nie zmieniły, ten drugi czteroletni okres *de facto* stanowił przedłużenie wcześniej realizowanej polityki.

Pomimo załatwienia spraw związanych z własnością gruntu nadal niezałatwiona pozostawała sprawa budowy auli. Kolejne przetargi kończyły się bez rozstrzygnięcia z powodu zbyt wysokich i ciągle rosnących cen, coraz bardziej odbiegających od pierwotnie założonego budżetu. Koszty budowy (w zakładanej wysokości 2,5 mln zł) miały zostać sfinansowane z budżetu centralnego uczelni, wszystko więc zależało od decyzji władz Uniwersytetu i przeznaczenia na inwestycję dodatkowej kwoty. Niestety, po reelekcji na drugą kadencję rektor Włodzimierz Nykiel przestał wykazywać zainteresowanie realizacją gotowego projektu auli, a i moje kontakty z nim nie były już tak dobre jak w poprzednim czteroleciu. Budowa ruszyła z miejsca dopiero pod koniec drugiej kadencji, już po wyborze Antoniego Różalskiego na nowego rektora. Realizację inwestycji ostatecznie odblokowało wsparcie rektora-elekta i decyzja o przyznaniu dodatkowych funduszy. Całe to przedsięwzięcie, którego koszt zamknął się w kwocie 5 mln złotych, od strony techniczno-organizacyjnej pilotował zastępca kanclerza Jan Rydz, z ogromną znajomością rzeczy i zaangażowaniem dbający, aby ostateczny efekt był zgodny z projektem i jak najlepiej zaspokajał potrzeby Wydziału. Zresztą z kanclerzem Rydzem zawsze było mi łatwo znaleźć wspólny język, a współpraca z nim układała się równie dobrze przy wszystkich wcześniejszych inwestycjach, jak choćby licznych remontach pomieszczeń wydziałowych.

Fot. 42. Uroczystość otwarcia nowej auli na Wydziale Nauk Geograficznych – na zdjęciu także rektor UŁ Antoni Różalski i dziekan WNG Bogdan Włodarczyk (II.2017)

Osiem lat spędzonych w dziekanacie stanowiło bardzo cenne i ciekawe, ale i niezwykle absorbujące, doświadczenie zawodowe. Obowiązkom dziekańskim poświęcałem większość czasu – pozostałe sprawy, także te związane z kierowaniem Instytutem, zeszły na dalszy plan. Na szczęście nasz zespół dziekański miał solidne oparcie w rzetelnie traktujących swoje obowiązki pracownikach administracyjnych. Szczególne zasługi miała pełniąca funkcję kierownika dziekanatu Lonia Spertusiak, która nie tylko panowała nad wszystkim, ale również potrafiła właściwie dobrać pracowników, a później efektywnie koordynować ich działania. We wszystkich sprawach dzielnie wspierała ją, z czasem powołana na funkcję zastępcy kierownika, Iwona Andrzejewska. Komfort dawało poczucie, że żadna sprawa nie umknie ich troskliwej uwadze – trudno wyobrazić sobie sprawne wypełnianie funkcji dziekańskich bez ich codziennego wsparcia.

Upływające lata nie zatarły w mojej pamięci profesora Ludwika Straszewicza, który położył podwaliny pod łódzką geografę społeczno-ekonomiczną. Byłem głęboko przekonany, że pamięć o nim, podobnie jak o wszystkich, którzy w przeszłości budowali dorobek łódzkiego ośrodka geograficznego, powinna przetrwać w kolejnych pokoleniach polskich geografów. Doskonałą okazją do przypomnienia postaci Ludwika Straszewicza były zorganizowane pod koniec 2007 roku obchody 20-lecia śmierci Profesora. Uroczystość z udziałem Rektora UŁ Wiesława Pusia i najbliższej rodziny Ludwika Straszewicza zakończyło odsłonięcie tablicy pamiątkowej na parterze budynku przy ulicy Kopcińskiego (ufundowanej przez uczniów i współpracowników Profesora). Kolejna uroczysta sesja, tym razem z dużym udziałem młodszego pokolenia pracowników naukowo-dydaktycznych naszej Katedry, została zorganizowana w 2012 roku w 25-lecie śmierci Ludwika Straszewicza.

Ważne było utrwalenie pamięci o postaci twórcy łódzkiego ośrodka geografii społeczno-ekonomicznej także w formie świadectwa pisanego. Wprawdzie zostało opublikowanych szereg wspomnień, ale miały one charakter wycinkowy i były rozproszone w różnych wydawnictwach. Dlatego też zdecydowałem się na przygotowanie w 100-lecie urodzin Ludwika Straszewicza specjalnej publikacji książkowej poświęconej łódzkiej geografii człowieka, zawierającej m.in. życiorys Profesora, przegląd jego dorobku naukowego oraz wspomnienia najbliższych uczniów. Druk książki zbiegł się ze zorganizowaną w czerwcu 2016 roku sesją, która stanowiła okazję do przywołania nie tylko dorobku, ale również tego wszystkiego, co czyniło Ludwika Straszewicza człowiekiem wyjątkowym, nie tylko w kontekście dokonań naukowych. Wydarzenie to stanowiło domknięcie mojej drugiej i ostatniej kadencji dziekańskiej, której nie byłoby bez spotkania na swojej ścieżce zawodowej Profesora.

Fot. 43. Uroczystość odsłonięcia tablicy pamiątkowej w 20-lecie śmierci Ludwika Straszewicza – na zdjęciu także rektor UŁ Wiesław Puś i syn Profesora Jacek Straszewicz (2007)

Fot. 44. Uroczystość setnej rocznicy urodzin Ludwika Straszewicza – na zdjęciu także Andrzej Suliborski, Jerzy Dzieciuchowicz, Marek Koter i Jolanta Jakóbczyk-Gryszkiewicz (VI.2016)

W 2012 roku doktorat *honoris causa* Uniwersytetu Łódzkiego otrzymał profesor Pieter H. Pellenbarg z Uniwersytetu w Groningen. W historii UŁ był to dopiero trzeci przypadek uhonorowania tym tytułem geografa. Z P. Pellenbargiem, jednym z czołowych holenderskich geografów, łączyła mnie, sięgająca początku lat 90., bliska współpraca naukowa. W laudacji, wygłaszanej zwyczajowo przez promotora doktoratu, przywołałem m.in. dokonania P. Pellenbarga w obszarze badań nad lokalizacją działalności gospodarczej, a zwłaszcza problematyką relokacji firm produkcyjnych oraz rozwoju lokalnego i regionalnego, a także podkreśliłem jego wkład w publikację wspólnie redagowanego czasopisma „European Spatial Research and Policy”.

W 2020 roku medal „Łódź University Amico” otrzymał profesor Bohdan Posatsky z Politechniki Lwowskiej, przez wiele lat związany z naszym zespołem, niegdyś zatrudniony w UŁ, a później wielokrotnie w trakcie pobytów pracowników i studentów naszego Instytutu na Ukrainie służący swoją ogromną wiedzą na temat architektury i zagospodarowania Lwowa.

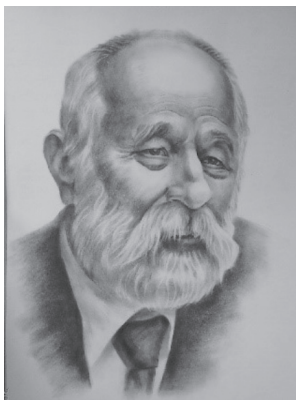
Takich osób poznanych w trakcie licznych zagranicznych pobytów, z którymi przez lata utrzymywałem bliskie i często serdeczne kontakty było znacznie więcej. Dziś większość z nich zakończyła już kariery akademickie, a nasze kontakty urwały się lub stały się sporadyczne.

Fot. 45. Uroczystość nadania doktoratu honorowego Uniwersytetu Łódzkiego Peterowi H. Pellenbargowi (pierwszy od prawej, V.2012)

Bolesnym wyznacznikiem upływu czasu było odchodzenie z najbliższego grona geografów kolejnych osób, które w naszym geograficzno-ekonomicznym środowisku były „od zawsze”. W 2007 roku na emeryturę przeszedł Marek Koter, jeden z trójki najstarszego pokolenia uczniów Ludwika Straszewicza, którego niekwestionowaną zasługą było rozwinięcie w łódzkim ośrodku badań z zakresu geografii historycznej i politycznej. Dwa lata później niespodziewanie zmarła Elżbieta Dziegieć. W 2013 roku na emeryturę przeszedł Jerzy Dzieciuchowicz. Bolesna była przedwczesna śmierć w 2014 roku 64-letniego Mariusza Kuleszy, z którym przez lata łączyło mnie bliskie koleżeństwo i pełna wzajemnego zrozumienia współpraca. W 2016 roku zmarł Stanisław Liszewski, człowiek, który wniósł ogromny wkład w rozwój geografii w Uniwersytecie Łódzkim, rozwijając badania i kształcenie w zakresie turystyki, a także walczyąc przyczyniając się do powstania Wydziału Nauk Geograficznych i przekazania geografom nowej siedziby przy ul. Kopcińskiego. Bez tych osób i pozostawionego przez nich dziedzictwa obecny stan łódzkiej geografii człowieka byłby całkiem inny.

W 2016 roku w rocznicę 25-lecia utworzenia Zakładu Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej (z czasem przekształconego w Katedrę, a później Instytut) młodszy pracownicy wpadli na pomysł zorganizowania spotkania towarzyskiego w Spale. Wydarzenie zostało upamiętnione w postaci przygotowanej specjalnie na tę okazję tablicy ze zdjęciami wszystkich członków naszego zespołu z okresu ich dzieciństwa. W związku z tą uroczystością wręczono mi prezent w postaci grafiki z moją podobizną autorstwa Mykoły Habrela. To podsumowanie minionego ćwierćwiecza było sympatycznym wydarzeniem i wyrazem łączących nas bliskich więzi (podobnie jak organizowane w okresie przedcowidowym spotkania świąteczne).

Fot. 46. Prezent na 25-lecie
Instytutu (Katedry/Zakładu)
Zagospodarowania Środowiska
i Polityki Przestrzennej

Fot. 47. Spotkanie w Spale w 25-lecie utworzenia Zakładu Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej – na zdjęciu: Tadeusz Marszał, Agnieszka Ogrodowczyk, Mariusz Lamprecht, Stanisław Kozłowski, Marta Borowska-Stefańska, Katarzyna Leśniewska-Napierała, Barbara Romanowska, Aleksandra Wierucka, Edyta Masierek, Monika Mularska-Kucharek, Michał Kowalski, Iwona Pielesiak, Szymon Wiśniewski, Agnieszka Rochmińska, Elżbieta Koboжек, Stanisław Mordwa, Lidia Groeger i Bartosz Bartosiewicz (XI.2016)

Rosnący potencjał zespołu z czasem umożliwił mi stopniowe ograniczanie bezpośredniego zaangażowania w obowiązki organizacyjne związane z kierowaniem Instytutem, a także w szereg zainicjowanych niegdyś przedsięwzięć. Z pełnym zaufaniem dużą ich część przekazywałem młodszym osobom mając pewność, że trafiają w dobre ręce. Dzięki temu, a także dzięki rezygnacji z szeregu innych pozainstytutowych aktywności, tak na uczelni, jak i poza nią, mogłem więcej czasu poświęcić na realizację zamierzeń, dotąd z braku czasu odkładanych na później. Jedną z takich spraw było przygotowanie obszernej opublikowanej w 2020 roku monografii książkowej poświęconej mniejszości niemieckiej w Polsce Środkowej, której przygotowanie zajęło mi ponad dwa lata. Tematyka ta mieszcząca się w nurcie geografii historycznej i badań ludnościowych zdecydowanie odbiegała od głównego nurtu większości publikowanych przeze mnie prac, choć jednocześnie nawiązywała do realizowanych w latach 80. XX w. badań polonijnych.

Przekazanie w inne ręce funkcji szefa budowanego od trzydziestu lat zespołu wymaga domknięcia pewnych spraw tak, aby wkroczenie w kolejny etap przebiegło możliwie bezkolizyjnie. Do spraw, które udało się pozytywnie załatwić można zaliczyć organizację pracy sekretariatu Instytutu w sytuacji przejścia na emeryturę Aleksandry Wieruckiej. Ważnym ruchem było zniesienie w 2021 roku wewnętrznego podziału Instytutu na Zakłady. Klarowna i korzystna jest sytuacja naszego zespołu w zakresie kształcenia studentów. Potencjał kadrowy jednostki wkrótce ulegnie wzmocnieniu dzięki spodziewanej pozytywnej finalizacji wszczętych przewodów habilitacyjnych naszych absolwentów, kilkanaście lat temu zatrudnionych na etatach asystenckich. Pozostaje mieć nadzieję, że wiele z tego, co udało się stworzyć przez ostatnie dziesięciolecia wpisze się na trwałe w dziedzictwo łódzkiego ośrodka geografii społeczno-ekonomicznej.

Postłowie

Podjęte blisko pół wieku temu zatrudnienie w Uniwersytecie Łódzkim stanowiło dobry wybór zawodowy, mimo iż nigdy nie miałem poczucia szczególnych predyspozycji do pracy naukowej, czy powołania nauczycielskiego. Zawód nauczyciela akademickiego akceptowałem „z całym dobrodziejstwem inwentarza”, choć starałem się stronić od teoretycznych dyskusji akademickich (zwłaszcza tych nie mających praktycznego przełożenia) i wystąpień publicznych. Zatrudnienie w Uniwersytecie w obszarze dyscypliny naukowej dającej znaczną swobodę działania zgodnego z indywidualnymi zainteresowaniami i preferencjami, pozwalało na ułożenie życia (nie tylko zawodowego) w sposób dający wiele satysfakcji, pod warunkiem dokonywania właściwych wyborów. Ważna była możliwość realizowania samodzielnie wyznaczanych celów. Zaletą pracy w Uniwersytecie – i w tym zespole, w którym funkcjonowałem przez blisko pół wieku – było generalnie przyjazne środowisko, nielimitowany czas pracy, możliwość nawiązywania licznych kontaktów i zwiedzania świata, a z czasem godziwe i stabilne wynagrodzenie.

Do własnych osiągnięć naukowych zawsze podchodziłem z dużym dystansem, starając się uniknąć pułapek wynikających z nieobcego wielu osobom ze świata akademickiego poczucia niespełnienia (i niedocenie-

nia) w sytuacji rozbudzonego ponad miarę własnego ego. Pracę na uczelni traktowałem raczej jak rzemiosło, z pełną świadomością rzeczywistego znaczenia prowadzonej działalności naukowej oraz własnych osiągnięć i ich realnego wkładu w rozwój wiedzy. To pragmatyczne spojrzenie na „produkcję naukową” nie oznaczało oczywiście zaniechania działań warunkujących uzyskiwanie kolejnych stopni i tytułu naukowego. Szczególnie wiele satysfakcji przyniosło zaangażowanie w problematykę lokalną i regionalną, która w moim głębokim przekonaniu miała większe znaczenie praktyczne niż szereg stosunkowo mało użytecznych prac o charakterze teoretycznym i makroskalowym, powstających w procesie nadprodukcji naukowej i zalegających zakurzone półki biblioteczne.

Jestem przekonany, że przez te blisko pół wieku aktywności akademickiej uzbierało się jednak trochę dokonań, które w wymiarze społecznym stanowią jakąś wartość dodaną. To co udało się zrobić pożytecznego nie byłoby możliwe bez pewnego poziomu sprawności organizacyjnej, sporego nakładu pracy i kierowania się zdrowym rozsądkiem, a także bez udziału wielu przyjaznych i mądrych osób, które miałem szczęście spotkać na swojej drodze zawodowej. O niektórych z nich wspomniałem wcześniej – nie sposób tu wymieniać wszystkich z imienia i nazwiska. Przywołam tylko jeszcze raz postać profesora Ludwika Straszewicza, z którym łączy mnie swoiste dziedzictwo obejmujące ciągłość zainteresowań naukowych i „filozofia” postępowania w świecie kontaktów akademickich. Czuję ogromną wdzięczność wobec losu, że u progu wejścia w życie zawodowe trafiłem na człowieka, do którego mogłem mieć zaufanie i który był dla mnie autorytetem nie tylko w sprawach naukowych.

CURRICULUM VITAE

Profesora Tadeusza Marszała

Wykształcenie, stopnie naukowe i tytuł naukowy

1958–1965 – Szkoła Podstawowa nr 20 Łodzi;

1965–1969 – IV liceum Ogólnokształcące im. E. Szanieckiej w Łodzi;

1969–1974 – Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, kierunek ekonomika budownictwa (I–II rok studiów, 1969–1971), kierunek ekonomika handlu zagranicznego (III–V rok studiów, 1971–1974);

16.V.1974 – tytuł magistra ekonomii – studia magisterskie w zakresie ekonomiki handlu zagranicznego; praca magisterska: *Kryzys walutowy świata kapitalistycznego. Przyczyny i skutki* (promotor: doc. dr Ziemowit Szczakowski);

21.XII.1982 – stopień naukowy doktora nauk geograficznych nadany uchwałą Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu Łódzkiego; rozprawa doktorska: *Zmiany w strukturze przestrzennej włókiennictwa na świecie w latach sześćdziesiątych–siedemdziesiątych* (promotor: prof. dr Ludwik Straszewicz);

19.VI.1990 – stopień naukowy doktora habilitowanego nauk przyrodniczych w zakresie geografii – geografii ekonomicznej nadany uchwałą Rady Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu Łódzkiego; rozprawa habilitacyjna: *Konsumpcja jako czynnik kształtujący strukturę przestrzenną przemysłu włókienniczo-odzieżowego*;

18.X.2002 – tytuł naukowy profesora nauk o Ziemi nadany postanowieniem prezydenta RP.

Stanowiska i funkcje służbowe w Uniwersytecie Łódzkim

- asystent w Zakładzie Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni Uniwersytetu Łódzkiego (1974–1975);
- starszy asystent w Zakładzie (od 1981 w Instytucie) Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni Uniwersytetu Łódzkiego (1975–1983);
- adiunkt w Zakładzie Lokalizacji Produkcji i Gospodarki Przestrzennej Instytutu Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni, Uniwersytet Łódzki (1983–1990);
- prodziekan Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu Łódzkiego (1990–1993);
- kierownik Zakładu (1991–2002)/Katedry (2002–2016)/dyrektor Instytutu (2016–2022) Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej Uniwersytetu Łódzkiego;
- kierownik Centrum Badań Europejskiej Polityki Przestrzennej i Rozwoju Lokalnego Uniwersytetu Łódzkiego (1995–2022);
- profesor nadzwyczajny (1997–2003)/profesor zwyczajny (od 2003) Uniwersytetu Łódzkiego;
- prodziekan Wydziału Nauk Geograficznych Uniwersytetu Łódzkiego (2001–2002);
- dziekan Wydziału Nauk Geograficznych Uniwersytetu Łódzkiego (2008–2012; 2012–2016).

Poza UŁ zatrudnienie na Politechnice Łódzkiej (1994/1995) i w Wyższej Szkole Ekonomiczno-Humanistycznej w Skierniewicach (1997–2006).

Główne zainteresowania badawcze

Geografia społeczno-ekonomiczna, gospodarka przestrzenna, zagospodarowanie miast i aglomeracji miejskich, rozwój lokalny i regionalny, geografia przemysłu i budownictwa, gospodarka mieszkaniowa, badania przestrzenne emigracji polskiej i mniejszości niemieckiej w Polsce.

Wybrane funkcje pełnione w organizacjach naukowych, redakcjach czasopism itp.

[w porządku chronologicznym]

- członek Komisji Rewizyjnej Oddziału Łódzkiego PTG (1984–1986) i zarządu Komisji Geografii Przemysłu PTG (od 1993);
- sekretarz Międzynarodowej Stałej Grupy Roboczej Geografii Włókiennictwa (1981–1993);
- sekretarz Interdyscyplinarnego Zespołu Naukowo-Badawczego Romańskich Krajów Europy Zachodniej w Uniwersytecie Łódzkim (1983–1987);
- członek (1986–1990) i kierownik (1988–1990) Zespołu Badań Przestrzennych Emigracji Polskiej w Uniwersytecie Łódzkim;
- sekretarz zespołu redakcyjnego (1986–1990) i redaktor (1990–1993) czasopisma „Problems in Textile Geography”;
- członek francuskich zespołów badawczych CNRS “Travail et travailleurs en France aux XIXe et XXe siècles” (1990–1993), “Innovation, travail, emploi dans les espaces en mutation” (Uniwersytet w Poitiers, 1991), “Centre Lillois d’Etudes et de Recherches Sociologiques et Economiques” (Universite de Sciences et Technologies de Lille, 1995);
- przedstawiciel polskich uczelni – członek Rady Reprezentantów (1990–1994, 1996–2011) i vice-prezydent (1994–1996) „Association of European Schools of Planning”;
- członek (od 1993), przewodniczący Zespołu Problemowego ds. Obszarów Miejskich i Metropolitalnych (2003–2011), członek prezydium (2011–2019) Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju przy Prezydium PAN;
- redaktor czasopisma “European Spatial Research and Policy” (od 1994);
- koordynator ze strony polskiej (UŁ) projektu realizowanego w ramach programu Tempus we współpracy z uczelniami w Paryżu, Berlinie, Madrycie, Lyonie i Bari (1994–1997);
- „visiting profesor” na Uniwersytecie w Poitiers we Francji (1995/96);
- członek Wojewódzkiej Komisji Urbanistyczno-Planistycznej woj. łódzkiego (1996–1998);

- członek Zespołu do Spraw Odpadów Komunalnych przy Prezydencie M. Łodzi (1997–1998);
- członek rad redakcyjnych czasopism „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica” (od 1997), „Prace Komisji Geografii Przemysłu” (od 2000), “Tér és társadalom” – „Space and Society” (Budapeszt, 2010–2019), „Studia Regionalia”, „KPZK PAN” (2011–2019), „Studia KPZK” (2011–2019) oraz „Biuletyn KPZK” (2011–2019);
- redaktor czasopisma „Biuletyn Szadkowski” (od 2001);
- członek rady naukowej Institute for Regional Development Studies w Kanpur, Indie (od 2004);
- wiceprzewodniczący Miejskiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej przy Prezydencie Miasta Łodzi (2007–2012);
- redaktor (2012–2013) i członek zespołu redakcyjnego (od 2014) czasopisma „Biuletyn Uniejowski”;
- członek Komitetu Nauk Geograficznych PAN (2012–2016);
- przewodniczący Rady Naukowej Interdyscyplinarnego Centrum Studiów Miejskich Uniwersytetu Łódzkiego (od 2017).

Promotorstwo prac doktorskich

[w porządku chronologicznym]

- Jarosław Ferenc – *Uwarunkowania i funkcjonowanie systemu transportu miejskiego w przestrzeni Łodzi* (2002);
- Katarzyna Milewska – *Struktura przestrzenna nowego budownictwa mieszkaniowego aglomeracji łódzkiej* (2008);
- Bartosz Bartosiewicz – *Zróżnicowanie przestrzenne infrastruktury komunalnej w gminach miejsko-wiejskich regionu łódzkiego* (2008);
- Mariusz Lamprecht – *Przemysł w przestrzeni małych miast Polski Środkowej – rozmieszczenie i przekształcenia funkcjonalne* (2010);
- Agnieszka Ogrodowczyk – *Nowe budownictwo mieszkaniowe w przestrzeni małych miast Polski Środkowej – lokalizacja i uwarunkowania rozwoju* (2011);

- Iwona Pieleśiak – *Spójność terytorialna Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego w świetle powiązań infrastrukturalnych* (2012);
- Szymon Wiśniewski – *Zróżnicowanie dostępności transportowej miast w województwie łódzkim* (2014);
- Marta Borowska – *Zagospodarowanie terenów zagrożonych powodzią w województwie łódzkim* (2014);
- Marcin Turczyn – *Struktura przestrzenna nowych inwestycji budowlanych w małych miastach województwa łódzkiego* (2016);
- Izabela Durecka – *Parki jako element struktury przestrzennej miast Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego* (2017).

Promotor doktoratu *honoris causa* Uniwersytetu Łódzkiego – prof. Pieter H. Pellenbarg z Uniwersytetu w Groningen, Holandia (2012).

Recenzje

- w przewodach doktorskich – 2
- w przewodach habilitacyjnych – 7
- w postępowaniach o tytuł profesora – 7

Nagrody i wyróżnienia

Nagrody Rektora Uniwersytetu Łódzkiego za osiągnięcia w pracy naukowej, dydaktyczno-wychowawczej i organizacyjnej (ponad 20); Złota Odznaka Uniwersytetu Łódzkiego (1994); Srebrny Krzyż Zasługi (1995); Odznaczenie „Za zasługi dla miasta Łodzi” (2003); Złoty Krzyż Zasługi (2005); Medal Komisji Edukacji Narodowej (2006).

SPIS PUBLIKACJI I OPRACOWAŃ NIEPUBLIKOWANYCH

[podkreślono pozycje książkowe autorstwa lub pod (współ)redakcją T. Marszała; *oznaczono opracowania niepublikowane]

1974

- *Marszał T., *Kryzys walutowy świata kapitalistycznego. Przyczyny i skutki*, praca magisterska (promotor: doc. Z. Szczakowski), Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny UŁ, mpis opracowany, Łódź 1974, 97 s.

1976

- Marszał T., recenzja: *G. Manners, The office in metropolis. An opportunity for shaping metropolitan America*, "Economic Geography" 1974, no. 2, „Czasopismo Geograficzne” 1976, z. 2, s. 205–206.
- *Marszał T., *Zmiany w strukturze przestrzennej przemysłu włókienniczego na Węgrzech*, ekspertyza wykonana na zlecenie Ministerstwa Przemysłu Lekkiego, Instytut Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni UŁ, mpis opracowany, Łódź 1976, 248 s.

1977

- Marszał T., *Przemysł włókien chemicznych w Stanach Zjednoczonych*, „Czasopismo Geograficzne” 1977, z. 1, s. 61–65.

1978

- Marszał T., *Włókna chemiczne w przemyśle włókienniczym Stanów Zjednoczonych A.P.*, „Technik Włókienniczy” 1978, no. 1, s. 8–10.

1980

- Marszał T., *Zmiany w rozmieszczeniu produkcji i konsumpcji bawełny na świecie*, „Geografia w Szkole” 1980, no. 3, s. 143–146.

1981

- Marszał T., *Tendencies of spatial development of textile industry in the world*, [in:] *Textile industry in the contemporary international division of labour and its importance to accelerated economic growth*, mat. konf., Wydawnictwo UŁ, Łódź 1981, s. 9–10.
- Marszał T., Matczak A., *Sieć ulic Sieradza w świetle badań wielkości i struktury ruchu pojazdów*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Geographica” 1981, no 1, s. 51–68.
- Marszał T., recenzja: Prevot V., *Geographie des textiles. Etude d'un espace economique*, Paris 1979, „Przegląd Geograficzny” 1981, z. 4, s. 852–853.

1982

- *Marszał T., *Zmiany w strukturze przestrzennej włókiennictwa na świecie w latach sześćdziesiątych–siedemdziesiątych*, rozprawa doktorska (promotor: prof. L. Straszewicz), Uniwersytet Łódzki, mpis oprawiony, Łódź 1982, 277 s. + aneks 98 s.

1983

- Marszał T., *Budapeszt jako ośrodek włókienniczy*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Geographica” 1983, no. 2, s. 149–165.
- Marszał T., *I sesja plenarna Stałej Grupy Roboczej Geografii Włókiennictwa*, „Czasopismo Geograficzne” 1983, z. 2, s. 275–277.

1984

- Marszał T., *II sesja plenarna Międzynarodowej Stałej Grupy Roboczej Geografii Włókiennictwa*, „Czasopismo Geograficzne” 1984, z. 4, s. 558–559.
- Marszał T., *La structure de la main d'oeuvre comme facteur de changement dans l'industrie textile de l'après-guerre: l'exemple polonais*, „Hommes et Terres du Nord” 1984, no. 2, s. 109–114.
- Marszał T., *Nowe inwestycje w algierskim przemyśle włókienniczym*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Geographica” 1984, no. 3, s. 138–141.
- Marszał T., *Podstawowe kierunki zmian w rozmieszczeniu przemysłu włókienniczego na świecie*, „Geografia w Szkole” 1984, no. 4, s. 208–212.

1985

- Marszał T., *Changes in Spatial Relations between Fibres Production and Textile Industry in the World*, „Treballs de la Societat Catalana de Geografia” 1985, no. 3, s. 27–40.
- Marszał T., *Rozmieszczenie i struktura społeczno-demograficzna ludności pochodzenia polskiego w regionie St. Etienne*, [w:] L. Straszewicz, T. Marszał, B. Pasikowska (red.), *Problemy rozmieszczenia ludności pochodzenia polskiego we Francji*, materiały konf., Wydawnictwo UŁ, Łódź 1985, s. 69–89.
- Marszał T., *Tendencies of Spatial Development of Textile Industry in the World*, [w:] L. Straszewicz, T. Marszał (red.), *Włókiennictwo we współczesnym międzynarodowym podziale pracy i jego rola w przyspieszonym rozwoju gospodarczym. Dziedzictwo przeszłości*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Geographica” 1985, no 6, s. 33–50.
- Marszał T., *Zmiany w strukturze przestrzennej włókiennictwa na świecie w latach sześćdziesiątych–siedemdziesiątych*, [w:] *Streszczenia prac habilitacyjnych i doktorskich 1982*, Warszawa 1985, s. 52–55.
- *Marszał T., Straszewicz L. i in., *Rola mniejszości polskiej w organizacji przestrzeni regionu Rhone-Alpes*, oprac. wykonane w ramach problemu międzyresortowego III/10 na zlecenie Instytutu Badań Polonijnych UJ, mpis opracowany, Instytut Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni UŁ, Łódź 1985, 260 s.
- Straszewicz L., Marszał T. (red.), *Włókiennictwo we współczesnym międzynarodowym podziale pracy i jego rola w przyspieszonym rozwoju gospodarczym. Dziedzictwo przeszłości*, „Acta Universitatis Lodzensis, Folia Geographica” 1985, no 6, 164 s.
- Straszewicz L., Marszał T., Pasikowska B. (red.), *Problemy rozmieszczenia ludności pochodzenia polskiego we Francji. Les. Problèmes de la répartition géographique de la population d'origine polonaise en France*, mat. konf., Wydawnictwo UŁ, Łódź 1985, 171 s.

1986

- Marszał T., *Beaulieu – osada górnicza i skupisko Polonii*, „Przegląd Polonijny” 1986, no. 4, s. 5–26.

- Marszał T., *III sesja plenarna Międzynarodowej Stalej Grupy Roboczej Geografii Włókiennictwa – Barcelona, 3–7 czerwiec 1985*, „Przegląd Geograficzny” 1986, z. 3, s. 585–587.
- Marszał T., recenzja: *M. Battiau, Le textile. Vers une nouvelle donne mondiale?, C.D.U. et SEDES reunis, 1985*, „Przegląd Geograficzny” 1986, t. LVIII, z. 4, s. 844–846.
- Marszał T., *Problematyka geografii przemysłu w „Revue de Geographie de Lyon”*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Geographica” 1986, no. 7, s. 249–254.
- Marszał T., *Przestrzenne aspekty rozwoju przemysłu włókienniczego na świecie do połowy XX w.*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica” 1986, no. 24, s. 109–120.
- Marszał T., *Przyczyny zmian w rozmieszczeniu przemysłu włókienniczego na świecie*, „Przegląd Geograficzny” 1986, z. 3, s. 479–492.
- Marszał T., *Zmienność czynników lokalizacji przemysłu włókienniczego na świecie*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Geographica” 1986, no. 7, s. 87–102.
- *Marszał T., Suliborski A., *Le role de l’emigration dans le developpement demographique de la ville sur l’exemple de la population d’origine polonaise dans l’agglomeration de Saint-Etienne*, [w:] *Abstract of Papers. Regional Conference on Mediterranean Countries of the IGU*, mat. konf., Barcelona 1986, s. 70.

1987

- Marszał T., *Bibliography of Textile Geography*, „Problems in Textile Geography” 1987, no. 1, s. 155–178.
- Marszał T., *Economic Structure and Growth: The Example of Textile Industry after World War II*, „Problems in Textile Geography” 1987, no. 1, s. 85–97.
- Marszał T., recenzja: *Ph. Scranton, Proprietary Capitalism. The Textile Manufacture at Philadelphia, 1800–1885, Cambridge 1983*, „Przegląd Geograficzny” 1987, z. 3, s. 426–428.
- Marszał T., recenzja: *Ph. Scranton, Proprietary Capitalism. The Textile Manufacture at Philadelphia, 1800–1885, Cambridge 1983*, „Problems in Textile Geography” 1987, no. 1, s. 146–149 (w jęz. ang.).

- Marszał T., *Prace Międzynarodowej Stałej Grupy Roboczej Geografii Włókiennictwa*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Geographica” 1987, no. 8, s. 212–214.
- Marszał T., *Problemy rozmieszczenia ludności pochodzenia polskiego we Francji – sprawozdanie z konferencji naukowej*, „Przegląd Polonijny” 1987, no. 1, s. 79–85.
- *Marszał T., *Rola przemysłu w kształtowaniu struktury społeczno-gospodarczej ośrodka lokalnego na przykładzie Bełchatowa*, oprac. wykonane w ramach Centralnego Problemu Badań Podstawowych 09.8/7, mpis, Instytut Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni UŁ, Łódź 1987, 27 s. + 5 ryc.
- Marszał T., *The work of the International Standing Working Group of Textile Geography (1981–1986)*, „Problems in Textile Geography” 1987, no. 1, s. 131–138.
- Marszał T., *Zróżnicowanie przestrzenne konsumpcji wyrobów włókienniczych na świecie*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Geographica” 1987, no. 8, s. 57–73.
- Marszał T., *IV sesja plenarna Międzynarodowej Stałej Grupy Roboczej Geografii Włókiennictwa. Praga–Liblice, 12–17 kwiecień 1987*, „Przegląd Geograficzny” 1987, z. 4, s. 661–663.

1988

- Marszał T., *Bibliography of Textile Geography*, „Problems in Textile Geography” 1988, no. 2, s. 183–189.
- Marszał T., recenzja: *Enquete sur la consommation mondiale de fibres d'habillement 1985*, „Problems in Textile Geography” 1988, no. 2, s. 181–182 (w jęz. ang.).
- Marszał T., *The Role of Distance between Textile Manufacturing and Consumption: Advantages of Juxtaposition*, „Problems in Textile Geography” 1988, no. 2, s. 5–24.
- Marszał T., *Zmiany w strukturze przetwórstwa surowców włókienniczych na świecie*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Geographica” 1988, no. 9, s. 83–92.
- Marszał T., *IVth plenary session of the International Standing Working Group of Textile Geography. Prague–Liblice, 12–17 April, 1987*, „Problems in Textile Geography” 1988, no. 2, s. 163–167.

- Marszał T., Pączka S., *Processes of restructuring and modernization of industry as the research problem in economic geography*, [w:] *Restructuring of the industry in towns*, mat. konf., Wydawnictwo UŁ, Łódź 1988, s. 9–16.

1989

- Marszał T., *Bibliography of Textile Geography*, „Problems in Textile Geography” 1989, no. 3, s. 136–144.
- Marszał T., recenzja: I. Hardill, *The Regional Implications of Restructuring in the Wool Textile Industry*, Aldershot 1987, „Problems in Textile Geography” 1989, no. 3, s. 127–131 (w jęz. ang.).
- Marszał T., *Ludwik Straszewicz (1916–1987)*, „Problems in Textile Geography” 1989, no. 3, s. 111–121.
- Marszał T., *Rozmieszczenie i struktura społeczno-demograficzna ludności pochodzenia polskiego w Roche la Molliere*, „Przegląd Polonijny” 1989, no. 3, s. 89–104.
- Marszał T., *Veranderingen in de industriële agglomeratie Lodz na de tweede wereldoorlog*, „Tijdschrift voor Geschiedenis van Techniek en Industriële Cultuur” 1989, no. 27–28, s. 37–44.
- Marszał T., Pączka S., *Restructuring of industry in the Lodz Industrial Region*, [w:] *Restructuring of Industry in Industrial Regions*, mat. konf., Wydawnictwo UŁ, Łódź 1989, s. 8–18.

1990

- Marszał T., *V sesja plenarna Międzynarodowej Stalej Grupy Roboczej Geografii Włókiennictwa. Turyn 28 maj – 2 czerwiec 1989*, „Przegląd Geograficzny” 1990, z. 3–4, s. 480–482.
- Marszał T., *Konsumpcja jako czynnik kształtujący strukturę przestrzenną przemysłu włókienniczo-odzieżowego*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 1990, 237 s.
- Marszał T., recenzja: S. Montagne-Villette, *L'industrie du prêt-à-porter en France, Paris 1987*, „Problems in Textile Geography” 1990, no. 4, s. 151–152 (w jęz. ang.).
- *Marszał T., Straszewicz L. i in., *Atlas Polonii francuskiej*, oprac. wykonane w ramach Centralnego Problemu Badań Podstawowych 11.9, Instytut Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni UŁ, Łódź 1990 (przedmowa + 37 plansz atlasu z komentarzem, w tym: T. Marszał autorstwo 8 i współautorstwo 1 planszy).

1991

- Marszał T., *Conditions de developpment et caracteristique de l'usine de tapis „Dywilan” a Lodz*, [w:] J.C. Rabier (ed.), *La monographie industrielle textile*, „Editions de l'Espace European”, Paris 1991, s. 147–159.
- Marszał T., *Editorial Foreword*, „European Spatial Research and Policy” 1994, vol. 1, no. 1, s. 5–6.
- Marszał T., *Les conditions du developpement du travail illegal en Pologne*, [w:] S. Montagne-Villette (ed.), *Espaces et travail clandestin*, Masson, Paris 1991, s. 33–38.
- Marszał T., *Some remarks on firms with foreign capital in Poland: The case of the Lodz Industrial Agglomeration*, [w:] T. Marszał, J. Stejskał (eds), *The impact of transition to a market economy in countries of Central-Eastern Europe upon the spatial structure of international economic relations in the manufacturing sector*, mat. konf., Wydawnictwo UŁ, Łódź 1991, s. 24–31.
- *Marszał T., *Szanse i możliwości rozwoju łódzkiego przemysłu włókienniczo-odzieżowego na tle tendencji rozwojowych we włókiennictwie światowym*, raport przygotowany na zlecenie Polskiego Banku Rozwoju, mpis oprawiony, Łódź 1991, 57 s.
- Marszał T., recenzja: S. Montagne-Villette, *Le Sentier – un espace ambigu*, Paris 1990, „Problems in Textile Geography” 1991, no. 5 – „Przegląd Geograficzny” 1991, t. LXIII, z. 3–4, s. 415–417.
- Marszał T., recenzja: S. Montagne-Villette, *Le Sentier – un espace ambigu*, Paris 1990, „Problems in Textile Geography” 1991, no. 5, s. 163–166 (w jęz. ang.).
- Marszał T., *The Influence of Prices on the Role of Textiles in Consumption*, „Problems in Textile Geography” 1991, no. 5, s. 117–125.
- Marszał T., Stejskał J. (eds), *The impact of transition to a market economy in countries of Central-Eastern Europe upon the spatial structure of international economic relations in the manufacturing sector*, mat. konf., Wydawnictwo UŁ, Łódź 1991, 60 s.
- Marszał T., recenzja: P. Knox, J. Agnew, *The geography of the world economy*, London 1989, „Przegląd Geograficzny” 1991, z. 1–2, s. 177–179.

1992

- Marszał T., *Association with the EEC – new perspectives and consequences for the Polish economy*, [w:] *Processes and consequences of the changes in production-service sector in the countries of Central-Eastern Europe in the beginning of the nineties of the 20th century*, mat. konf., Wydawnictwo UŁ, Łódź 1992, s. 132–139.
- Marszał T., *Planning and Environment in Transforming Europe*, AESOP News spring 1992, s. 4–5.
- *Marszał T., Nalewajko J., *International aspects of environment protection in Poland*, [w:] *Abstracts. VI AESOP Congress “Planning in a time of change”*, mat. konf., Royal Institute of Technology, Stockholm 1992, s. 101.

1993

- *Hardill I., Marszał T., Green A.E., Owen W., *Work and employment in changing areas: A comparison of Nottingham and Lodz*, [w:] *Planning and Environment in Transforming Europe. Abstracts*, mat. konf., University of Lodz, Łódź 1993, s. 77.
- Koter M., Liszewski S., Marszał T., Pączka S., *Man, Environment and Planning in the Development of Lodz Urban Region*, [w:] T. Marszał, W. Michalski (eds), *Planning and Environment in the Lodz Region*, „Kronika Miasta Łodzi” 1993, z. 1, s. 9–34.
- Marszał T., recenzja: K.G. Dickerson, *Textiles and Apparel in the International Economy*, New York 1991, „Problems in Textile Geography” 1993, no. 7, s. 91–94 (w jęz. ang.).
- Marszał T., *Lodz VII AESOP Congress. Raport of Organisation*, „AESOP News spring” 1993, s. 4–5.
- Marszał T., *Łódź is the centre of the whirling Europe* – (wywiad), *What’s on in Łódź*, Interfashion ’93, s. 40.
- Marszał T., *Planowanie a środowisko*, „Kronika UŁ” 1993, nr 6, s. 21–23.
- Marszał T., *Some Remarks on the Polish Textile and Clothing Industries – Prospects and Policy Recommendations*, „Problems in Textile Geography” 1993, no. 7, s. 33–50.
- Marszał T., *VII AESOP Congress, Lodz*, „AESOP News”, autumn 1993, s. 12–13.

- Marszał T., *VII Kongres Association of European Schools of Planning*. Łódź, 14–17 lipiec 1993, „Przegląd Geograficzny” 1993, z. 3–4, s. 482–485.
- Marszał T., Michalski W. (eds), *Planning and Environment in the Łódź Region*, „Kronika Miasta Łodzi” 1993, z. 1, 97 s.
- Marszał T., Stryjakiewicz T., *Konferencja Komisji Organizacji Przestrzeni Przemysłowej MUG „Zmieniające się przedsiębiorstwo przemysłowe i jego otoczenie”, Tokio 26–30 lipiec 1993, „Przegląd Geograficzny” 1993, z. 3–4, s. 478–480.*

1994

- Marszał T., recenzja: *Jo Little, Gender, Planning and the Policy Process, Bristol 1994*, „European Spatial Research and Policy” 1994, no. 2, s. 107–109 (w jęz. ang.).
- Marszał T., *Let’s discuss our future*, „AESOP News”, Spring 1994, s. 31.
- Marszał T., *Międzynarodowa konferencja „Badania regionalne w krajach rozwijających się”, Pekin, 11–14 październik 1993, „Przegląd Geograficzny” 1994, z. 1–2, s. 238–240.*
- *Marszał T., *Some remarks on environmental problems in the spatial development of the Łódź city*, [w:] *International Symposium on Urban Planning and Environment, Abstract*, mat. konf., University of Washington, Seattle 1994, b.n.
- Marszał T., *VII Kongres Stowarzyszenia Europejskich Szkół Planowania*, „Kronika Miasta Łodzi” 1994, z. 1, s. 201–206.
- *Marszał T., Michalski W., *Strategy of regional policy in the central part of Poland*, [w:] *Planning for a border Europe. Abstracts*, mat. konf., Yildiz Technical University, Istanbul 1994, s. 36.

1995

- Domański R., Marszał T. (eds), *Planning and socio-economic development*, Łódź University Press, Łódź 1995, 206 s.
- Markowski T., Marszał T. (eds), *Redevelopment and regeneration of urban areas. International experiences*, Łódź University Press, Łódź 1995, 142 s.
- *Marszał T., *Development of small peripheral towns in transforming Polish economy; The example of Szadek*, [w:] *The Regeneration of Peripheral Regions. Abstracts*, mat. konf., Strathclyde University, Glasgow 1995, s. 113.

- Marszał T., *Les transformations de la structure industrielle de Łódź apres la deuxieme guerre mondiale*, „Revue du Nord” 1995, no. 6, Hors serie collection histoire, s. 153–162.
- Marszał T. (ed.), *Planning and Environmental Policy*, Łódź University Press, Łódź 1995, 121 s.
- Marszał T., *Szadek. Monografia miasta*, Urząd Miasta i Gminy Szadek, Szadek 1995, 131 s.
- Marszał T., *Zakład Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej. Zarys informacyjny*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Geographica” 1995, no. 20, s. 73–75.
- Marszał T., Nalewajko J., *Environmental Protection in Poland and its International Context*, [w:] T. Marszał (ed.), *Planning and Environmental Policy*, Łódź University Press, Łódź 1995, s. 25–37.
- Marszał T., Zipser T. (eds), *Planning Education*, Łódź University Press, Łódź 1995, 72 s.

1996

- Markowski T., Marszał T., *Problemy planowania przestrzennego w świetle doświadczeń europejskich*, [w:] T. Marszał (red.), *Gospodarka przestrzenna i zarządzanie miastem. Z perspektywy doświadczeń krajów Unii Europejskiej*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 1996, s. 9–22.
- Marszał T., *Directory of Planning Schools*, AESOP, Leuven–Łódź 1996, 252 s.
- Marszał T., *Edukacja dla gospodarki przestrzennej*, „Kronika UŁ” 1996, nr 3, s. 9–10.
- Marszał T. (red.), *Gospodarka przestrzenna i zarządzanie miastem. Z perspektywy doświadczeń krajów Unii Europejskiej*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 1996, 204 s.
- Marszał T., *Kształcenie dla gospodarki przestrzennej na przykładzie Uniwersytetu Łódzkiego*, [w:] A. Hopfer (red.), *Kształcenie kadr dla gospodarki przestrzennej*, „Biuletyn KPZK PAN” 1996, z. 172, s. 47–54.
- *Marszał T., *Local economic development in small and medium sized towns of Poland*, [w:] *Local Planning in a Global Development. Conference Abstracts*, mat. konf., Ryerson Polytechnic University, Toronto 1996, b.n.

- Marszał T., recenzja: *M. Battiau, Le textile. Vers une nouvelle donne mondiale, Paris 1985*, „Przegląd Geograficzny” 1986, z. 4, s. 844–846.
- Marszał T. (red.), *Problemy zagospodarowania przestrzeni miast. Wybrane zagadnienia z zakresu gospodarki lokalnej w świetle doświadczeń krajów Unii Europejskiej*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 1996, 113 s.
- Marszał T., *Tendencies in the Development of Research and Education in the Field of Spatial Planning in Central and Eastern Europe*, „AESOP News”, Summer 1996, s. 16.
- Marszał T., recenzja: *T. Blackman, „Urban Policy in Practice”, Routledge, London and New York 1995*, „European Spatial Research and Policy” 1996, vol. 3, no. 1, s. 110–112 (w jęz. ang.).
- Marszał T. (ed.), *Urban space management. The case of Łódź*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 1996, 67 s.
- *Marszał T., *Wstępne uwagi do stadium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Warszawy*, opracowanie przygotowane na potrzeby konkursu na studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania Warszawy, mpis, Łódź 1996.

1997

- Marszał T. (red.), *Geografia społeczno-ekonomiczna w Uniwersytecie Łódzkim. Informator*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 1997, 153 s.
- Marszał T., *Integration Processes and Foreign Investments in Central Europe: A Regional Perspective*, [w:] M. Chatterji (ed.), *Regional Science: Perspectives for the future*, Macmillan and St Martin's Press, New York 1997, s. 272–288.
- Marszał T., recenzja: *J.-C. Driant, Les marches locaux du logement. Savoir et comprendre pour agir*, „European Spatial Research and Policy” 1997, vol. 4, no. 2, s. 107–108 (w jęz. ang.).
- *Marszał T., *New developments in housing in Poland (in the context of economic transformations)*, [w:] *Regional and urban development conference. Analysis – Policy – Practice. Program and Abstracts*, mat. konf., Victoria University of Wellington, Wellington 1997, s. 84.
- Marszał T., *Zakład Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej*, [w:] T. Marszał (red.), *Geografia społeczno-ekonomiczna w Uniwersytecie Łódzkim. Informator*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 1997, s. 25–29.

- *Zarzycki R. i in. (Marszał T. – współautor), *Odpady – nasz problem, nasze pieniądze. Raport*, Zespół ds. Odpadów Komunalnych przy Prezydencie m. Łodzi, mpis, Łódź, lipiec 1997, 32 s.

1998

- Juraś J., Marszał T., *Housing market and policy in Poland*, [w:] R. Domański (ed.), *Emerging spatial and regional structures of an economy in transition*, „Studia Regionalia KPZK PAN” 1998, vol. 8, s. 211–231.
- Kulesza M., Marszał T., *Małe miasta obszaru Polski Środkowej w okresie transformacji ustrojowej*, [w:] T. Markowski, T. Marszał (red.), *Gospodarka przestrzenna miast polskich w okresie transformacji*, „Biuletyn KPZK PAN” 1998, z. 182, Warszawa, s. 197–215.
- Markowski T., Marszał T. (red.), *Gospodarka przestrzenna miast polskich w okresie transformacji*, „Biuletyn KPZK PAN” 1998, z. 182, 269 s.
- Markowski T., Marszał T., *Konkurencyjność regionów jako element polityki przestrzennej*, [w:] T. Marszał, M. Opałło (red.), *Współczesne problemy rozwoju regionalnego*, „Biuletyn KPZK PAN” 1998, z. 180, s. 133–147.
- Marszał T., Juraś J., *The housing sector in Poland – new developments in the period of transition to a market economy*, [w:] A. Holt-Jensen, N. Morrison (eds), *Social housing: International comparision of planning for the weakest social groups*, „Geografi i Bergen” 1998, nr 3, s. 127–142.
- Marszał T., Niżnik A.M., *Dorobek i kierunki rozwoju geografii przemysłu w łódzkim ośrodku geograficznym*, [w:] S. Misztal, Z. Ziolo (red.), *Dorobek polskiej geografii przemysłu*, Wydawnictwo Krakowskiego Oddziału PAN, Warszawa–Kraków 1998, s. 121–146.
- Marszał T., Opałło M. (red.), *Współczesne problemy rozwoju regionalnego*, „Biuletyn KPZK PAN” 1998, z. 180, 220 s.
- Marszał T., *Les problemes de protection de l’environnement dans le developpement spatial de Łódź*, „Norois” (revue géographique de l’ouest et des pays de l’Atlantique Nord) Juillet–Septembre 1998, t. 45, no. 179, s. 385–406.

- Marszał T., *Trends in the development of small towns in Poland. Experiences and prospects*, „Regional Symbiosis” 1998, vol. 6, Institute for Regional Development Studies, Kanpur–India, s. 61–72.

1999

- Markowski T., Marszał T., *Recovering economy of a region in transition – the case of Łódź Industrial Agglomeration (Poland)*, „European Spatial Research and Policy” 1999, vol. 6, no. 1, s. 31–52.
- Marszał T. (red.), *Budownictwo mieszkaniowe w latach dziewięćdziesiątych – zróżnicowanie przestrzenne i kierunki rozwoju*, „Biuletyn KPZK PAN” 1999, z. 190, 185 s.
- Marszał T., *Der Wohnungsmarkt in Polen – Probleme und politische Empfehlungen*, [w:] Ch. Diller, U. Schäfer, L. Wittner, T. Pakarinen, V. Kasjanov (eds), *Wider die Globalisierungsangst!*, VWF, Berlin 1999, s. 47–64.
- Marszał T., *Dorobek badawczy łódzkiego ośrodka geograficznego w zakresie problematyki społeczno-ekonomicznej (z wyłączeniem regionu łódzkiego)*, [w:] A. Matczak (red.), *Działalność naukowo-badawcza Instytutu Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni Uniwersytetu Łódzkiego do 1999 roku*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 1999, s. 47–56.
- Marszał T., *Struktura przestrzenna wielorodzinnego budownictwa mieszkaniowego w Łodzi w latach 90.*, [w:] T. Marszał (red.), *Budownictwo mieszkaniowe w latach 90. – zróżnicowanie przestrzenne i kierunki rozwoju*, „Biuletyn KPZK PAN” 1999, z. 190, s. 69–90.
- Marszał T., *Zróżnicowanie i kierunki rozwoju budownictwa mieszkaniowego w Polsce*, [w:] T. Marszał (red.), *Budownictwo mieszkaniowe w latach 90. – zróżnicowanie przestrzenne i kierunki rozwoju*, „Biuletyn KPZK PAN” 1999, z. 190, s. 7–28.

2000

- Marszał T., *Environmental problems in the spatial development of the city of Łódź*, [w:] D. Miller, G. de Roo (eds), *Resolving Urban Environmental and Spatial Conflicts*, GeoPress, Groningen 2000, s. 63–76.

- Marszał T., *Local economy and urban development – an introduction*, [w:] T. Marszał (red.), *Local economy and urban development in Poland*, Łódź 2000, s. 5–8.
- Marszał T. (ed.), *Local economy and urban development in Poland*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2000, 113 s.
- Marszał T., *Social and co-operative housing in Łódź – developments in the period of transition*, [w:] T. Marszał (red.), *Local economy and urban development in Poland*, Łódź 2000, s. 9–17.

2001

- Dzieciuchowicz J., Marszał T., *Social structure of the Polish population in La Ricamarie in 1975*, [w:] T. Marszał (red.), *Atlas of Polish Emigration in France* (plansza atlasu z komentarzem tekstowym), Łódź 2001, s. 56–57.
- Marszał T. (ed.), *Atlas of Polish Emigration in France*, Łódź 2001, 73 s.
- Marszał T., *Challenges in spatial planning – present European perspective*, „Regional Symbiosis” 2001, vol. 9, s. 55–62.
- Marszał T., *Environmental and Spatial Aspects of Urban Development in the Łódź Agglomeration*, [w:] R.B. Singh (ed.), *Urban Sustainability in the Context of Global Change*, Oxford and IBH Publishing Co. Pvt. Ltd, New Delhi 2001, s. 119–133.
- Marszał T., *Mieszkańcy Szadku o swoim mieście – wybór wypowiedzi*, [w:] T. Marszał (red.), *Zagospodarowanie Szadku*, „Biuletyn Szadkowski” 2001, t. 1, s. 37–44.
- Marszał T., *Polska geografia przemysłu i budownictwa w XX w. – sylwetki*, Łódź–Warszawa–Kraków 2001, 164 s.
- Marszał T., *Social and demographic structure of the Polish population in Burgundy, 1921–1975*, [w:] T. Marszał (red.), *Atlas of Polish Emigration in France* (plansza atlasu z komentarzem tekstowym), Łódź 2001, s. 50–51.
- Marszał T., *Spatial distribution and demographic structure of the Polish population in La Ricamarie in 1975*, [w:] T. Marszał (red.), *Atlas of Polish Emigration in France* (plansza atlasu z komentarzem tekstowym), Łódź 2001, s. 54–55.
- Marszał T., *Spatial distribution and demographic structure of the Polish population in the mining settlement of Beaulieu, 1921–1975*, [w:] T. Marszał (red.), *Atlas of Polish Emigration in*

- France* (plansza atlasu z komentarzem tekstowym), Łódź 2001, s. 62–63.
- Marszał T., *Spatial distribution and socio-demographic structure of the Polish population in Pas-de-Calais department, 1921–1936*, [w:] T. Marszał (red.), *Atlas of Polish Emigration in France* (plansza atlasu z komentarzem tekstowym), Łódź 2001, s. 40–41.
 - Marszał T., *Spatial distribution and socio-demographic structure of the Polish population in Roche la Moliere in 1975*, [w:] T. Marszał (red.), *Atlas of Polish Emigration in France* (plansza atlasu z komentarzem tekstowym), Łódź 2001, s. 60–61.
 - Marszał T., *Spatial distribution of the Polish population in Burgundy in 1975*, [w:] T. Marszał (red.), *Atlas of Polish Emigration in France* (plansza atlasu z komentarzem tekstowym), Łódź 2001, s. 48–49.
 - Marszał T., *Spatial distribution of the Polish population in Roche la Moliere, 1921–1936*, [w:] T. Marszał (red.), *Atlas of Polish Emigration in France* (plansza atlasu z komentarzem tekstowym), Łódź 2001, s. 58–59.
 - Marszał T., *Spatial distribution of the population in the region of St. Etienne in 1936*, [w:] T. Marszał (red.), *Atlas of Polish Emigration in France* (plansza atlasu z komentarzem tekstowym), Łódź 2001, s. 52–53.
 - Marszał T., *Types of buildings and housing conditions in the mining settlement of Beaulieu in 1975*, [w:] T. Marszał (red.), *Atlas of Polish Emigration in France* (plansza atlasu z komentarzem tekstowym), Łódź 2001, s. 64–65.
 - Marszał T. (red.), *Zagospodarowanie Szadku*, „Biuletyn Szadkowski” 2001, t. 1, 147 s.
 - Marszał T., *Zagospodarowanie Szadku w opinii mieszkańców*, [w:] T. Marszał (red.), *Zagospodarowanie Szadku*, „Biuletyn Szadkowski” 2001, t. 1, s. 11–29.
 - Marszał T., *Zagospodarowanie Szadku w opinii radnych*, [w:] T. Marszał (red.), *Zagospodarowanie Szadku*, „Biuletyn Szadkowski” 2001, t. 1, s. 31–35.
 - Marszał T., Mirowska-Walas D., *Uwagi dotyczące wymogów kwalifikacyjnych planisty przestrzennego*, „Wrocław 2000 Plus. Studia nad strategią miasta” 2001, z. 1 (37), s. 18–26.

2002

- Markowski T., Marszał T. (eds), *Multipolar patterns of urban development – Polish perspective*, „Biuletyn KPZK PAN” 2002, z. 201, 177 s.
- Markowski T., Marszał T. (eds), *Polycentric metropolitan regions – new concepts and experiences*, „Studia Regionalia KPZK PAN” 2002, vol. 11, 193 s.
- Marszał T., *Contemporary urban regions – general perspective and conclusion*, [w:] T. Markowski, T. Marszał (eds), *Polycentric metropolitan regions – new concepts and experiences*, „Studia Regionalia KPZK PAN” 2002, vol. 11, s. 187–191.
- Marszał T., *Rozmieszczenie i typy wysokotowarowych gospodarstw rolnych w gminie Szadek*, „Biuletyn Szadkowski” 2002, t. 2, s. 91–104.
- Marszał T., May J., *Adaptation Processes in Polish Industry in Conditions of the Market Economy, as Exemplified by the City of Łódź*, [w:] R. Domański (ed.), *Cities and Regions in an enlarging European Union*, „Studia Regionalia KPZK PAN” 2002, vol. 10, s. 321–340.
- Marszał T., Milewska K., Molenda J., Nowak A., Turczyn M., *Granice Szadku – ocena i propozycje zmian*, „Biuletyn Szadkowski” 2002, t. 2, s. 73–90.

2003

- Marszał K., Marszał T., *Local government entrepreneurship in Poland – spatial differentiation of bond issues*, [w:] T. Marszał (ed.), *Spatial aspects of entrepreneurship*, „Studia Regionalia KPZK PAN” 2003, vol. 13, s. 111–124.
- Marszał T. (red.), *Budownictwo w przestrzeni lokalnej*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2003, 122 s.
- Marszał T. (red.), *Przemysł w przestrzeni lokalnej*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2003, 106 s.
- Marszał T., *Some remarks on entrepreneurship in Poland. Experiences of small and medium enterprises in the last decade*, [w:] T. Marszał (ed.), *Spatial aspects of entrepreneurship*, „Studia Regionalia KPZK PAN” 2003, vol. 13, s. 37–50.
- Marszał T. (ed.), *Spatial aspects of entrepreneurship*, „Studia Regionalia KPZK PAN” 2003, vol. 13, 173 s.

- Marszał T. (red.), *Zagospodarowanie przestrzeni miejskiej Łodzi*, „Biuletyn KPZK PAN” 2003, z. 203, 197 s.
- Marszał T., *Zróżnicowanie struktury produkcji rolnej w gminie szadkowskiej (w świetle wyników spisu z 2002 r.)*, „Biuletyn Szadkowski” 2003, t. 3, s. 83–96.
- Marszał T., Milewska K., *Current trends in Poland’s housing policy*, [w:] E. Weaver (eds.), *Recent urban and regional developments in Poland and the Netherlands*, „Nederlandese Geografische Studies” 2003, no. 319, s. 67–78.

2004

- Gök T., Marszał T. (eds), *Urban and regional development – concepts and experiences*, „Studia Regionalia KPZK PAN” 2004, vol. 14, 180 s.
- Heffner K., Marszał T. (red.), *Środowiskowe uwarunkowania rozwoju regionalnego*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2004, 168 s.
- Lamprecht M., Marszał T., *Small towns in Central Poland and their role in regional development*, [w:] T. Gök, T. Marszał (eds), *Urban and regional development – concepts and experiences*, „Studia Regionalia KPZK PAN” 2004, s. 137–152.
- *Marszał T., *Funkcje łódzkiego obszaru metropolitalnego*, ekspertyza przygotowana dla Urzędu Miasta Łodzi, mpis, Łódź 2004, 44 s.
- Marszał T., *Gmina Szadek – zarys geograficzny*, [w:] T. Marszał (red.), *Leksykon sołectw w gminie Szadek*, Łódź–Szadek 2004, s. 5–20.
- Marszał T. (red.), *Leksykon sołectw w gminie Szadek*, Łódź–Szadek 2004, 132 s.
- Marszał T., *Ludność miasta i gminy Szadek w świetle wyników Narodowego Spisu Powszechnego 2002*, „Biuletyn Szadkowski” 2004, t. 4, s. 83–92.
- Marszał T., *Policy recommendations and implementation of local agenda 21 – the example of Lodz (Poland)*, [w:] E. Feitelson, *Advancing sustainability at the sub-national level. The potential and limitations of planning*, Ashgate, Jerusalem 2004, s. 115–126.
- Marszał T., *Some remarks on metropolitan development – the case of the city of Lodz*, [w:] T. Gök, T. Marszał (eds), *Urban and*

regional development – concepts and experiences, „Studia Regionalia KPZK PAN” 2004, s. 129–136.

- Marszał T., *Sikucin*, [w:] T. Marszał (red.), *Leksykon sołectw w gminie Szadek*, Łódź–Szadek 2004, s. 101–104.
- Marszał T., *Szadkowie–Ogrodzim*, [w:] T. Marszał (red.), *Leksykon sołectw w gminie Szadek*, Łódź–Szadek 2004, s. 105–110.

2005

- Heffner K., Marszał T. (red.), *Problemy rozwoju małych miast w wymiarze lokalnym i regionalnym*, „Biuletyn KPZK PAN” 2005, z. 220, 334 s.
- Makiela Z., Marszał T. (red.), *Infrastruktura techniczno-ekonomiczna w obszarach metropolitalnych*, „Biuletyn KPZK PAN”, 2005, z. 222, 232 s.
- Markowski T., Marszał T., *Funkcje i zarządzanie obszarami metropolitalnymi*, „Samorząd Terytorialny” 2005, nr 7–8, s. 7–16.
- Markowski T., Marszał T., *Funkcje i zarządzanie obszarami metropolitalnymi*, „Urbanista” 2005, nr 3, s. 33–36.
- Marszał T., *Funkcje obszaru metropolitalnego Łodzi*, [w:] K. Bald, T. Markowski (red.), *Obszar metropolitalny Łodzi – wyzwania i problemy*, „Biuletyn KPZK PAN” 2005, z. 215, s. 48–72.
- Marszał T. (red.), *Gospodarka w przestrzeni polskich miast*, „Biuletyn KPZK PAN” 2005, z. 216, 242 s.
- Marszał T., *Karol Kurnatowski (1884–1934)*, „Biuletyn Szadkowski” 2005, t. 5, s. 7–29.
- Marszał T., *Pomnik J. Piłsudskiego w Szadku – niezrealizowany projekt (w siedemdziesiątą rocznicę śmierci marszałka)*, „Biuletyn Szadkowski” 2005, t. 5, s. 211–217.
- Marszał T., recenzja: R. Domański, „Geografia ekonomiczna. Ujęcie dynamiczne”, PWN, Warszawa 2004, „Ekonomista” 2005, nr 1/05, s. 141–143.
- Marszał T., *Struktura funkcji gospodarczych w łódzkim obszarze metropolitalnym*, [w:] T. Marszał (red.), *Gospodarka w przestrzeni polskich miast*, „Biuletyn KPZK PAN” 2005, z. 216, s. 200–211.
- *Marszał T. i in., *Granice administracyjne Skierniewic. Analiza i ocena potencjalnych zmian (ekspertyza)*, ekspertyza przygotowana dla władz samorządowych Skierniewic, mpis, Łódź 2005.

- *Marszał T. i in., *Zagospodarowanie przestrzeni miejskiej Łodzi*, ekspertyza przygotowana dla Urzędu Miasta Łodzi, mpis, Łódź 2005.

2006

- Heffner K., Marszał T. (red.), *Małe miasta – studium przypadków*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2005/2006, 216 s.
- Heffner K., Marszał T., *Uwarunkowania rozwoju i zmiany w zagospodarowaniu małych miast w Polsce w drugiej połowie XX w.*, [w:] K. Heffner, T. Marszał (red.), *Uwarunkowania rozwoju małych miast*, „Biuletyn KPZK PAN” 2006, z. 226, s. 7–20.
- Heffner K., Marszał T. (red.), *Uwarunkowania rozwoju małych miast*, „Biuletyn KPZK PAN” 2006, z. 226, Warszawa 240 s.
- Lamprecht M., Marszał T., *Ogrody działkowe w przestrzeni Łodzi*, [w:] T. Marszał (red.), *Łódź – wybrane zagadnienia z zagospodarowania przestrzennego*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2006, s. 69–82.
- Markowski T., Marszał T., *Metropolie, obszary metropolitalne, metropolizacja*, KPZK PAN, Warszawa 2006, 25 s.
- Markowski T., Marszał T., *Metropolitan area – functions and management (perspective of the Polish spatial planning system)*, [w:] T. Markowski, M. Turała (red.), *New members – new challenges for the European Regional Development Policy*, „Studia Regionalia KPZK PAN” 2006, vol. 18, s. 239–249.
- Marszał T., *Ludwik Straszewicz*, „Polski Słownik Biograficzny” 2006, t. XLIV/2, z. 181, s. 228–230.
- Marszał T. (red.), *Łódź – wybrane zagadnienia zagospodarowania przestrzennego*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2006, 227 s.
- Marszał T., *Pompa – element małej architektury rynku szadkowskiego*, „Biuletyn Szadkowski” 2006, t. 6, s. 153–159.
- Marszał T., Stawasz D., *Budownictwo mieszkaniowe w polskich miastach po 1990 r. – stan i trendy rozwoju*, [w:] T. Marszał, D. Stawasz (red.), *Przestrzeń rezydencjalna w miastach polskich*, „Biuletyn KPZK PAN” 2006, z. 227, s. 8–19.
- Marszał T., Stawasz D. (red.), *Przestrzeń rezydencjalna w miastach polskich*, „Biuletyn KPZK PAN” 2006, z. 227, 218 s.

2007

- Heffner K., Marszał T. (red.), *Małe miasta w obszarach metropolitalnych*, „Biuletyn KPZK PAN” 2007, z. 232, 254 s.
- Markowski T., Marszał T., *Metropolie i procesy metropolizacji w Polsce*, [w:] Z. Makiela, R. Fedan (red.), *Procesy metropolizacji w regionie podkarpackim Rzeszów–Łwów*, „Biuletyn KPZK PAN” 2007, z. 230, s. 8–26.
- Markowski T., Marszał T., *Metropolitan areas of Poland – challenges and policy recommendations*, [w:] T. Marszał, W. Zmitrowicz (eds), *Metropolises and metropolitan areas – structures, functions and role (based on Polish and Brazilian experience)*, „Studia Regionalia KPZK PAN” 2007, vol. 20, s. 9–22.
- Marszał T., *Henryk Tyluś (1951–2006) – burmistrz miasta i gminy Szadek (wspomnienie)*, „Biuletyn Szadkowski” 2007, t. 7, s. 197–200.
- Marszał T., *Polish Space in Integrating Europe*, „European Spatial Research and Policy” 2007, vol. 14, no. 2, s. 5.
- Marszał T., *Tomasz Szadek – kompozytor, śpiewak, ksiądz*, „Biuletyn Szadkowski” 2007, t. 7, s. 7–26.
- Marszał T., Ogrodowczyk A., *Metropolitalne funkcje ekonomiczne miast polskich*, [w:] J. Lach, M. Borowiec, T. Rachwał (red.), *Procesy transformacji społeczno-ekonomicznych i przyrodniczych struktur przestrzennych*, (księga jubileuszowa poświęcona profesorowi Zbigniewowi Ziolo), Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej w Krakowie, Kraków 2007, s. 151–160.
- Marszał T., Zmitrowicz W. (eds), *Metropolises and metropolitan areas – structures, functions and role (based on Polish and Brazilian experience)*, „Studia Regionalia KPZK PAN” 2007, vol. 20, 114 s.

2008

- Heffner K., Marszał T. (red.), *Ośrodki lokalne w strefie oddziaływania wielkich miast*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 238, Warszawa 2008, 244 s.
- Kozłowski S., Marszał T., *Małe miasta w obszarze metropolitalnym Łodzi – przypadek Strykowa i Tuszyńska*, [w:] K. Heffner, T. Marszał (red.), *Ośrodki lokalne w strefie oddziaływania wielkich miast*, „Biuletyn KPZK PAN” 2008, z. 238, s. 133–147.

- Marszał T., *Jakub z Szadka – ksiądz, dyplomata i prawnik (ur. około 1412 r. w Szadku – zm. 28 października 1487 w Krakowie)*, „Biuletyn Szadkowski” 2008, t. 8, s. 5–29.
- Marszał T., *Metropolitan processes in Central and Eastern Europe*, „European Spatial Research and Policy” 2008, vol. 15, no. 2, s. 27–37.
- Marszał T., *Metropolitan processes in European space – from the perspective of Central and East Europe*, „Regional Symbiosis” 2008, vol. 16, s. 1–10.
- Marszał T., *Profesor Ludwik Straszewicz (1916–1987). W dwudziestolecie śmierci twórcy łódzkiego ośrodka geografii społeczno-ekonomicznej*, „Kronika. Pismo Uniwersytetu Łódzkiego” 2008, nr 2 (108), rok XVIII, s. 42–43.
- Marszał T. (red.), *Rola polskich aglomeracji wobec wyzwań strategii lizbońskiej*, „Studia KPZK PAN” 2008, t. CXX, 230 s.
- Marszał T., *The past of the future – some remarks on the developments in Poland at the turn of the century*, „Die Vergangenheit der Zukunft” 2008, Heft 11/12, Bundesamt für Bauwesen und Raumordnung, s. 744–746.
- Marszał T., Pielesiak I., *Spójność obszaru metropolitalnego w świetle powiązań infrastrukturalnych (przykład Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego)*, [w:] T. Marszał (red.), *Rola polskich aglomeracji wobec wyzwań strategii lizbońskiej*, „Studia KPZK PAN” 2008, t. CXX, s. 180–196.

2009

- Bartosiewicz B., Marszał T., *Działalność gospodarcza na obszarach wiejskich w kontekście wielofunkcyjnego modelu rozwoju wsi – przykład regionu łódzkiego*, [w:] I. Jażewicz (red.), *Współczesne problemy przemian strukturalnych przestrzeni geograficznej*, Słupsk 2009, s. 202–216.
- Kozłowski S., Marszał T., *Zagospodarowanie małych miast Polski Środkowej – kontekst rewitalizacji*, [w:] J. Poczobut (red.), *Specyfika odnowy małych i średnich miast w Polsce*, Kraków 2009, s. 75–84.
- Lamprecht M., Marszał T. (red.), *Monografia miasta i gminy Stryków*, T. I: *Zarys monografii sołectw w gminie Stryków*; T. II: *Zarys monografii miasta Stryków*, Stryków 2009, 316 s.

- Lamprecht M., Marszał T. (red.), *Skierniewice – struktura przestrzenna i uwarunkowania rozwoju*, Łódź 2009, 171 s.
- Marszał T. (red.), *Funkcja przemysłowa małych miast*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2009, 128 s.
- Marszał T. (red.), *Funkcja usługowa małych miast*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2009, 138 s.
- Marszał T., *Ludwik Straszewicz – mistrz z perspektywy ucznia (krótkie wspomnienie)*, [w:] S. Liszewski (red.), *Łódzka szkoła geografii społeczno-ekonomicznej. Dyskusja wokół sylwetki mistrza – profesora Ludwika Straszewicza*, ŁTN, Łódź 2009, s. 38–42.
- Marszał T., *Maciej Tadeusz Adamowicz (1940–2009) – nauczyciel i poeta (wspomnienie)*, „Biuletyn Szadkowski” 2009, t. 9, s. 201–206.
- Marszał T., *Mikołaj Prokopowicz z Szadka – astrolog, astronom, historyk nauki, miłośnik i znawca książki (1489–1564)*, „Biuletyn Szadkowski” 2009, t. 9, s. 5–36.
- Marszał T. (red.), *Struktura funkcjonalna małych miast*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2009, 137 s.

2010

- Habrel M., Marszał T. (eds), *Economic and social functions of Polish and Ukrainian big cities at the beginning of XXI century*, Łódź University Press, Łódź 2010, 129 s.
- Habrel M., Marszał T. (eds), *Spatial development of Polish and Ukrainian big cities at the beginning of XXI century*, Łódź University Press, Łódź 2010, 132 s.
- Habrel M., Marszał T. (eds) *Urban management and territorial organisation – the case of Polish and Ukrainian big cities at the beginning of XXI century*, Łódź University Press, Łódź 2010, 102 s.
- Kozłowski S., Marszał T., *Metropolitan areas in Poland – context of territorial cohesion and cooperation between communes*, [w:] M. Habrel, T. Marszał (eds), *Urban management and territorial organization – the case of Polish and Ukrainian big cities at the beginning of XXI century*, Łódź University Press, Łódź 2010, s. 79–88.

- Kozłowski S., Marszał T., *Obszary metropolitalne w Polsce – kontekst spójności terytorialnej i współpracy międzygminnej*, [w:] C. Domański, T. Śmiłowska (red.), *Procesy metropolizacyjne w teorii naukowej i praktyce*, „Biblioteka Wiadomości Statystycznych” 2010, t. 63, s. 124–133.
- Marszał T., *Sustainable development and urban planning in the post-communist cities – the example of Polish experience*, [in:] M. Habrel, T. Marszał (eds), *Spatial development of Polish and Ukrainian big cities at the beginning of XXI century*, Łódź University Press, Łódź 2010, s. 7–18.

2011

- Bartosiewicz B., Marszał T. (red.), *Gospodarka małych miast z perspektywy 20 lat transformacji*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2011, 153 s.
- Bartosiewicz B., Marszał T. (red.), *Kierunki i uwarunkowania rozwoju małych miast z perspektywy 20 lat transformacji. Studium przypadków*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2011, 200 s.
- Bartosiewicz B., Marszał T. (red.), *Przemiany przestrzeni i potencjału małych miast w wybranych regionach Polski z perspektywy 20 lat transformacji*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2011, 180 s.
- Bartosiewicz B., Marszał T. (red.), *Struktura przestrzenna małych miast z perspektywy 20 lat transformacji*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2011, 153 s.
- *Bartosiewicz B., Marszał T., *Zróżnicowanie przestrzenne dostępności miast i gmin w województwie łódzkim w świetle sieci transportu miejskiego*, ekspertyza przygotowana na zlecenie Biura Planowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego, mpis, Łódź 2011.
- Heffner K., Marszał T. (red.), *Rewitalizacja, gentryfikacja i problemy rozwoju małych miast*, „Studia KPZK PAN” 2011, t. CXXXVI, 202 s.
- Marszał T., *Innovative city – development conception and determinants*, [in:] T. Marszał (ed.), *Urban regions as engines of development*, „Studia Regionalia KPZK PAN” 2011, vol. 31, s. 9–19.
- Marszał T. i in., *Leksykon sołectw w gminie Zapolice*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2011, 125 s.

- Marszał T. (ed.), *Urban regions as engines of development*, „Studia Regionalia KPZK PAN” 2011, vol. 31, 160 s.

2012

- Bartosiewicz B., Marszał T., Pieleśiak I. (red.), *Spójność terytorialna łódzkiego obszaru metropolitalnego*, „Studia KPZK PAN” 2012, t. CXLVII, 186 s.
- Heffner K., Marszał T. (red.), *Przestrzeń publiczna małych miast*, „Studia KPZK PAN” 2012, t. CXLIV, 168 s.
- Marszał T., *Miasto innowacyjne – koncepcja i uwarunkowania rozwoju*, [w:] Z. Makiela, A. Szromnik, *Miasto innowacyjne – wiedza, przedsiębiorczość, marketing*, „Studia KPZK PAN” 2012, t. CXLI, s. 7–18.
- Marszał T., *Szadkowski słownik biograficzny – średniowiecze i renesans*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2012, 188 s.

2013

- Bartosiewicz B., Marszał T. (red.), *Przestrzeń publiczna i sector usług w małych miastach*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica” 2013, nr 15, 329 s.
- Kobojek E., Marszał T., *Wiedza użyteczna*, „Kronika. Pismo Uniwersytetu Łódzkiego” 2013, nr 3 (135), s. 49–52.
- Marszał T., *Some remarks on cooperation of cities and cohesion of multipolar metropolitan areas in Poland*, [in:] T. Marszał, I. Pieleśiak (eds), *Spatial inequality and cohesion*, „Studia Regionalia KPZK PAN” 2013, vol. 38, s. 22–31.
- *Marszał T. i in., *Uwarunkowania i kierunki rozwoju współpracy duopolitalnej Warszawa–Łódź*, ekspertyza przygotowana na zlecenie Urzędu Miasta Łodzi, mpis, Łódź 2013.
- Marszał T., Pieleśiak I. (eds), *Spatial inequality and cohesion*, „Studia Regionalia KPZK PAN” 2013, vol. 38, 130 s.

2014

- Bartosiewicz B., Marszał T. (red.), *10 lat Polski w Unii Europejskiej a rozwój małych miast*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica” 2014, nr 18, 184 s.
- Kobojek E., Marszał T., *Local development and the role of small towns in space organization in contemporary Poland*, [w:] T. Marszał (ed.), *Spatial development of contemporary*

- Poland in Łódź University geographical research*, Łódź University Press, Łódź 2014, s. 37–60.
- Koboжек E., Marszał T. (eds), *Natural environment of Poland and its protection in Łódź University geographical research*, Łódź University Press, Łódź 2014, 150 s.
 - Koboжек E., Marszał T. (eds), *Origin of relief of Central Poland and its anthropogenic transformation in Łódź University geographical research*, Łódź University Press, Łódź 2014, 145 s.
 - Markowski T., Marszał T., *Metropolii, metropolijny prostori, metropolizacja. Osnowni ponijatia ta problemy*, (tłum. z jęz. pol.), Lviv 2014, 44 s.
 - Marszał T., *Rola terenów wiejskich w rozwoju sukiennictwa szadkowskiego w XV–XVI wieku*, „Biuletyn Szadkowski” 2014, t. 14, s. 25–38.
 - Marszał T. (ed.), *Society and space in contemporary Poland in Łódź University geographical research*, Łódź University Press, Łódź 2014, 170 s.
 - Marszał T. (ed.), *Spatial development of contemporary Poland in Łódź University geographical research*, Łódź University Press, Łódź 2014, 160 s.
 - Marszał T., *Szadek jako ośrodek sukienniczy w XV–XVII wieku*, „Biuletyn Szadkowski” 2014, t. 14, s. 39–58.

2015

- Bartosiewicz B., Marszał T. (red.), *Małe miasta. Wybrane problemy zagospodarowania*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica” 2015, nr 19, 177 s.
- *Marszał T. i in., *Koncepcje delimitacji obszarów metropolitalnych w świetle dokumentów planistycznych szczebla krajowego, regionalnego i lokalnego*, ekspertyza przygotowana na zlecenie Narodowego Instytutu Samorządu terytorialnego, mpis, Łódź 2015.

2016

- Borowska-Stefańska M., Marszał T., *W setną rocznicę urodzin Profesora Ludwika Straszewicza – twórcy łódzkiego ośrodka geografii społeczno-ekonomicznej*, „Kronika Uniwersytetu Łódzkiego” 2016, nr 5, b.n.

- Borowska-Stefańska M., Marszał T., Pieleśiak I. (oprac.), *Łódzki ośrodek geografii społeczno-ekonomicznej – sylwetki profesorów*, [w:] T. Marszał (oprac.), *Łódzki ośrodek geografii społeczno-ekonomicznej (1945–2015). W stulecie urodzin profesora Ludwika Straszewicza*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2016, s. 121–218.
- Marszał T. (oprac.), *Bibliografia prac Ludwika Straszewicza*, [w:] T. Marszał (oprac.), *Łódzki ośrodek geografii społeczno-ekonomicznej (1945–2015). W stulecie urodzin profesora Ludwika Straszewicza*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2016, s. 75–94.
- Marszał T. (oprac.), *Ludwik Straszewicz o geografii, geografach i badaniach geograficznych*, [w:] T. Marszał (oprac.), *Łódzki ośrodek geografii społeczno-ekonomicznej (1945–2015). W stulecie urodzin profesora Ludwika Straszewicza*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2016, s. 101–104.
- Marszał T. (oprac.), *Ludwik Straszewicz we wspomnieniach*, [w:] T. Marszał (oprac.), *Łódzki ośrodek geografii społeczno-ekonomicznej (1945–2015). W stulecie urodzin profesora Ludwika Straszewicza*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2016, s. 105–117.
- Marszał T. (oprac.), *Łódzki ośrodek geografii społeczno-ekonomicznej (1945–2015). W stulecie urodzin profesora Ludwika Straszewicza*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2016, 271 s.
- Marszał T., *Łódzki ośrodek geografii społeczno-ekonomicznej w latach 1945–2015 (rys historyczny)*, [w:] T. Marszał (oprac.), *Łódzki ośrodek geografii społeczno-ekonomicznej (1945–2015). W stulecie urodzin profesora Ludwika Straszewicza*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2016, s. 13–52.
- Marszał T., *Miasto – region – gospodarka w badaniach Profesora Ludwika Straszewicza*, [w:] T. Marszał (red.), *Miasto – region – gospodarka w badaniach geograficznych. W stulecie urodzin profesora Ludwika Straszewicza*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2016, s. 11–30.
- Marszał T. (red.), *Miasto – region – gospodarka w badaniach geograficznych. W stulecie urodzin profesora Ludwika Straszewicza*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2016, 256 s.
- Marszał T., *Profesor Ludwik Straszewicz (1916–1987) – twórca łódzkiego ośrodka geografii społeczno-ekonomicznej*, [w:] T. Marszał (oprac.), *Łódzki ośrodek geografii społeczno-eko-*

onomicznej (1945–2015). W stulecie urodzin profesora Ludwika Straszewicza, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2016, s. 55–74.

- Marszał T., *Profesor Stanisław Gorzuchowski – uczony któremu jesteśmy winni pamięć*, [w:] T. Marszał (oprac.), *Łódzki ośrodek geografii społeczno-ekonomicznej (1945–2015). W stulecie urodzin profesora Ludwika Straszewicza*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2016, s. 221–236.

2017

- Marszał T., *Łódź Metropolitan Area: Delimitation, planning and development*, „Geographia Polonica” 2017, vol. 90, issue 3, s. 281–300.
- Marszał T., *Some remarks on the Influence of Market on Manufacturing Activity Location*, “Regional Symbiosis” 2017, vol. 25, s. 41–44.
- Marszał T. (oprac.), Zakład – Katedra – Instytut Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej 1991–2016, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2017, 164 s.

2018

- Marszał T., *Pomnik Józefa Piłsudskiego w Szadku – niezrealizowany projekt*, [w:] J. Stulczewski (red.), *Spółczesność i dzieje ziem powiatu zduńskowolskiego w walce o niepodległość*, Zduńska Wola 2018, s. 217–222.
- Marszał T., *Urban planning in the context of sustainable development*, [w:] *Urban architectural space: Yesterday – today – tomorrow*, mat. konf., Lviv, Dec. 6, 2018, s. 90–93.
- Marszał T., Ogrodowczyk A., *Research Directions and Achievements of Polish Geography of Construction*, „Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG” 2018, z. 32 (4), s. 134–147.
- Marszał T., Pieleśiak I., *Współpraca Wydziału Nauk Geograficznych Uniwersytetu Łódzkiego z ośrodkami francuskimi*, [w:] M. Więckowski, M. Jędrusik, L. Coudroy de Lille, A. Le Blanc (red.), *Geografia – wspólne idee, wspólne wizje. Sto lat współpracy polsko-francuskiej*, Warszawa 2018, s. 61–76.

2019

- Diomin M.M., Marszał T., Habrel M.M., *Вимоги й кутепії формування міських агломераційних утворень. Досвід*

Польщі та практика України, „Сучасні Проблеми Архтектури та Містобудування, випуск” 2019, no. 55, s. 205–226.

- Marszał T., *Rozwój zrównoważony a planowanie miast w świetle doświadczeń ostatniego ćwierćwiecza*, [w:] J. Danielewicz, D. Sikora-Fernandez (red.), *Zarządzanie rozwojem współczesnych miast*, Łódź 2019, s. 49–64.
- Marszał T., *Szadkowskie ogłoszenie reklamowe z 1837 roku – asumpt do kilku uwag na temat osadnictwa niemieckiego i rozwoju rzemiosła tekstylnego w Szadku na początku XIX w.*, „Biuletyn Szadkowski” 2019, t. 19, s. 51–75.

2020

- Diomin M.M., Marszał T., Habrel M.M., *Метрополії Лодзи та Львова: особливості формування і розвитку*, „Сучасні Проблеми Архтектури та Містобудування, випуск” 2020, no. 56, s. 174–202.
- Marszał T., *Historia Szadku w „Studium historyczno-urbanistycznym” J. Goldberga*, „Biuletyn Szadkowski” 2020, t. 20, s. 37–54.
- Marszał T., *Mniejszość niemiecka w Polsce Środkowej – geneza, rozmieszczenie i struktura od końca XVIII w. do II wojny światowej*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2020, 378 s.
- Marszał T., *Zarys struktury osadniczej regionu szadkowskiego w 1827 r.*, „Biuletyn Szadkowski” 2020, t. 20, s. 107–118.

2021

- Marszał T., *Rozwój przestrzenny Szadku w „Studium historyczno-urbanistycznym” J. Goldberga*, „Biuletyn Szadkowski” 2021, t. 21, s. 91–106.
- Marszał T., Masierek E., *Some remarks on revitalisation of small towns – the Polish perspective*, „Space–Society–Economy” 2021, nr 32, s. 209–226.

2022

- Marszał T., *German immigrants in Central Poland in the late 18th and early 19th centuries*, „European Spatial Research and Policy”, vol. 20, no. 1 (w druku).

- Marszał T., *Powstanie styczniowe w regionie szadkowskim na kanwie wspomnień Alfonsa Parczewskiego*, „Biuletyn Szadkowski” 2022, t. 22 (w druku).
- Marszał T., *Social intergration and assimilation processes of the German minority in Central Poland in the XIX century*, [w:] A. Rykała (red.), *W kręgu geografii politycznej i dyscyplin okolicznych* (w druku).
- Marszał T., *The role of spatial planning in the organization of Poland's space in 1945–1975*, [w:] D. Briesen, W. Strubelt (eds), *A New Beginning? Spatial Planning and Research in Europe between 1945 and 1975*, Campus-Verlag, Frankfurt, New York 2022, s. 51–64.
- Marszał T. (oprac.), *Zakład – Katedra – Instytut Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej 1991–2021*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2022, 206 s.

